

สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมง
รอบทะเลสาบสงขลา

The Access Rights to Fisheries Resources
of Songkhla Lake Fishery Communities

เรียบเรียงโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกียรติวาท บัญญาการ
รองศาสตราจารย์ ดร. วันชัย ธรรมสังการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูชาติ ผลบัณฑิต

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่
ทุนอุดหนุนประเภททั่วไป มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ประจำปี 2550

สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมง

รอบทะเลสาบสงขลา

The Access Rights to Fisheries Resources of Songkhla
Lake Fishery Communities

ทำงานภาคสนามและเรียบเรียงโดย

หัวหน้าโครงการ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ดถาวา บุญปรากฏ

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์ : 0862971458 E-mail : kettawa@hotmail.com

นักวิจัย : รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสังจักร

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์ 0819572536 E-mail : wanchai.m@psu.ac.th

นักวิจัย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูชาติ ผลบัณฑิต

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

E-mail : chuchai.b@psu.ac.th

ผู้ช่วยนักวิจัยทำงานภาคสนาม : นันทรัฐ สุริโย

ผู้ร่วมเดินทางเก็บข้อมูล :

อาจารย์อภิรักษ์ จันทวงศ์   คุณเจตนาสฤกษ์ สังกข์พันธ์

คุณปิยะ จอมทอง   คุณปรีดาพร กุลชัยธนโรจน์

คุณสุนิษา รัตนโสภา   คุณเทียนชัย สังกข์พันธ์

ออกแบบปก : รองศาสตราจารย์ ปัญญา เทพสิงห์

พิมพ์ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ.2555 ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อเรื่อง สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมง
รอบทะเลสาบสงขลา
The Access Rights to Fisheries Resources of
Songkhla Lake Fishery Communities

ผู้เขียน ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ดถวา บุญปรการ
รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชูชาติ ผลบัณฑิต

ปี พ.ศ. 2555

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการของระบบ
กรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา
2) สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบ
สงขลา 3) วิเคราะห์ถึงเงื่อนไข บริบทและระเบียบกฎหมายเกณฑ์ของชุมชน
ประมงรอบทะเลสาบสงขลาถึงประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการ
จัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและคุ้มครองสิทธิ
ชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวม

วิธีการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
จาก ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ชาวประมงพื้นบ้าน ผู้เลี้ยงปลาในกระชัง
เจ้าหน้าที่รัฐ พ่อค้า จำนวน 34 คน สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจาก
กิจกรรมการทำประมง การสร้างบังกะโลปลา โฉนดน้ำ โครงการฟาร์ม
ทะเล ตลอดจนสภาพภูมินิเวศของชุมชนที่ศึกษา 3 ชุมชน คือชุมชน
เกาะยอ ชุมชนท่าเสา ชุมชนหัวเขา และสนทนามกลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูล
โดยนำข้อมูลที่ได้อาจจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา ถอดรหัส ตีความ

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษานำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนา และบรรยายภาพและตาราง ผลการวิจัยพบว่า

1. พัฒนาการระบบกรรมสิทธิ์ของทรัพยากรประมงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงเป็นลักษณะของการเปิดเสรีใครก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ แต่เมื่อช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทรัพยากรประมงกลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนโดยการจับจองซื้อขายพื้นที่การวางเครื่องมือประมง และเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐเมื่อมีพระราชบัญญัติเพื่อควบคุมการทำประมง ปี 2490 และกันพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเป็นพื้นที่ว่าประมง

2. สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงพบว่า มีการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้หลากหลาย ได้แก่ สิทธิการเข้าถึงโดยเทคโนโลยี และทุนซึ่งหากใครมีเทคโนโลยีหรือมีทุนสูงก็จะยังมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่าคนอื่น การเข้าถึงโดยอาศัยกลไกตลาดโดยตลาดกำหนดราคาปลา การทำประมง และการซื้อขายสัตว์น้ำผ่านพ่อค้าคนกลางเจ้าของแพปลา การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอาศัยแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน ญาติพี่น้อง และคนในชุมชนที่ช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิต การซ่อมแห อวน การเข้าถึงโดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ชาวประมงสั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์อันยาวนานถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวิถีการทำประมง การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจพบว่า อำนาจอาจอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายการจัดการฟาร์มทะเลเป็นการเข้าถึงโดยชุมชนที่จจะต่อรองกับอำนาจรัฐ การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมพบว่า กลุ่มชาวประมงต่างร่วมสร้างอัตลักษณ์และนิยามความหมายที่แตกต่างหลากหลายในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยร่วมนิยามความหมายทรัพยากรประมงให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ การอ้างสิทธิ

หน้าบ้านหลังบ้านการจับจองวางเครื่องมือประมงถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมสามารถซื้อขายสิทธิได้

3. การจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของชุมชนประมงเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความเป็นธรรมมีลักษณะดังนี้

3.1 เงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมง

ทรัพยากรประมงในอาณาบริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลาจัดเป็นสิทธิเชิงซ้อน ทรัพยากรประมงมีการทับซ้อนสิทธิโดยรัฐ เนื่องจากพระราชบัญญัติการประมง และเป็นสิทธิของเอกชนในการจับจองพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมง และสามารถซื้อขายสิทธิได้ มีการกันเขตเป็นพื้นที่อนุรักษ์ของชุมชนโดยการจัดการฟาร์มทะเลซึ่งจัดว่าเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่มีทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการใช้ทรัพยากรจากทะเล

3.2 บังกะโลปลา: พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้กติกาชุมชนในฐานะกรรมสิทธิ์ร่วม

บังกะโลปลาที่ชาวบ้านในชุมชนหลายแห่งรอบทะเลสาบสงขลาได้มีส่วนร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหรือเป็นบ้านของสัตว์น้ำแต่ละชนิดได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นแหล่งวางไข่ และสามารถเป็นที่กำบังความปลอดภัยให้แก่สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีกฎกติกาของชุมชน เป็นกรรมสิทธิ์ชุมชนซึ่งได้รับการยอมรับจากรัฐ

3.3 โฉนดเล: การทำพื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน VS ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม

การจัดทำโฉนดเล หรือโฉนดน้ำ เป็นการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุนเพื่อให้ชาวประมงมีสิทธิ์ในการนำไปกู้เงินเป็นทุนในการเลี้ยงปลาในกระชัง และทำประมงซึ่งรัฐมองว่าเป็นการจัดการทรัพยากรประมงอย่าง

มีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งไม่เกิดความเป็นธรรมกับผู้ที่มีรายได้น้อย ซึ่งไม่สามารถแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุนได้

3.4 ฟาร์มทะเล: การสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน

ฟาร์มทะเลเป็นโครงการที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐ กรมประมง สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในการวางกฎกติกา และมีส่วนร่วมในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากฟาร์มทะเล

คำสำคัญ : สิทธิการเข้าถึง ; ทรัพยากรประมง ; ชุมชนประมง ; ทะเลสาบสงขลา

Title The Access Rights to Fisheries Resources of Songkhla Lake Fishery Communities

Authors Asst. Prof. Dr. Kettawa Boonprakarn
Assoc. Prof. Dr. Wanchai Dhammsaccakarn
Asst. Prof. Chuchart Phonbandit

Year 2012

Abstract

The objectives of this study were: 1) to investigate the development of the ownership system of Songkhla Lake fishery communities; 2) to investigate access rights to fishery resources of Songkhla Lake fishery communities; and 3) to analyze the conditions, context, and rules and regulations of Songkhla Lake fishery communities in terms of the efficiency and justice in fishery resources management so that community rights would be recognized, guaranteed and protected by the state and so that the communities would be given a role to play in shared-ownership management.

The data of this quality study were collected from in-depth interviews with 30 key informants consisting of native fishermen, cage fish farmers, government officials, and fish vendors. Non-participatory observations were conducted on fishery activities, fish bungalows, water title deeds, sea farming, and geographical ecology in the three communities in this study, namely Ko Yo Community, Tha Sao

Community, and Hua Khao Community. Focus group discussions were also conducted. The data collected were classified according to the topics of the study, decoded, and interpreted, and presented through descriptions and explanations of graphs and tables. The results of the study revealed the following:

1. The development of the ownership system of the communities could be divided into two main periods: the Pre-World War II period when the ownership system was open and free to all who wanted to utilize the resources, and the Post-World War period when fishery resources became privately owned through squatting in the areas, selling and buying the areas where fishery tools and equipment were kept, and became state-owned areas when the Fisheries Act, B.E. 2490 was enacted, in addition to becoming marine conservation areas and bidding areas.

2. Regarding the access rights to fishery resources, it was found that there were various accesses. Access through technology and capital where the higher technology or the more capital one has, the more fishery resources one gets. Access through market mechanisms where fish prices were set by the market, and fishing and selling and buying aquatic animals were done through middlemen who owned fish markets; access through labor where most of which was household labor consisting of relatives and people in the community who helped harvesting the crop and repairing

fish nets; access through knowledge and wisdom obtained from bodies of knowledge and experience that had long been accumulated by fishermen passed down from generation to generation; access through authoritative relationships which were found to be in various forms, for example, sea farming was an access by the community in order to negotiate with state power; access through social identities which were found to be identities and definitions that fishermen jointly built in order to gain access to fishing resources; together they defined fishery resources as conservation areas; they claimed their rights over the areas in front and back of their houses by placing their fishing tools in the areas, and these rights could be sold and bought.

3. Fishery resources management so that community rights would be recognized, guaranteed and protected by the state and so that the communities would be given a role to play in shared-ownership management in order to make it efficient and fair are as follows:

3.1 Conditions and context for access to fishery resources

Fishery resources in the Songkhla Lake area is considered complex property rights overlapping with the state's rights as a result of the Fisheries Act, and it is private rights to squat in the area where they place their fishing tools, and the rights can be sold and bought. Moreover,

zoning by the community as conservation areas through sea farming is also considered complex property rights overlapping with the rights of the government sector, private sector and the community to use resources from the sea.

3.2 Fish bungalows: Aquatic animal conservation areas under the rules set by the community as co-ownership

Fish bungalows that people in many communities around Songkhla Lake had built for aquatic animals to use as their shelters and egg-laying sources could be safe shelters for the animals. They have been designated as conservation areas with rules set by the community and the community has the rights over them and such rights are recognized by the government.

3.3 Sea title deeds: Turning areas in the sea to capital vs. efficiency and justice

Issuing sea title deeds or water title deeds is turning assets to capital for fishermen to use the rights to obtain loans for investment in cage fish farming, and fisheries that the state regards as efficient fishery resources management. However, these are also unfair for low-income fishermen who cannot turn assets to capital.

3.4 Sea farming: Creating justice in community fishery resources management

Sea farming is a project originated from the government sector, the Department of Fisheries, Coastal Culture Institute, Private Development Organization, and communities have jointly managed aquatic animal conservation areas, set the rules and jointly harvest benefits from the sea farms.

Keywords : Access Rights ; Fisheries Resources ; Songkhla Lake ; Fishery Communities

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ศึกษาถึงระบบกรรมสิทธิ์ และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา จาก 3 ชุมชนในพื้นที่อาณาบริเวณชุมชนเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ชุมชนท่าเสา ตำบลสิงหน้อง อำเภอสิงหนคร และชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อต้องการจะเปิดพื้นที่ให้เสียงบางเสียงได้หลุดออกมา เสียงที่มีความกระวนกระวายใจจากความเสี่ยงในสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่เขาสามารถจะเข้าถึงได้ และแสดงให้เห็นบางแง่มุมของระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน รัฐ และชุมชนที่ควรจะเป็น และที่ไม่น่าจะเป็น ชาวประมงที่เข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยทุนน้อย หรือมีเทคโนโลยีที่ด้อยกว่า อาจมีชะตากรรมในการเข้าถึงทรัพยากรได้น้อย ซ้ำร้ายกลับต้องเผชิญชะตากรรมจากโครงการพัฒนาของรัฐ ในเรื่องของเขื่อนกันคลื่นลม การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม และน้ำเสียจากชุมชนที่ทำให้คุณภาพน้ำในทะเลสาบสงขลาแย่ลง ยิ่งไปกว่านั้นเครื่องมือประมงประจำที่ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนกลับเป็นสิ่งที่ไปขัดขวางการไหลเวียนของน้ำ ยิ่งทำให้ทะเลสาบตื้นเขินและเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว นับเป็นความกระวนกระวายใจอย่างยิ่งยวดในระบบกรรมสิทธิ์ที่ครั้งหนึ่งเคยเปิดเสรีให้ใครก็ได้สามารถเข้ามาเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ ถึงแม้ชุมชนจะมีวิธีการจัดการทรัพยากรประมงโดยกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โดยชุมชน มีกฎกติกาของชุมชน แต่มันก็ยังไม่ศักดิ์สิทธิ์พอ เพราะไม่ได้รับการยอมรับในทางกฎหมาย หรือชุมชนหันมาใช้กลไกตลาดโดยชุมชนเป็นเจ้าของแพปลาก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้วิถีชีวิตของชาวประมงดีขึ้น

จากการทำงานวิจัยครั้งนี้ หากไม่ได้รับโอกาสที่ถูกหยิบยื่นให้จากบุคคลต่าง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการทำวิจัย งานคงไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนประเภททั่วไปจากเงินรายได้ของมหาวิทยาลัยให้กับคณะผู้วิจัย และได้ให้โอกาสแก่คณะผู้วิจัยในการสานงานต่อจนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ถึงแม้การทำวิจัยชิ้นนี้จะใช้เวลาอันยาวนานก็ตาม แต่อย่างไรก็ดี คณะผู้วิจัยก็ได้ได้ละเลยปรากฏการณ์ในส่วนที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในกระแสของความทันสมัยเพื่อให้งานสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบคุณคณะศิลปศาสตร์ที่ให้โอกาสได้ใช้เวลาว่างในการทำวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้คงไม่อาจเกิดขึ้นได้หากผู้วิจัยไม่ได้รับความรู้ความเอื้ออาทร และการเปิดใจรับคนนอกจากชาวประมงพื้นบ้านชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขา คนเฒ่า คนแก่ และผู้คนที่อยู่ในอาณาบริเวณทะเลสาบสงขลา ซึ่งได้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตขณะที่ผู้วิจัยทำงานภาคสนาม และความเห็นสำคัญจากมุมมองของเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนเจ้าหน้าที่จากสถาบันวิจัยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เก้าเส็ง สงขลา ที่ให้ความรู้ในเรื่องการเพาะพันธุ์ปลา คณะผู้วิจัยขอขอบคุณประชาชน และเจ้าหน้าที่ที่ทำหน้าที่อยู่ในอาณาบริเวณทะเลสาบสงขลา ขอขอบคุณผู้ที่เป็นกัลยาณมิตรที่ให้ที่พักพิงในขณะที่ทำงานภาคสนามหลายแห่ง ผู้ใหญ่บ้าน และแกนนำชุมชนประมง โดยเฉพาะบังบัว ผู้ที่มีความกระตือรือร้นที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรประมงขอขอบคุณชาวบ้านในสนามวิจัย 3 พื้นที่ และทุกคนที่ไม่อาจเอ่ยนามได้ครบถ้วน

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ปัญญา เทพสิงห์ ที่ออกแบบปกได้อย่างที่ใจอยากให้เป็น ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์อำไพรัตน์ สุทธินิษฐ์ ที่กรุณาแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษ ให้แบบเร่งด่วนทันใจ ขอขอบคุณเจ้าของเว็บไซต์ที่คณะผู้วิจัยได้นำมาใช้ประโยชน์

นอกเหนือจากที่คณะผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ขอขอบคุณเจ้าของผลงานเขียนทุกชิ้นที่คณะผู้วิจัยนำมาใช้ประกอบในการเขียนงานวิจัยที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ขอขอบคุณคุณสุชาดา กองสวัสดิ์ (มด) กัลยาณมิตรที่อำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานกับฝ่ายวิจัยคณะ และมหาวิทยาลัยในการทำวิจัยครั้งนี้

ท้ายที่สุดนี้ขอขอบคุณอาจารย์อภิรักษ์ จันทวงศ์ (อาจารย์เอ) อาจารย์วิทยาลัยประมงติณสูลานนท์ คุณปิยะ จอมทอง นักวิชาการเกษตรศูนย์วิจัยการยาง คุณเจตน์สฤกษ์ สังกข์พันธ์ (ชัย) นักวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่ คุณนันทรัฐ สุริโย (น้องบอนด์) นักวิจัยอิสระ คุณปรีดาพร กุลชัยธนโรจน์ (น้องแหม่ม) คุณสุนิษา รัตนโสภา (น้องเดือน) และคุณเทียนชัย สังกข์พันธ์ (น้องอ้น) ถึงแม้จะไม่ได้ร่วมเป็นนักวิจัย แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยชิ้นนี้ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเพื่อนร่วมทางทุกครั้งในการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ศึกษาร่วมสัมภาษณ์ ร่วมสนทนากลุ่ม และร่วมสำรวจชุมชน

คณะผู้วิจัย

15 พฤศจิกายน 2555

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	(1)
ABSTRACT.....	(5)
กิตติกรรมประกาศ.....	(10)
สารบัญ.....	(13)
สารบัญตาราง.....	(16)
สารบัญภาพประกอบ.....	(17)
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
ประโยชน์ของการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
2 แนวคิดทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม	7
แนวคิดทรัพยากรประมง	7
แนวคิดอำนาจและสิทธิอำนาจ	11
แนวคิดการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร	18
การทบทวนวรรณกรรม	27
กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	31
3 วิธีดำเนินการวิจัย	33
พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย	33
ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	33

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	38
การเก็บรวบรวมข้อมูล	41
การวิเคราะห์ข้อมูล	42
4 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง:	
พัฒนาการและการเข้าถึง	44
บริบทชุมชนเกาะยอ	44
ภูมินิเวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนเกาะยอ	45
บริบทชุมชนท่าเสา	49
ภูมินิเวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนท่าเสา.....	50
บริบทชุมชนหัวเขา.....	53
ภูมินิเวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนหัวเขา.....	55
ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยก่อนสงครามโลก ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483-2488).....	59
ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2489-ปัจจุบัน)	65
วิธีการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมง รอบทะเลสาบสงขลา.....	74
สรุป	100
5 สิทธิเชิงซ้อนกับประสิทธิภาพและความเป็นธรรม ในการจัดการทรัพยากรประมง	103
เงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมง	106

สารบัญ(ต่อ)

บทที่	หน้า
บังกะโลปลา : พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้กติกา ชุมชนในฐานะกรรมสิทธิ์ร่วม.....	111
โฉนดทะเล : การทำพื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน VS ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม	114
ฟาร์มทะเล : การสร้างความชอบธรรมในการจัดการ ทรัพยากรประมงของชุมชน	121
สรุป	129
6 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	132
สรุปผลการวิจัย	132
อภิปรายผลการวิจัย	135
ข้อเสนอแนะของการวิจัย	139
บรรณานุกรม.....	141
บุคลากร.....	149
ภาคผนวก ก ข้อมูลทั่วไปของชาวประมงพื้นบ้าน.....	152
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรมการลงภาคสนามและ การสนทนากลุ่ม	162

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรในชุมชน เกาะยอ จำแนกตามหมู่บ้าน และเพศ	48
2 ความสัมพันธ์ระหว่างฤดูกาลกับเครื่องมือประมงที่ใช้ โดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาในการทำประมงที่ สั่งสมประสบการณ์	90
3 ข้อมูลทั่วไปของชาวประมงพื้นบ้านที่ตอบแบบสอบถาม ..	153
4 กรรรมสิทธิ์ในการวางเครื่องมือประมงในทะเลสาบสงขลา ของชุมชนที่ศึกษา.....	154
5 การเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ.....	157
6 การจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน.....	158

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชน ที่ศึกษาจำแนกตามเพศ.....	34
2 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา จำแนกตามการนับถือศาสนา.....	35
3 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา จำแนกตามระดับการศึกษา.....	35
4 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชน ที่ศึกษาจำแนกตามอาชีพเสริม.....	36
5 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา จำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน.....	37
6 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา จำแนกตามประสบการณ์ในการทำประมง.....	38
7 รูปเคารพสัญลักษณ์ของความเป็นจีน ภายในวัดเขาป้อ.....	45
8 แผนที่เกาะยอ.....	47
9 สภาพทางสังคมของชุมชนท่าเสา.....	52
10 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนท่าเสา.....	53
11 สภาพทางสังคมของชุมชนหัวเขา.....	58
12 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหัวเขา.....	59
13 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงของปัจเจกชน.....	62
14 กราฟแท่งแสดงร้อยละของลักษณะการวางเครื่องมือ ประมงของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา.....	75

สารบัญญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
15 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงที่อนุญาตให้ญาติพี่น้องสามารถวางเครื่องมือประมงในพื้นที่ของตนเองได้.....	76
16 กราฟแท่งแสดงร้อยละของการมีและไม่มีเรือของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา.....	80
17 เรือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน	81
18 กราฟแท่งแสดงร้อยละของการได้มาซึ่งพื้นที่ในการทำประมงของชาวประมง.....	81
19 เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ไซตุ้ อวน.....	82
20 การขายปลาหน้าบ้าน ตลาดชุมชน กระชัง และแปปลาของชาวประมงพื้นบ้าน	83
21 การออกใบรับรองการจัดการสุขอนามัยที่ดีของการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยกรมประมง และการเลี้ยงปลากระชัง ในกระชัง	120
22 สัมภาษณ์ชุมชนประมงเกาะยอเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง.....	163
23 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนเกาะยอ	163
24 สัมภาษณ์ชุมชนท่าเสาเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง.....	164
25 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนท่าเสา.....	164
26 สัมภาษณ์ชาวประมงชุมชนหัวเขาเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง.....	165
27 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนหัวเขา.....	165

สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28 ลงทะเบียนประชุมสนทนากลุ่มของชุมชนประมง ที่บ้านที่สถาบันทักษิณคดี.....	166
29 สนทนากลุ่ม เรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง ที่สถาบันทักษิณคดีเกาะยอ.....	166

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ประเด็นการศึกษาเรื่อง “การอนุรักษ์ทรัพยากรประมง” หรือ “การจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน” เป็นประเด็นที่หลายหน่วยงานหันมาให้ความสนใจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่ง ทั้งอ่าวปัตตานี อ่าวไทย บริเวณทะเลอันดามัน และทะเลสาบสงขลา เพราะปัญหาในการพัฒนาประเทศไปสู่ภาวะความทันสมัยดังกล่าว ส่งผลให้มีการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการผลิตเพื่อส่งออกมีมากขึ้น ดังนั้นสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชน จึงได้รับผลกระทบในการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ ดังเช่น ประมงพาณิชย์ได้มีการนำอวนลาก อวนรุน เข้ามาใช้ในการทำประมง เป็นผลให้แนวปะการัง ปลาเล็กปลาน้อยถูกเรืออวนรุน อวนลากทำลายล้าง และยังมีการใช้ระเบิด ยาเบื่อ ทำให้สัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง ฯลฯ ลดลง (นฤทธิ์ ดวงสุวรรณ 2545ก, 2545ข) นอกจากนี้พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเล กลับเป็นพื้นที่ของกลุ่มคนบางคนที่เข้าไปใช้สิทธิจับจองทำประมงชายฝั่งโดยเลี้ยงปลาในกระชัง หรือการวางเครื่องมือประมงตลอดจนการสร้างขนาในบริเวณพื้นที่ที่เป็นทะเล มีการซื้อขายสิทธิพื้นที่ในทะเล สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตของชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีพื้นที่ในการทำมาหากินเพียง 3,000 เมตร ซึ่งไม่สามารถเข้าถึงสิทธิอันเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์หรือพื้นที่อันเป็นสิทธิส่วนรวมที่ใครก็สามารถเข้าถึงสิทธิได้ แต่ในความเป็นจริงพื้นที่ดังกล่าวกลับกลายเป็นพื้นที่ที่มีการจับจองและใช้สิทธิของปัจเจกบุคคลซึ่งสามารถเข้ามาจับจองได้ก่อนและอาจสืบทอดโดยการขายสิทธิ หรือเป็นมรดกตกทอดที่รัฐไม่สามารถเข้ามาจัดการได้ พื้นที่ใน

ลักษณะดังกล่าวในทะเลมีอยู่หลายแห่ง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บริเวณรอบทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ที่ผู้คนหลายกลุ่มเข้ามาจับจองพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมงกันอย่างหนาแน่น อันเป็นปัญหาของการช่วงชิงทรัพยากรประมงรอบทะเลสาบสงขลา สาเหตุหนึ่งของปัญหาการช่วงชิงทรัพยากรประมงในปัจจุบัน มาจากปัญหาการบังคับใช้สิทธิในเชิงกีดกัน โดยเฉพาะสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของส่วนรวมที่ถูกกลบเกลื่อนความสำคัญโดยรัฐ ซึ่งเน้นแต่ระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐและของเอกชนเท่านั้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2544, 221)

การจัดการทรัพยากรประมงโดยทั่วไปนั้นจะเห็นได้ว่า สิทธิในการจัดการเป็นของรัฐในทางกฎหมาย ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าทรัพยากรประมงจะเปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ได้โดยเสรีโดยไม่มีการกีดกันทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ แต่ในความเป็นจริงแล้วพบว่าทรัพยากรประมงไม่ได้เปิดเสรีทั้งหมด จะมีการควบคุมอยู่ระดับหนึ่ง เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน ซึ่งห้ามมิให้สมาชิกชุมชนหรือคนนอกชุมชนเข้าไปทำการประมง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่เอกชนเข้าไปจับจองสิทธิในการวางเครื่องมือประมง และซื้อขายสิทธิ จึงทำให้ไม่เกิดความเป็นธรรมในกรรมสิทธิ์ส่วนรวมและการรุกรานทรัพยากรประมง ซึ่งควรจะเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม (Vandergeest 1997, 5) ดังนั้นผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญของระบบกรรมสิทธิ์ของทรัพยากร ที่มีระบบซ้อนทับกันของสถาบันท้องถิ่น เช่น กฎระเบียบของชุมชน กฎระเบียบของรัฐ ตลอดจนระบบกรรมสิทธิ์ของส่วนรวมซึ่งรัฐไม่สามารถยื่นมือเข้ามาจัดการปัญหาความขัดแย้งที่มีอยู่อย่างยาวนานในชุมชนรอบทะเลสาบสงขลาได้ จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาระบบกรรมสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรประมงของชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา เพื่อที่จะหาคำตอบว่า ชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา มีกระบวนการในการเข้าถึงสิทธิในทรัพยากรประมงอย่างไร เพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์การเข้าถึงสิทธิทรัพยากรประมง ซึ่งเป็นระบบกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ในการ

ที่จะนำข้อมูลมาแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในการช่วงชิงการครอบครองสิทธิในทรัพยากรประมง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ของทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา
2. เพื่อศึกษาสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา
3. เพื่อวิเคราะห์ถึงเงื่อนไข บริบทและระเบียบกฎหมายเกณฑ์ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาถึงประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวม

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นในการเก็บรวบรวมข้อมูลจึงใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการทำงานฝังตัวในชุมชน การสังเกต การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และนำวิธีการสนทนากลุ่มมาใช้ร่วมด้วย เพื่อจะได้สังเคราะห์ข้อมูลให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ขอบเขตด้านเนื้อหา โดยศึกษาถึงพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ในการทำประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา สิทธิ และรูปแบบการเข้าถึงทรัพยากรประมง ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกศึกษา 3 ชุมชน ที่มีการทำประมงอย่างเข้มข้น และมีการวางเครื่องมือประมงแบบประจำที่อย่างหนาแน่นคือ ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา นอกจากนี้ยังได้สนใจศึกษาว่า ในพื้นที่ทะเลสาบสงขลาดังกล่าวชุมชน

มีกฎกติกาอย่างไร รัฐมีกฎกติกาอย่างไร มีการจัดสรรปันส่วนสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมงอย่างไร ทั้งที่เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม กรรมสิทธิ์ของรัฐ กรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน กรรมสิทธิ์เหล่านี้มีลักษณะอย่างไร มีเงื่อนไข และปัจจัยอย่างไรในการได้มาซึ่งกรรมสิทธิ์ ตลอดจนมีความขัดแย้งในเรื่องการช่วงชิงพื้นที่ในการทำประมงและระบบกรรมสิทธิ์ทางการประมงหรือไม่ อย่างไร

ประโยชน์ของการวิจัย

1. เข้าใจปรากฏการณ์ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา
2. เป็นการค้นพบแนวคิดหรือข้อถกเถียงเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรประมงใหม่
3. ประยุกต์ใช้ข้อมูลที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาในการบริหารการจัดการทรัพยากรประมง ให้มีมิติสิทธิเชิงซ้อนมีมุมมองอยู่บนฐานสิทธิชุมชนมากกว่าสิทธิเชิงเดี่ยว

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

สิทธิ หมายถึง ผลผลิตของ กฎเกณฑ์ แต่มีใช้กฎเกณฑ์ และ สิทธิคืออำนาจที่ สามารถใช้บังคับต่อการกระทำบางอย่างในขอบเขต พื้นที่หนึ่ง ๆ สิทธิดังกล่าวจะมีผลบังคับได้ก็ต่อเมื่อมีระบบอำนาจขึ้นมา ปกป้องผลประโยชน์ของผู้มีสิทธิในทรัพยากรนั้นๆ สิทธิจึงไม่ใช่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งของ แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเรากับ บุคคลอื่น ทั้งนี้สิทธิจะดำรงอยู่ได้ด้วยเงื่อนไขกลไกทางสังคม ที่ระบุ หน้าที่และข้อผูกมัดที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่นั้นด้วยวิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย

กรรมสิทธิ์ หมายถึง การแสดงความเป็นเจ้าของ บุคคล สัตว์ วัตถุ สิ่งของ อย่างใด อย่างหนึ่ง ต่อผู้อื่นภายใต้บริบทและกฎเกณฑ์ของสังคมนั้นๆ ในที่นี้หมายถึงการอ้างสิทธิในทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา

ระบบกรรมสิทธิ์ หมายถึง การแสดงความเป็นเจ้าของโดยพิจารณาจากลักษณะผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเป็นหลักแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท คือ ความไม่มีสิทธิหรือการที่ทรัพยากรตกอยู่ในสภาพเปิดให้เข้าถึงเสรี (non-property) สิทธิส่วนรวม (common property) สิทธิส่วนบุคคล (private property) และสิทธิของรัฐ (state property)

สิทธิการเข้าถึง หมายถึง ความสามารถเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ของทรัพยากรที่แตกต่างกัน และเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรของชุมชนชั้นทางสังคมในระบบกรรมสิทธิ์

ทรัพยากรประมง หมายถึง ทรัพยากรที่มีทั้งคุณค่าและมูลค่าทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณทะเลสาบสงขลา ชาวประมงได้อาศัยพึ่งพิงเพื่อการดำรงอยู่ ได้แก่ สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู และปลา ทรัพยากรประมงประกอบไปด้วยสิทธิปัจเจกในฐานะเจ้าของพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมง และสิทธิในการใช้ถือเป็นสิทธิหน้าหมู่หรือสิทธิชุมชนซึ่งมีมิติของสิทธิเชิงซ้อน

ชุมชนชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา หมายถึง ชุมชนที่มีผู้ประกอบการอาชีพประมงตลอดปีหรือบางฤดูกาลที่อาศัยอยู่บริเวณรอบๆ ทะเลสาบสงขลา โดยการใช้เครื่องมือทั้งที่เป็นแบบประจำที่และไม่ประจำที่ ซึ่งมีการวางเครื่องมืออย่างหนาแน่น ในที่นี้หมายถึง พื้นที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา

สิทธิเชิงซ้อน (complexity of rights) หมายถึง การจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างปัจเจก สังคม ชุมชน และรัฐ บน

พื้นฐานความหลากหลาย ความเท่าเทียม และการมีส่วนร่วมเพื่อควบคุม
และกำหนดการใช้ทรัพยากรประมงที่ถือว่าเป็นพื้นที่ซ้อนทับกันเพื่อ
ไม่ให้ปัจเจกมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎี และการทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาใช้แนวคิดหลักและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. แนวคิดทรัพยากรประมง
2. แนวคิดอำนาจและสิทธิอำนาจ
3. แนวคิดการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร
4. การทบทวนวรรณกรรม
5. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

แนวคิดทรัพยากรประมง

คำว่า “ทรัพยากร (resources)” ตามแนวคิดของนักสังคมศาสตร์ส่วนมากเชื่อว่า การสร้างความหมายหรือการจำแนกทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติของมนุษย์ในสังคมต่างๆ ทั่วโลก เป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบสังคมวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดหรือจำแนกว่าสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นนั้นส่วนใดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะโดยทั่วไป “ทรัพยากร” มีความหมายลึกซึ้งต่อความอยู่รอดของมนุษย์มากกว่าสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ

หากพิจารณาตามแนวคิดของ Rambo (1991, 3-4) พบว่า “ทรัพยากร” มีความหมายที่แคบ กว่าคำว่า “สภาพแวดล้อม” เป็นอย่างมาก เพราะในทางนิเวศวิทยา สภาพแวดล้อมของสิ่งที่มีชีวิตย่อมประกอบไปด้วยปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิอากาศ อาหาร หรือแม้กระทั่งสิ่งที่มีชีวิตชนิดอื่นๆทั้งที่เป็นศัตรูและไม่เป็นศัตรูที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน

ส่วน“ทรัพยากรประมง”มีความหมายเฉพาะเจาะจงถึงบางส่วนของสภาพแวดล้อมของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่งใช้ดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอด ทรัพยากรประมงจึงไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ (natural phenomenon) แต่เป็น “โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรม” (human cultural construct) ของมนุษย์ ที่กำหนดขึ้น หรือถ้าจะพิจารณาความหมายจากนักภูมิศาสตร์ที่ชื่อ C. Zimmerman เคยกล่าวไว้ว่า ทรัพยากรประมงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่มนุษย์นำมาใช้ในการดำรงชีพ และให้ความหมายกำหนดคุณค่าให้กับทรัพยากรประมง

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์ในแต่ละสังคมใช้ “โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรม” ของตนเองเป็นพื้นฐานในการกำหนดความหมายของคำว่า ทรัพยากรประมง แล้วใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตและสืบทอดสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์ (สุริยา สมทคุปต์ และคณะ 2536, 13-14) การศึกษาในที่นี้จะเน้นความหมายที่ถูกกำหนดโดย “โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรม” ของมนุษย์เป็นสำคัญ เพราะต้องการทำความเข้าใจระบบหรือโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่มีต่อสภาพแวดล้อมและทรัพยากรชนิดนั้นๆ

ด้วยโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละสังคมนี้เองเป็นรากฐานสำคัญและเป็นที่มาของการกำหนดสิทธิหรือกรรมสิทธิ์ และกำหนดระบบการจัดการทรัพยากร รวมทั้งการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรของแต่ละสังคม

ทรัพยากรประมงมีความหมายในทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากมีมูลค่า สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ในการบริโภคได้ ซึ่งเรามองทรัพยากรประมงในฐานะที่เป็นสินค้าและบริการในทางเศรษฐกิจมากกว่าอย่างอื่น แต่โดยความเป็นจริงแล้วความหมายของทรัพยากรประมงควรจะเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ กรรมสิทธิ์ การจัดการ และอำนาจในการจัดการมากกว่า ทั้งนี้เพราะทรัพยากรประมง

จะมีความหมายลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตของคนซึ่งวางอยู่บนรากฐานของระบบสังคมวัฒนธรรมชุมชนนั้น ๆ เสมอ และยังเป็นสื่อกลางที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

ดังนั้นหลักเกณฑ์สำคัญประการหนึ่งที่มีมนุษย์ใช้โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมสร้างขึ้นเหนือทรัพยากรประมงก็คือ “สิทธิ” (rights) เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่ในการใช้ทรัพยากรประมงร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความสนใจในเรื่อง ระเบียบกรรมสิทธิ์หรือการครอบครอง การเข้าถึงและการจัดการ การใช้ประโยชน์ที่มีรากฐานสำคัญมาจากอำนาจและสิทธิอำนาจ (power and authority) และการจัดองค์กรทางเศรษฐกิจและสังคม (socio-economic organization) ซึ่งแน่นอนว่า หลักเกณฑ์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคมที่ใช้เป็นแนวคิดควบคุมแบบแผนพฤติกรรมทุกอย่างของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมที่เกิดและเติบโตในวัฒนธรรมนั้นๆ จากหลักเกณฑ์ดังกล่าว ทรัพยากรประมง สามารถแบ่งตามระบอบกรรมสิทธิ์ (property regime) ได้ดังนี้ (Bromley 1991, 31; Hardin 1968, 162, 1243–1248)

1. ทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ (open-access resources) หมายถึง ทรัพยากรประมงที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีลักษณะเปิดเสรีไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้ใดเป็นเจ้าของ ดังนั้นกรรมสิทธิ์และการครอบครองจึงไม่จำกัดอยู่ที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยเฉพาะ การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จึงเป็นไปในลักษณะเมื่อใครยาวสาวได้สาวเอา ตามแนวคิดเรื่อง the tragedy of the commons ของ Hardin (1968, 162, 1243 – 1248) ทรัพยากรประมงประเภทนี้จึงไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง

2. ทรัพยากรที่เป็นของรัฐ (state property resources) หมายถึง ทรัพยากรประมงที่อยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์และการครอบครอง

ของรัฐ หรือรัฐกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์หรือคุ้มครอง เช่น เขตห้ามทำประมงบริเวณชายฝั่ง 3,000 เมตร เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขตอุทยานทรัพยากรประมงนี้ในทางกฎหมายแล้วจะถูกนำมาใช้เพื่อผลประโยชน์และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐหรือของส่วนรวมในส่วนที่รัฐบาลรับผิดชอบเท่านั้น

3. ทรัพยากรที่เป็นของเอกชน (private property resources) หมายถึง ทรัพยากรประมงที่อยู่ภายใต้การครอบครองโดยปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของมีสิทธิที่จะอนุญาตหรือห้ามไม่ให้คนอื่นเข้ามาใช้ประโยชน์หรือเกี่ยวข้องกับทรัพยากรสมบัติของตนได้ เช่น สัตว์น้ำหายาก และอสังหาริมทรัพย์ชนิดต่าง ๆ ทรัพยากรประมงนี้มักจะมีกฎหมายหรือกฎระเบียบของรัฐรองรับอย่างชัดเจน

4. ทรัพยากรที่เป็นส่วนรวม (common or communal property resources) หมายถึง ทรัพยากรประมงที่เป็นเจ้าของโดยกลุ่มบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนแห่งหนึ่ง มีกฎกติกาของชุมชนในการใช้ประโยชน์ มีการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้เฉพาะบางกลุ่มและบางเวลา เช่น กรณีของแหล่งประมงของชุมชนที่มีกฎระเบียบห้ามทำประมงในช่วงฤดูการวางไข่ ซึ่งอาจเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า ทรัพยากรประมงที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันหรือส่วนรวม (common-pool resources)

กล่าวโดยสรุปแล้ว การวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับนิยามของ “ทรัพยากรประมง” ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตในการดำรงชีพของชาวประมงในทะเลสาบสงขลา ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรม การเมือง การปกครอง ประกอบด้วย ป่าชายเลน ปู ปลา กุ้ง หอย เพราะทรัพยากรประมงเหล่านี้ต่างก็มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและความอยู่รอดของชาวประมง ซึ่งทั้งนี้เนื่องมาจากผู้วิจัยต้องการจะศึกษาการอ้างสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมง ซึ่งประเด็นปัญหามีสาเหตุมาจากการกำหนดสิทธิและ

กรรมสิทธิ์ในการครอบครองที่มีความเหลื่อมล้ำในทรัพยากรประมงของกลุ่มคนที่มีอำนาจและสิทธิอำนาจที่ต่างกัันนั่นเอง

แนวคิดอำนาจและสิทธิอำนาจ

การทำความเข้าใจในแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจ (power) เป็นประเด็นที่นักสังคมศาสตร์ให้ความสนใจกันอย่างแพร่หลาย เพราะถือว่าเป็นแนวคิดหลักที่สำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงระบบสังคมของมนุษย์ จากการศึกษาแนวคิดนี้ได้มีนักวิชาการแสดงความคิดเห็นในเรื่องอำนาจที่ต่างกัันกัน จึงมีผลทำให้ต้องตีความเพื่อนำไปสร้างความเข้าใจและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขและบริบทของเรื่องที่จะต้องศึกษาให้มากที่สุด ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ทรัพยากรและระบบการจัดการทรัพยากร” ภายใต้บริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนนั้น อาจกล่าวได้ว่า “อำนาจและสิทธิอำนาจ” (power and authority) เป็นแนวคิดชุดหนึ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะระบบการจัดการทรัพยากรที่ว่าด้วยการครอบครองกรรมสิทธิ์ การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ แท้ที่จริงแล้วย่อมวางอยู่บนรากฐานของแนวคิด “อำนาจและสิทธิอำนาจ” ชุดหนึ่งเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการศึกษาระบบกรรมสิทธิ์และระบบการจัดการทรัพยากรประมงในชุมชนชาวประมงที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

1. อำนาจ (power) ตามความหมายของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2538, 946) หมายถึงสิทธิของการมีอิทธิพลที่จะบังคับให้ผู้อื่นยอมทำตามไม่ว่าจะสมัครใจหรือไม่ เช่น อำนาจบังคับตามกฎหมาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง อำนาจหมายถึง ความสามารถที่บันดาลให้เป็นไปตามความประสงค์ เช่น อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ในขณะที่ ยศ สันตสมบัติ (2533, 221) ได้ให้ทัศนะว่า “อำนาจเป็นมโนทัศน์ที่มีความหมายหลากหลาย มีขอบเขตกว้างขวาง

ครอบคลุมถึงปรากฏการณ์ต่างๆมากมายและมีความเข้าใจที่แตกต่างกันออกไปในสังคมและวัฒนธรรมต่างๆ” อำนาจตามนัยยะดังกล่าว จึงไม่ได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ ณ ที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น แต่ในทางตรงกันข้าม อำนาจกลับมีอยู่ทั่วทุกแห่ง และ “อำนาจมันมาจากทุกหนทุกแห่ง” (ธเนศ วงศ์ยานนาวา 2529, 142-154)

สำหรับแหล่งที่มาของอำนาจนั้น Bourdieu (1993, 39-73) ได้อธิบายว่า มาจาก “ปริมณฑลสนามแห่งอำนาจ” สี่แหล่งคือ (1) วัฒนธรรม เป็นอำนาจมาจากจารีตประเพณี พิธีกรรมต่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นที่ก่อให้เกิดอำนาจในเชิงสัญลักษณ์ สื่อสารด้วยรหัสหมายในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อทำการครอบงำทางสังคมของพื้นที่อื่น ๆ เช่น ค่านิยม อุนิสิสัยของชนชั้นหนึ่ง ๆ (habitus) (2) เศรษฐกิจ เป็นอำนาจมาจากการมีทรัพยากรที่สำคัญด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เช่น ทรัพย์สินต่างๆ (3) สังคม เป็นอำนาจมาจากการดำรงอยู่ของสถานภาพทางสังคม เช่น ความมีชื่อเสียงเกียรติยศ และ (4) การเมือง เป็นอำนาจมาจากระบบกลไกสร้างความชอบธรรมในการใช้อำนาจ ในกระบวนการทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง รัฐสภา

การเข้าถึงพื้นที่ต่าง ๆ ของแหล่งอำนาจเหล่านั้น ต้องมียุทธวิธีในการปฏิบัติการ ตามกระบวนการที่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข และบริบทของพื้นที่นั้น ๆ โดยเฉพาะแต่ละพื้นที่จะมีชนชั้นที่มีค่านิยมที่ฝังอยู่กับคนในพื้นที่ เป็นการเฉพาะ หรือมีอัตลักษณ์ของตัวเองซึ่งเป็นทุนของตัวเองนำมาผลิตซ้ำด้วยรูปแบบที่ต่างกันไป เพื่อต่อร่องระหว่างกลุ่มที่มีอำนาจเป็นร่องกับกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่า แนวคิดเรื่องอำนาจได้รับการอธิบายขยายความโดยนักวิชาการทางสังคมศาสตร์เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาซึ่ง อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544ก, 104-116) ได้กล่าวถึงมุมมองแนวคิดเรื่องอำนาจที่แตกต่างกันของนักวิชาการไว้ว่า กลุ่มแรกมองอำนาจในฐานะที่เป็นทรัพยากร แนวคิดของกลุ่มนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความคิดเกี่ยวกับคุณสมบัติของอำนาจในฐานะที่เป็นเสมือนสิ่งของ

หรือทรัพยากรอย่างหนึ่งที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติและสามารถยึดถือเป็นคุณสมบัติของตัวมนุษย์และสังคมได้

จากความหมายอำนาจของนักคิดกลุ่มนี้เอง อำนาจได้กลายเป็นแนวคิดพื้นฐานในการตั้งคำถามทางสังคมวิทยาอีกมากมาย ซึ่งมุ่งจะอธิบายแนวทางและความเป็นไปได้ในการจัดสรรอำนาจภายในระบบสังคม ตั้งแต่สังคมแบบกลุ่มขนาดเล็ก ไปจนถึงองค์กรที่เป็นทางการและสังคมที่จัดการแบบอำนาจนิยม ซึ่งตามนัยยะดังกล่าว อำนาจมักถูกนำมาอธิบายในฐานะองค์ประกอบสำคัญของการจัดช่วงชั้นทางสังคม เพราะถือว่าเป็นช่องทางในการเข้าถึงทรัพยากร ที่ทำให้เกิดความเท่าเทียมกัน พร้อมกับความขัดแย้งต่างๆควบคู่กันไปด้วย

กลุ่มต่อมาเป็นการมองอำนาจในความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคม นักวิชาการกลุ่มนี้หันมาทำความเข้าใจกับความหมายของอำนาจ ในมุมมองทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นเงื่อนไขของการมีอำนาจ ดังนั้นอำนาจในความคิดของกลุ่มนี้จึงไม่ใช่สิ่งของหรือทรัพยากรที่เป็นหน่วย แต่เป็นสถานะเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่ว่าจะเป็นการบังคับ การครอบงำ การต่อรอง การขู่ขิง ความขัดแย้ง ตลอดจนการยอมรับตกเป็นเบี้ยล่าง บนความเป็นจริงในวิถีทางของระบบความสัมพันธ์ที่เป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์นั้น โดยเฉพาะการบังคับครอบงำและตกเป็นเบี้ยล่างของแต่ละชนชั้น ซึ่งต่างก็พยายามที่จะสร้างเงื่อนไขที่เหนือกว่าให้กับชนชั้นของตน การมองอำนาจของกลุ่มนี้ชี้ให้เห็นว่า แม้ชนชั้นผู้ใช้แรงงานแม้จะตกอยู่ในสภาพที่เสียเปรียบในความสัมพันธ์ทางการผลิตแต่ก็สามารถสร้างเงื่อนไขต่อรองกับนายทุนได้ ด้วยการรวมตัวกันในรูปแบบต่างๆซึ่งจะช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจได้เช่นกัน

สำหรับกลุ่มสุดท้ายนั้นเป็นการมองอำนาจในความหมายของความรู้ความจริง กลุ่มนี้ได้พยายามขยายมุมมองเกี่ยวกับคุณสมบัติของอำนาจออกไปอีกอย่างกว้างขวาง จากแง่มุมที่จำกัดอยู่เฉพาะในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ให้ครอบคลุมไปถึงในเชิงความรู้ความจริงด้วย

ในขณะที่เดียวกันก็มองอำนาจเป็นอิสระ หลังจากที่เคยมองว่าอำนาจผูกติดอยู่กับสถานภาพของบุคคล สถาบันและโครงสร้างทางสังคม โดยมองว่าอำนาจนั้นขึ้นอยู่กับบริบทของยุทธวิธีที่สลับซับซ้อนที่เกิดขึ้นในสังคมใดสังคมหนึ่งมากกว่า ซึ่งจะเห็นได้จากการสร้างวาทกรรมต่างๆ เพื่อครอบงำอีกฝ่ายหนึ่งอยู่เสมอ การต่อต้านในชีวิตประจำวัน (everyday life resistance) กลายเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลุ่มของพวกเขาสามารถแสดงความเป็นตัวตนได้ ในปัจจุบันเราเรียกการแสดงออกของอำนาจเช่นนี้ว่า อำนาจชุมชน

2. สิทธิอำนาจ (authority) เป็นกรอบแนวคิดอีกชุดหนึ่งที่จะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน “สิทธิ” ตามความหมายของพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึง อำนาจที่จะกระทำการใดๆ ได้อย่างอิสระตามนัยยะแห่งความหมายนี้ การใช้สิทธิจะต้องควบคู่กันไปกับอำนาจจึงจะสำเร็จผลในการกระทำต่อสิ่งนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีการบัญญัติศัพท์ขึ้นในภาษาไทย โดยราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติศัพท์ “สิทธิอำนาจ” ขึ้นมาใช้แทนคำว่า authority มีความหมายว่า “ผู้มีสิทธิอำนาจ กำลังอำนาจ กฎ หรือคำสั่งในกลุ่มสังคมและการเมือง เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้มีสิทธิอำนาจในฐานะตัวแทนของประชาชน เป็นต้น” สิทธิอำนาจจึงมีความหมายแตกต่างอำนาจด้วยเหตุว่าเป็นอำนาจอันชอบธรรมที่สมาชิกในสังคมมอบให้ นอกจากนี้ยังมีคำที่มีความหมายในลักษณะเดียวกันคือ social authority “สิทธิอำนาจทางสังคม” หมายถึง “สิทธิอำนาจที่มาจากการสำนึกของคนในกลุ่มว่า ระบบคุณค่าที่กลุ่มกำหนดเป็นอุดมคติร่วมกันนั้น มีคุณค่าดีเหนือกว่าระบบอื่นๆ การสำนึกหรือรับรู้นี้ นอกจากจะต้องอบรมปลูกฝังกันแล้ว ยังต้องควบคุมกดดันกันอย่างรัดกุมอีกด้วย” (พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังฤกษ์-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2532, 336)

ในแวดวงวิชาการทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา แนวคิด “สิทธิอำนาจ” เป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงและประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในการศึกษาการเมืองและศาสนาของสังคม

วัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลก อย่างไรก็ตาม นักสังคมวิทยาที่มีบทบาทในการพัฒนาแนวคิดที่ว่าด้วยสิทธิอำนาจมากที่สุด และผลงานมีอิทธิพลต่อวงวิชาการทางสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยาเป็นอย่างมากโดยทั่วไป ได้แก่ Max Weber นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ตามความคิดของ Max Weber “สิทธิอำนาจ” (authority) เป็นรูปแบบต่าง ๆ ของอำนาจไม่ว่าจะเป็นอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจทางศาสนา รวมทั้งเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญในการพิจารณาความชอบธรรมในการใช้อำนาจของผู้มีอำนาจดังกล่าวด้วย ทั้งนี้เพราะความชอบธรรมของผู้ถืออำนาจในการออกคำสั่ง มักจะวางอยู่บนพื้นฐานของระเบียบข้อบังคับที่กำหนดขึ้นอย่างเป็นทางการและ คำสั่งรูปแบบต่าง ๆ เหล่านี้จะอยู่ในรูปแบบของบรรทัดฐานมากกว่าที่จะเป็นสิทธิอำนาจส่วนบุคคล ผู้มีอำนาจแต่ละคนจะไม่เคยใช้อำนาจ ในนามของปัจเจกบุคคล แต่จะใช้อำนาจหรือออกคำสั่งในนามกลุ่มหรือสถาบัน

Max Weber ได้อธิบายถึงการเกิดอำนาจที่ชอบธรรมว่า เกิดจากพื้นฐานของการบังคับให้เกิดการยอมรับ (domination) สามารถแบ่งลักษณะของสิทธิอำนาจ (authority) เป็น 3 ประเภท คือสิทธิอำนาจตามประเพณี (traditional authority) หมายถึง อำนาจที่ชอบธรรมตามความเชื่อที่ดำรงอยู่เดิมในสังคม ผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในฐานะผู้สืบทอดอำนาจตามประเพณี สิทธิอำนาจประเภทนี้มักจะเป็นลักษณะของรัฐจารีตที่พบในสังคมไทยในอดีต เช่น การปกครองในสมัยสุโขทัยและอยุธยา การเกิดสิทธิอำนาจขึ้นอยู่บนฐานความผูกพันกันแบบเครือญาติ เช่น อำนาจเพศชายอยู่ในฐานะของพ่อ สามี ผู้อาวุโสของครอบครัว ลูกชายคนโต ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความชอบธรรมในการใช้อำนาจที่มีพื้นฐานมาจากประเพณีที่สืบทอดกันมาจนกลายมาเป็นความคุ้นเคยในสังคม สิทธิอำนาจตามกฎหมาย (legal authority) หมายถึง สิทธิอำนาจในระบบสังคมที่มีการปกครอง โดยใช้หลักกฎหมายบังคับคนทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ผู้มีอำนาจตาม

กฎหมายจะได้รับการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่รักษาหรือบังคับพฤติกรรมของคนในสังคมนั้นๆ ให้เป็นไปตามกฎหมายที่กำหนด การมีอำนาจตามกฎหมายจึงไม่ได้ผูกติดอยู่กับสถานภาพของบุคคล หากแต่เคารพในตัวกฎหมายซึ่งเป็นกรอบของสังคมที่วางไว้มากกว่า สิทธิอำนาจบุญบารมี (charismatic authority) หมายถึง อำนาจที่เกิดขึ้นจากคุณสมบัติพิเศษของผู้นำ Max Weber อธิบายว่า ผู้นำที่มีอำนาจบารมีนั้นมักจะเกิดขึ้นตามธรรมชาติในช่วงภาวะวิกฤตทางสังคม ทั้งในสังคมของรัฐจารีตและรัฐสมัยใหม่ เพราะอำนาจจารีตและอำนาจกฎหมายไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับความต้องการของผู้คนที่อยู่ในสภาวะวิกฤตได้ (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2544) ต่อมาได้มีผู้นำเอาอำนาจในความหมายนี้ไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ในหลายกรณีเช่น ผู้นำที่ก่อให้เกิด ขบวนการผู้มีบุญ ผู้นำกลุ่ม หรือผู้นำองค์กรขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในเรื่องต่างๆ เป็นต้นว่า ผู้นำกลุ่มสมัชชาคนจน ผู้นำสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน หรือแม่กระทั่งผู้นำเผด็จการทางการเมืองด้วย ผู้นำประเภทนี้มีพื้นฐานอำนาจมาจากบุญบารมี ความเชื่อถือและการอุทิศตนต่อคุณสมบัติพิเศษ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากคุณสมบัติหรือความสามารถของมนุษย์ธรรมดา พื้นฐานที่มาของความเชื่อเหล่านี้ ก็มาจากความมหัศจรรย์ ในชัยชนะการต่อสู้หรือความสำเร็จในการจัดสวัสดิการให้กับผู้ใต้ปกครองและความสำเร็จอื่น ๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว การที่จะทำความเข้าใจในเรื่อง “สิทธิอำนาจ” สามารถทำได้ 2 ประการคือ ประการแรก คือการใช้สิทธิอำนาจในระดับปัจเจกบุคคลและระดับองค์กร เช่น ผู้นำในสถาบันครอบครัวได้แก่ พ่อ พี่ชายคนโต และผู้นำประเภทอื่นๆ การใช้อำนาจในระดับองค์กรได้แก่องค์กรของรัฐ สถาบันทางสังคม ฯลฯ สิทธิอำนาจของปัจเจกบุคคลและองค์กร ทั้งที่ได้มาตามประเพณี บุญบารมีและกฎหมาย ต่างก็ช่วยให้บุคคลมีอำนาจในการตัดสินใจ มีความมั่นใจ และมีลักษณะเป็นผู้นำที่มีอำนาจเหนือสมาชิกของกลุ่ม รวมทั้งได้รับการ

ยอมรับและความร่วมมือจากสมาชิกในกลุ่ม ซึ่งอำนาจเหล่านี้ อาจจะปรากฏในรูปแบบต่างๆ เช่น สถานะทางเศรษฐกิจ ความมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นต้น ส่วนประการที่สอง คือการใช้สิทธิอำนาจในรูปแบบความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการทางสังคม เช่น เศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สิทธิอำนาจบุญบารมีและสิทธิอำนาจตามประเพณีอาจพบได้โดยทั่วไปในสังคมแบบดั้งเดิม แต่จะมีบทบาทน้อยลงในสังคมสมัยใหม่ ในขณะที่สิทธิอำนาจตามกฎหมาย เป็นระบบความชอบธรรมของการใช้อำนาจที่มีบทบาทสำคัญในสังคมสมัยใหม่ที่มีการจัดระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนอาศัยหลักเหตุผลและระบบระเบียบเป็นสำคัญ เช่น รัฐ ระบบราชการ บริษัท หรือสมาคมต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม อำนาจของรัฐเหนือชุมชนในด้านต่าง ๆ นั้น เป็นประเด็นที่ชัดเจนโดยเฉพาะผ่านกฎหมายและกลไกการทำงานของระบบราชการ แต่ในความเป็นจริง การทำงานของอำนาจและสิทธิอำนาจของรัฐในสังคมชาวประมงนั้น มิใช่ว่าจะได้รับการตอบรับในลักษณะสยบยอมในทุกเรื่องไป แต่เมื่อใดที่การใช้อำนาจของรัฐที่ปราศจากความชอบธรรม ก็จะได้รับ การต่อต้านและขัดขืน ดังกรณีของการต่อต้านอำนาจรัฐในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การประท้วง การเดินขบวน และการต่อสู้โดยขบวนการทางการเมือง

การมีโครงสร้างอำนาจและสิทธิอำนาจไม่ได้มีเฉพาะรัฐเพียงฝ่ายเดียว ภายในชุมชนเองก็มีโครงสร้างอำนาจและสิทธิอำนาจของชาวประมงเช่นกัน จะแตกต่างกันก็แต่รากฐานที่มาของอำนาจและสิทธิอำนาจเท่านั้น โดยทั่วไปรากฐานที่มาของอำนาจและสิทธิอำนาจ (play out)ในรูปแบบต่างของสังคมชาวประมงส่วนใหญ่อยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรม (cultural construct) ดั้งเดิมของชุมชน อำนาจและสิทธิอำนาจของชาวประมงจึงแสดงออกผ่านสถาบันทางสังคม จารีตประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนา ภูตผี วิญญาณ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

ในขณะที่คำสั่ง กฎระเบียบ นโยบาย โครงการหรือการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานต่าง ๆ มักจะได้รับการสนองตอบจากชาวบ้านในบางเรื่อง ทั้งนี้เพราะการใช้อำนาจและสิทธิอำนาจของรัฐในหลาย ๆ กรณี ก็ไม่ได้สอดคล้องกับสถานการณ์และความเป็นจริงในท้องถิ่น และที่สำคัญอำนาจของรัฐดังกล่าว แม้ว่าจะมีความชอบธรรมตามกฎหมายและกรอบนโยบายของรัฐ แต่สำหรับชาวบ้านแล้ว อำนาจดังกล่าวชาวบ้านเห็นว่าไม่มีความชอบธรรม (สุริยาสมุทคุปต์ และคณะ 2536, 36-38)

ดังนั้น ชุมชนชาวประมงจึงต่อต้านอำนาจและสิทธิอำนาจของรัฐเสมอ ซึ่งรูปแบบการต่อต้านดังกล่าว ก็แตกต่างกันไปตามระดับความรุนแรง นับตั้งแต่การต่อต้านในชีวิตประจำวัน เช่น การลบลอบจับปลาในเขตอนุรักษ์ การเดินเฉยไม่ปฏิบัติตาม การหลีกเลี่ยง การไม่เข้าร่วมประชุม การเดินขบวนต่อต้าน การประท้วงไปจนถึงการใช้ความรุนแรง

แนวคิดการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากร

โดยทั่วไปแล้ว กระแสความคิดหลักเกี่ยวกับทรัพยากรเท่าที่ผ่านมา ทั้งในและต่างประเทศ ต่างให้ความสำคัญกับสิทธิในทรัพยากรเพียง 2 ประเภท ได้แก่สิทธิของรัฐและสิทธิของเอกชน เพราะถือเป็นวิธีคิดเกี่ยวกับสิทธิที่สำคัญในการแก้ปัญหาการทำลายทรัพยากรซึ่งเกิดจากการปล่อยให้การเข้าถึงทรัพยากรเป็นแบบเปิดอย่างเช่นในอดีต ทำให้หลาย ๆ ประเทศ บัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับลักษณะของสิทธิไว้เฉพาะกรรมสิทธิ์ของรัฐและกรรมสิทธิ์ของเอกชน หรือกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคลเท่านั้น (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2543, 78-90) ทั้งนี้ในทางทฤษฎีสิทธิแบ่งออกได้ถึง 4 ประเภทได้แก่ (1) ความไม่มีสิทธิ หรือการที่ทรัพยากรตกอยู่ในสภาพเปิดให้เข้าถึงเสรี (non-property) (2) สิทธิส่วนรวม (common property) (3) สิทธิส่วนบุคคล (private property) และ (4) สิทธิของรัฐ (state property)

Ribot and Peluso (2003, 153-173) ได้อธิบายการเข้าถึงว่าเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สิน และแหล่งทรัพยากรของชนชั้นทางสังคม เป็นเรื่องความสามารถที่ได้รับผลประโยชน์จากความคิด และการนิยามความหมาย การเข้าถึงส่วนใหญ่ นั้นคือกลุ่มอำนาจ ที่สัมพันธ์กับทรัพย์สินที่คลุมเครือของกลุ่มที่ปกติ นั่นคือการวางกฎเกณฑ์ในวงกว้างของความสัมพันธ์ทางสังคมบีบบังคับหรือสามารถทำให้เกิดการใช้แหล่งทรัพยากร ซึ่งเป็นทรัพย์สินที่เกิดจากความสัมพันธ์นั้น ความหมายของการเข้าถึง คือความสามารถเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์จากสิ่งของ โดยเน้นไปที่ “ความสามารถ” ที่แฝงไว้ด้วยอำนาจ สิ่งนี้เป็นการพัฒนาที่นำไปสู่การจัดอันดับเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสามารถบังคับหรือทำให้คนได้ผลประโยชน์จากทรัพยากรโดยปราศจากการเน้นไปที่ความสัมพันธ์ในเชิงทรัพย์สินแต่เพียงอย่างเดียว ในทางทฤษฎีทรัพย์สินเหล่านี้ล้วนเป็นกฎเกณฑ์ที่ยืดหยุ่นในวงกว้างของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งสามารถที่จะบีบบังคับหรือทำให้คนยอมมอบผลประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรภายนอกได้

ในประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางทรัพย์สิน การเข้าถึงจึงเป็นเครือข่ายของโครงร่างของอำนาจที่มีความตั้งใจจะบีบบังคับเครือข่ายอื่นๆของกระบวนการที่เป็นพลวัตในพื้นที่ปรากฏการณ์ ซึ่งปัจจุบันแนวคิดนี้เป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนการวิเคราะห์บริบทแวดล้อมว่ามีใครได้ประโยชน์บ้างตามความเป็นจริงจากความคิดนี้ และพวกเขามีกระบวนการอะไรที่สามารถทำมันให้เกิดขึ้น การเข้าถึงจึงเป็นการศึกษาปรากฏการณ์จริง มุ่งไปที่กรณีศึกษาว่า ใครทำอะไร(และใครไม่ทำอะไร) และได้ประโยชน์อะไร ในหนทางนี้ และใช้วิธีการอย่างไร เมื่อใด ซึ่งก็คือความสามารถในการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง

Ribot and Peluso (2003, 165) ได้รวบรวมรูปแบบการเข้าถึงทรัพยากรด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเข้าถึงทรัพยากรโดยการนำเทคโนโลยีมาใช้ก็เป็นรูปแบบหนึ่งในหลายๆรูปแบบของการเข้าถึงทรัพยากร เพราะทรัพยากรบางอย่างไม่สามารถนำออกมาใช้ได้โดย

ปราศจากเครื่องมือเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น การนำก๊าซธรรมชาติหรือน้ำมันดิบมาผลิตเป็นสินค้าประเภทต่างๆสำหรับการบริโภคจะต้องใช้เครื่องมือและเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้มาใช้ในกระบวนการผลิตสินค้า ดังนั้นผู้ใดมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีที่เหนือกว่าก็จะเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้มากขึ้น

กรณีการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการเข้าถึงทรัพยากรประมงจะเห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน เช่น การทำประมงพาณิชย์ใช้เรดาร์เพื่อค้นหาฝูงปลาในทะเลจะสามารถจับปลาได้มากกว่าการทำประมงพื้นบ้านที่ใช้เทคโนโลยีต่ำ มีการจับปลาได้น้อย อย่างไรก็ตาม การที่จะได้มาซึ่งเครื่องมือที่ทันสมัยนั้น ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งก็คือทุนทรัพย์

การเข้าถึงทรัพยากรด้วยทุนเป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ทุนเป็นปัจจัยสำคัญสามารถทำให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์จากการเข้าถึงทรัพยากร การเข้าถึงทรัพยากรด้วยทุนสามารถนำไปสู่การขายบริการ การผลิต การปรับเปลี่ยน การว่าจ้างแรงงาน และอื่นๆ ดังนั้น ทุนจึงเป็นตัวควบคุมทรัพยากรโดยผ่านการซื้อสิทธิ์ประเภทต่างๆในรูปแบบการจ่ายค่าเช่า ค่าธรรมเนียม และค่าแรงงานรวมทั้งปัจจัยในการผลิต สิ่งเหล่านี้ยังเป็นนัยยะความหมายของสิทธิขั้นพื้นฐานของการเข้าถึงทรัพยากรอีกด้วย

ในกรณีทรัพยากรประมง ผู้มีทุนมากก็สามารถประมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจับปลาในแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น การประมูลจับปลาของนายทุนขนาดใหญ่ในทะเลสาบประเทศกัมพูชา (Chiep Piseth 2001) การดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ใดมีเงินทุนก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรนั้นได้เช่นกัน

นอกจากนั้นการเข้าถึงทรัพยากรโดยการใช่ระบบตลาดก็มีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นความสามารถในทางธุรกิจการค้า ทำให้ได้ผลประโยชน์จากทรัพยากรเพิ่มขึ้น (Ribot and Peluso 2003, 153–173) การผูกขาดการซื้อ การกีดกันผู้อื่นในการเข้าถึงทรัพยากร ระบบของตลาดย่อมมีบทบาทต่อสิ่งเหล่านี้เป็นอย่างยิ่ง โดยส่วนมากแล้วถ้ามองการเข้าถึงตลาดเป็นความสามารถของบุคคลหรือ

กลุ่มบุคคลต่อการควบคุมผลกำไรที่เพิ่มขึ้นหรือการเข้าไปรักษาความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนสินค้า โครงสร้างของรูปแบบการเข้าถึงต่อรูปแบบจากสิ่งของที่แตกต่างกันกับขนาดของตลาด และความแนบเนียนมากขึ้นโดยวิธีทางอ้อมทำให้มูลค่าของทรัพยากรอาจจะมากเมื่อทรัพยากรเป็นสินค้าที่เกี่ยวกับการพาณิชย์ของชาติหรือของนานาชาติ หรือตัวแทนของรัฐเริ่มนำเอาทรัพยากรออกมา ในทางกลับกันก็จะมีผลต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรนั้นด้วย

การเข้าถึงทรัพยากรโดยการใช้แรงงาน เป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากร ตัวอย่าง เช่น ครอบครัวของชาวประมงที่มีสมาชิกในวัยทำงานเป็นจำนวนมาก การจับปลาก็จะได้จำนวนมากเพิ่มขึ้น เพราะการจับปลามีความจำเป็นในการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการลากอวน เป็นต้น ดังนั้นการทำประมงจึงจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากจากการจ้างงาน ซึ่งนับได้ว่าเป็นการเข้าถึงทรัพยากรด้วยทุนรวมอยู่ด้วยเช่นกัน

การเข้าถึงทรัพยากรโดยใช้ความรู้เป็นแนวทางที่สำคัญอีกทางหนึ่ง การได้มาซึ่งความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ให้เข้าถึงทรัพยากรนั้นมีหลายวิธี เช่น ความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาตามแบบสมัยใหม่ และหรือความรู้ที่เกิดจากการสังสมประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น หรือความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างความรู้สมัยใหม่กับความรู้ที่มาจากประสบการณ์ ที่มีลักษณะเป็นพลวัต ตัวอย่าง อดีตชาวประมงจับปลาด้วยการใช้ไม้ระ โดยใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุสานเป็นคอก แต่ปัจจุบันไม้ไผ่ลดน้อยลง ประกอบกับจับปลาได้ไม่มากนัก จึงหันมาทำอวนลอยจับปลา โดยคิดเป็นหัว หัวละ 20 เมตร คนหนึ่งก็ทำหลายหัว ประมาณ 5-30 หัว ทำให้การจับปลาด้วยอวนลอยได้ปลาเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ใดมีความรู้ความชำนาญในเรื่องใดย่อมเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่าผู้มีความรู้ในเรื่องนั้นๆน้อยกว่า

การเข้าถึงทรัพยากรโดยใช้อำนาจ มีความสำคัญที่เชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายของอำนาจทำให้คนสามารถได้ผลประโยชน์จากทรัพยากร

รูปแบบของการเข้าถึงภายใต้อิทธิพลของอำนาจมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย การใช้อำนาจมีทั้งส่วนบุคคลและสถาบัน ในส่วนบุคคล เช่น ข้าราชการบางคนใช้อำนาจหน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ เพื่อให้ได้อภิสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งการกระทำนั้นอาจจะถูกต้องตามกฎหมาย หรือผิดกฎหมายก็ได้ ในส่วนองค์กรหรือสถาบัน เช่น รัฐก็จะใช้อำนาจผ่านกฎหมายในการควบคุมและเข้าถึงทรัพยากร (Ribot and Peluso 2003, 170) เช่น ในทรัพยากรประมงนั้น รัฐได้ใช้อำนาจผ่านกฎหมายการประมงหลายฉบับเพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรประมงให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ

การเข้าถึงด้วยอัตลักษณ์ทางสังคม เป็นความรู้สึกลุ่มลึกของการแบ่งสรรผลประโยชน์จากสิ่งของ การเข้าถึงเป็นสื่อความทรงจำร่วมในชุมชนหรือกลุ่ม หรือภายในกลุ่มโดย อายุ เพศ ชาติพันธุ์ ความฉลาด สถานภาพ อาชีพ พื้นที่ของการกำเนิดร่วมกัน การศึกษาและอื่น ๆ รวมทั้งสัญลักษณ์ประจำตัว สิ่งเหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม (Ribot and Peluso 2003, 165) การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมมีหลายรูปแบบ เช่น การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนในการเข้าถึงป่าชุมชน โดยการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการก่อตั้งชุมชน การหาอาหารจากป่าด้วยล่าสัตว์ เก็บผัก หักฟืน เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้สามารถให้ความหมายโดยทางอ้อมในการควบคุมหรือคงไว้ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรได้ด้วยเหมือนกัน

การเข้าถึงโดยผ่านการต่อรอง เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมของมิตรภาพ ความเชื่อถือ การตอบแทน การอุปถัมภ์ การพึ่งพาอาศัย และรูปแบบที่มีการตรวจทานแก้ไขอย่างเข้มข้นในการเข้าถึงเครือข่ายอัตลักษณ์ที่เหมือนกัน ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้ว ความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นศูนย์กลางสภาพแวดล้อมของการเข้าถึง ดังนั้นการเจรจาต่อรองบนฐานของสภาพแวดล้อมการเข้าถึงจึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา อาจกล่าวได้ว่าที่ไหนมีการช่วงชิงที่นั่นมีการต่อรองเกิดขึ้นเสมอ

ส่วนการต่อรองจะได้ผลมากน้อยอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขเป็นตัวกำหนดบทบาทในการต่อรอง

อันที่จริงการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรโดยกฎเกณฑ์จารีตของชุมชนอยู่ก่อนที่รัฐจะเข้าไปจัดการก่อนหน้านี้อย่างไรก็ตาม กฎเกณฑ์ที่สำคัญประการแรกคือผู้มีสิทธิที่จะเข้าไปใช้ทรัพยากรจะต้องเริ่มต้นด้วยการเป็นสมาชิกของชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ตั้งบนฐานทรัพยากรนั้นๆ (เลิศชาย ศิริชัย 2546, 390-391) การเข้าเป็นสมาชิกของชุมชนจะต้องได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ซึ่งมีหลายวิธี เช่น การแต่งงานกับคนในชุมชน การย้ายมาจากถิ่นอื่นและการเข้ามาอยู่กับญาติพี่น้อง เป็นต้น ถ้าการใช้ทรัพยากรจากหลายๆชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานทรัพยากรอันเดียวกัน เช่น การใช้ป่าสาธารณะร่วมกัน การใช้ห้วย หนอง คลอง บึงร่วมกัน ชุมชนก็จะเป็นเครือข่ายในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน การเข้าไปใช้ทรัพยากรเมื่อมีผู้สงสัยก็มักจะซักถามว่ามาจากบ้านไหน ชื่ออะไร ญาติพี่น้องเป็นใคร เมื่อเป็นสมาชิกของชุมชนใดชุมชนหนึ่งก็จะบอกได้และเป็นการรับรู้ในการใช้ทรัพยากรการร่วมกัน

ประการที่สองคือ สิทธิการจัดการ (management rights) หมายถึงสิทธิในการกำหนด กฎเกณฑ์แบบแผนในการใช้ทรัพยากร ถ้าพิจารณาจัดแบ่งทรัพยากรตามสิทธิในการครอบครองและการใช้ประโยชน์ทั้ง 4 ประเภทดังกล่าวมาแล้ว ทรัพยากรแต่ละประเภทต่างก็มีระบบการจัดการเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ การกระจาย การอนุรักษ์ ฯลฯ โดยมีองค์กร สถาบันหรือปัจเจกบุคคลทำหน้าที่รับผิดชอบ ดังนั้นระบบการจัดการทรัพยากรโดยรัฐกับท้องถิ่นจึงแบ่งออกเป็น 4 ระบบ ได้แก่ ระบบการจัดการทรัพยากรของรัฐ ระบบการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากรแบบเปิดและระบบการจัดการทรัพยากรระดับท้องถิ่น (Acheson 1989, 368-370) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความสนใจกับระบบการจัดการทรัพยากรของรัฐซึ่งใช้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ เป็นเกณฑ์ในการกำหนดกติกาเกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น

สำหรับระบบการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นชาวอิสานมาจาก
ฐานคิดในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติและประสบการณ์ของชุมชน โดยมี
การปลูกฝัง ผ่านสถาบันครอบครัว ผู้อาวุโส เครือญาติ ศาสนา และ
ความเชื่อซึ่งเป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่มีรากฐานมาจากประเพณี
หรือวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา 2547, 26-27)

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรแท้ที่จริงก็คือ การจัดความสัมพันธ์
ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในแต่ละสังคมด้วยระบบสังคมวัฒนธรรมของ
ชุมชนนั้นๆ ซึ่งมนุษย์ในทุกสังคมวัฒนธรรมต่างก็สร้างแบบแผนระบบ
การจัดการและวิธีการใช้ประโยชน์ การกระจายและการอนุรักษ์
ทรัพยากรของตนขึ้นและที่สำคัญคือ “ด้วยโครงสร้างความคิดทาง
วัฒนธรรม” (human cultural construct) มนุษย์จึงสามารถกำหนด
หรือสร้างความหมายของทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติรอบตัว
ทรัพยากรจึงไม่ใช่สภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่เป็นสภาพแวดล้อมทาง
ธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดความหมายขึ้นมา
(Rambo 1991, 3-4) เพื่อตัวมนุษย์เอง

อันที่จริงทรัพยากรประมงมีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรชนิด
อื่นๆ คือสามารถเคลื่อนที่ได้ (fugitive resources) ไม่สามารถกำหนด
พื้นที่ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งหากินของสัตว์น้ำได้แน่นอน เพราะ
สัตว์น้ำเคลื่อนย้ายที่อยู่ไปตามฤดูกาลได้ ดังนั้นทรัพยากรประมงจึง
เป็นได้ทั้ง สิทธิส่วนบุคคล สิทธิส่วนรวม และระบบไม่มีกรรมสิทธิ์หรือ
เปิดโดยเสรี (Tomas 1996, 287-313) นอกจากนี้ (Schlager,
Blomquist and Tang 1992, 294-317) ได้เสนอว่าควรจัดทรัพยากร
ประมงอยู่ในประเภทที่มีการเคลื่อนไหวไหลเวียน (mobile flow)
เพราะทรัพยากรประเภทนี้มีการเคลื่อนไหวไหลเวียนไปตามพื้นที่ต่างๆ
โดยไม่มีขอบเขตที่แน่นอน ทำให้มีผู้ใช้ทรัพยากรมีกลวิธีและรูปแบบการ
จัดการที่แตกต่างกัน ในความแตกต่างกันนี้จะขึ้นอยู่กับลักษณะทาง
กายภาพของทรัพยากร

การจัดการทรัพยากรประมงโดยทั่วไปนั้นจะเห็นได้ว่า สิทธิในการจัดการเป็นของรัฐในทางกฎหมาย ในทางปฏิบัติทรัพยากรประมงดูเหมือนจะเปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ได้โดยเสรีไม่มีการกีดกัน ทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ แต่ในความเป็นจริงแล้วพบว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้เปิดเสรีทั้งหมด จะมีการควบคุมอยู่ในระดับหนึ่ง เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนซึ่งห้ามมิให้สมาชิกชุมชนหรือคนนอกชุมชนเข้าไปทำการประมง เป็นต้น นั่นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้ใช้สิทธิในการเป็นเจ้าของแบบผูกขาด แต่เป็นการผสมผสานสิทธิประเภทต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรรวมทั้งการทำให้สิทธิของรัฐกลายเป็นสิทธิชุมชนอีกด้วย หรือสิทธิของชุมชนกลายเป็นสิทธิของรัฐ เมื่อมีการประกาศเขตอนุรักษ์

การที่ทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่เคลื่อนที่ได้ ไม่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทำให้มีการพิจารณาในการจัดการด้วยสิทธิเชิงซ้อนในพื้นที่เดียวกันของหลายๆฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐและชุมชน โดยรัฐจะใช้กฎหมายเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรรวมทั้งชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อช่วยลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนซึ่งมีผลทำให้ทรัพยากรประมงเป็นทั้ง ระบบสิทธิของรัฐและระบบสิทธิชุมชนหรือสิทธิส่วนรวมที่ทับซ้อนกันได้ (complexity of rights) ซึ่งจะส่งผลให้การจัดการทรัพยากรประมงมีประสิทธิภาพมากขึ้น

การวิจัยครั้งนี้ จึงให้ความสนใจกับระบบการจัดการทรัพยากรที่สำคัญ 2 ระบบ คือ ระบบการจัดการทรัพยากรของรัฐและระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนซึ่งระบบดังกล่าวมีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะพื้นฐานความคิดเรื่องอำนาจและสิทธิอำนาจ ซึ่งเป็นตัวกำกับ บังคับให้เป็นไปตามสิทธิในการจัดการทรัพยากร

การนำเอาแนวคิดการเข้าถึงและการจัดการมาใช้ในการศึกษาจะต้องพิจารณาในหลายระดับไม่ว่าจะเป็นการเข้าทรัพยากรในระดับชุมชน ระดับกลุ่ม ระดับครอบครัว ส่วนการจัดการมีการจัดการระดับชุมชนและการจัดการระดับกลุ่ม ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจในปฏิบัติการอ้าง

สิทธิจำเป็นจะต้องเน้นไปที่ตัวแสดง (actor) ต่างๆที่อยู่ในเวทีการต่อสู้ ต่อรองที่ปรากฏการณ์ขึ้น เช่น ชาวประมง เจ้าหน้าที่ของรัฐ พ่อค้าปลานักการเมืองท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำองค์กรประมง กลุ่มแกนนำเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน ว่าตัวแสดงเหล่านั้นมีบทบาทและสถานภาพทางสังคมอย่างไร มีวิถีคิดเกี่ยวกับการเข้าถึงทรัพยากรอย่างไร และนำไปสู่ปฏิบัติการเข้าถึงทรัพยากรด้วยวิธีไหนและอย่างไร

การนำเอาเรื่องราวดังกล่าวมาพิจารณาเพื่อชี้ให้เห็นว่าตัวแสดงแต่ละตัวที่มีบทบาทและสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกัน ย่อมนำไปสู่รูปแบบและวิธีการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน เช่น ชาวประมงอาจจะมีสถานภาพทางสังคมที่ดีกว่านักการเมืองท้องถิ่น ในขณะที่นักการเมืองท้องถิ่นเองก็มีข้อจำกัดในเรื่องบทบาทหน้าที่ในการเข้าถึงทรัพยากรเพราะไม่ใช่ผู้เข้าถึงทรัพยากรได้โดยตรงอย่างชาวประมง หรือแม้กระทั่งบุคคลคนเดียวก็อาจจะมียุทธศาสตร์และสถานภาพทางสังคมที่ทับซ้อนกันอยู่ในตัว กรณีนักการเมืองท้องถิ่นเป็นชาวประมงและเป็นผู้นำในองค์กรประมงหรือผู้นำองค์กรประมงเป็นประมงอาสา บุคคลเหล่านี้เลือกที่จะนำเสนอบทบาทและสถานภาพทางสังคมของตนภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่แตกต่างกันนั้นอย่างไร

ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดการเข้าถึงและการจัดการมาเป็นแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ตัวแสดง (actors) ต่างๆที่อยู่ภายใต้บริบททางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง เพื่อชี้ให้เห็นความสลับซับซ้อนในสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยกลวิธี รูปแบบ และวิธีการอันหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงด้วยทุน การเข้าถึงด้วยแรงงาน ตลาด ความรู้ อำนาจ เทคโนโลยี อัตลักษณ์ การต่อรอง จารีตประเพณี สิ่งเหล่านี้ยังขึ้นอยู่กับการกระทำต่างๆที่อยู่ภายใต้บริบททางสังคมที่ตัวแสดงเหล่านั้นเลือกที่จะนำเสนอตัวเองในปรากฏการณ์นั้นๆ

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่องสิทธิมีข้อถกเถียงระหว่าง Locke กับ Kant สองปรัชญาผู้ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแนวคิดเรื่องสิทธิซึ่งจะทำให้เห็นข้อแตกต่างที่ชัดเจน

Locke มีความเชื่อว่า สิทธิในทรัพยากรมีมาโดยธรรมชาติ มนุษย์มีสิทธิโดยชอบธรรมที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อการดำรงชีวิต สิทธิดังกล่าวจึงมีมาก่อนการกำเนิดรัฐ ในขณะที่ Kant ได้แย้งว่า สิทธิการครอบครองทรัพยากรในเชิงปัจเจกชนนั้นยังไม่เพียงพอต่อการเป็นเจ้าของในทรัพยากรที่แท้จริง สิทธิจะต้องได้รับการยอมรับจากกติกาสังคมด้วยจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสิทธิโดยสมบูรณ์ (Chusak Wittayapak 1994)

ข้อถกเถียงดังกล่าวจึงนำไปสู่การเกิดสำนักคิดในเรื่องสิทธิแตกออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก เป็นสำนักคิดเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ซึ่งกลุ่มนี้จะให้ความสำคัญเฉพาะสิทธิในทรัพยากรของรัฐ (state property resources) และสิทธิในทรัพยากรของปัจเจกบุคคล (private property resources) โดยมีความคิดว่า สิทธิในทรัพยากรหากเป็นของรัฐแล้วจะสามารถรักษาและปกป้องมิให้ถูกทำลายหรือใช้ประโยชน์จนเสื่อมโทรม ในขณะที่เดียวกันก็มีความคิดว่าการใช้ทรัพยากรจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดก็ต่อเมื่อทรัพยากรตกอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์ของปัจเจกชนเท่านั้น นักคิดกลุ่มนี้ยังเข้าใจว่าระบบสิทธิทรัพยากรส่วนรวม (common property resources) คือสิ่งเดียวกับการไม่มีสิทธิในทรัพยากร (open access resources) ในขณะที่นักคิดกลุ่มที่สอง วิชาเศรษฐศาสตร์นักคิดกลุ่มที่แรกกว่า มีความที่เข้าใจคลาดเคลื่อนในเรื่องสิทธิทรัพยากรส่วนรวมว่าเป็นสิ่งเดียวกันกับการไม่มีสิทธิในทรัพยากร เนื่องจากมีงานศึกษาในสังคมวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั่วโลกที่ยืนยันว่าการจัดการทรัพยากรในรูปกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ซึ่งพบทั้งในสังคมกสิกรรม เกษตรกรรม และสังคมอุตสาหกรรม (Acheson 1989, 199-217)

อย่างไรก็ตาม นักคิดกลุ่มที่สองโต้แย้งว่า แม้ในทางทฤษฎีอาจจำแนกระบบกรรมสิทธิ์ต่าง ๆ ได้อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติไม่สามารถจำแนกสิทธิส่วนรวมออกจากสิทธิปัจเจกชน หรือสิทธิของรัฐได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เพราะในทางปฏิบัติสิทธิยังคลุมเครือ มิได้เป็นสิทธิทั้งของรัฐหรือชุมชน แต่มีลักษณะผสมผสานต่อเนื่องเป็นสเปกตรัม (spectrum) เนื่องจากสิทธิเป็นผลผลิตจากประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์อันยาวนานระหว่างตัวแทนของรัฐและประชาชนในท้องถิ่น ทรัพยากรที่แท้จริงจึงไม่เป็นของรัฐและชุมชน แต่เป็นการผสมผสานทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ไม่มีรัฐใดมีการครอบครองเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ในการบริหารจัดการและครอบครอง ควบคุมทรัพยากรทั้งหมดได้โดยฝ่ายเดียว (Vandergeest 1997, 4-6)

โดยทั่วไปแล้วระบบกรรมสิทธิ์ โดยการพิจารณาจากลักษณะผู้ครอบครองและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรเป็นหลักแบ่งเป็น 4 ประเภทคือ (Vandergeest 1997, 4-6)

(1) ความไม่มีสิทธิ หรือการที่ทรัพยากรตกอยู่ในสภาพเปิดให้เข้าถึงเสรี (non-property)

(2) สิทธิส่วนรวม (common property)

(3) สิทธิส่วนบุคคล (private property)

(4) สิทธิของรัฐ (state property)

สิทธิดังกล่าวถูกแยกเป็นระดับต่าง ๆ โดยแบ่งตามระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรประเภทที่ใช้ร่วมกัน (common-pool resources) ออกเป็น 5 ระดับคือ (Schlager 1992, 249-262)

(1) สิทธิการเข้าถึง (access rights) หมายถึงสิทธิในการเข้าไปกำหนดพื้นที่ทางกายภาพเพื่อให้ได้รับประโยชน์จากทรัพยากร

(2) สิทธิในการเก็บหา (withdrawal rights) หมายถึงสิทธิในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากทรัพยากร

(3) สิทธิการจัดการ (management rights) หมายถึงสิทธิในการกำหนดกฎเกณฑ์แบบแผนในการใช้ทรัพยากร

(4) สิทธิในการกีดกัน (exclusion rights) หมายถึงสิทธิร่วมที่กำหนดว่าใครบ้างที่สามารถเข้าถึง ใครบ้างที่ต้องถูกกีดกัน

(5) สิทธิในการจำหน่ายถ่ายโอน (alienation rights) หมายถึงสิทธิในการขายหรือการให้เข้ากับบุคคลอื่น

สิทธิในการเข้าถึงและสิทธิในการเก็บหาเป็นสิทธิระดับปฏิบัติการ (operational-level) สิทธิทั้ง 5 ระดับอาจเป็นอิสระต่อกัน ผู้มีสิทธิครบทั้ง 5 ระดับเท่านั้นจึงจะเป็นเจ้าของทรัพยากร ซึ่งการอ้างสิทธิในทรัพยากรจะสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อต้องประกอบด้วย (Vandergeest 1997, 5)

(1) การติดต่อสื่อสารกับคนอื่น ๆ ในชุมชน

(2) สิทธิที่อ้างนั้นจะต้องได้รับการยอมรับและมีความชอบธรรมจากกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน

(3) การอ้างนั้นจะต้องถูกจดจำได้

(4) ต้องมีการบังคับใช้

Begossi (1998) ศึกษาการครอบครองแหล่งจับปลาในทะเลที่เริ่มจากการจัดการของท้องถิ่นในเขตป่าชุมชนของแอดแลนติก ซึ่งเขาได้วิเคราะห์ทรัพยากรทางน้ำซึ่งเป็นแหล่งจับปลาของชุมชน 5 แห่ง บริเวณป่าชายฝั่งแอดแลนติก ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศบราซิลพบว่า การจับปลابرเวณชายทะเลหรือเกาะดังกล่าวบริหารโดยกลุ่มเครือญาติผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์แหล่งจับปลาอย่างไม่เป็นทางการงานของเขาชี้ให้เห็นว่าความเป็นเครือญาติเกี่ยวข้องเป็นกฎระเบียบอย่างหนึ่งที่มาเป็นพื้นฐานในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในทะเลและอาจก่อตั้งองค์กรท้องถิ่นได้

ส่วนงานของ Olomola (1998) ศึกษาการทำประมงเพื่อเลี้ยงชีพในชุมชนที่อยู่ติดทะเลของไนจีเรีย พบว่า ชาวประมงมีความสัมพันธ์กับการบริหารจัดการแหล่งทรัพยากร และมีความขัดแย้งเรื่องความเป็นเจ้าของและการใช้สิทธิทางกฎหมายในเขตอนโดและริฟเวอร์ส โดยเฉพาะการกระทำผิดในเรื่องสิทธิการเป็นเจ้าของและสิทธิในการ

ครอบครองและฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการทรัพยากรที่สัมพันธ์กับการทำประมงพื้นบ้าน วิธีการที่ผ่านมาใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยการเจรจา การให้บุคคลอื่นช่วย การกำหนดให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้พิจารณาตัดสินปัญหาซึ่งเป็นแบบไม่เป็นทางการ

Durenberger and Palsson (1987) ศึกษากระบวนการสิทธิการครอบครองทรัพยากรในทะเล รวมทั้งการครอบครองอาณาบริเวณและการเข้าถึงทรัพยากรทางทะเล พบว่า การทำประมงทะเลหากมีการควบคุมกันเองก็ถือว่ามีกติกา ดังนั้นการมีกติกาในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างชัดเจนจะต้องศึกษาทั้งระบบเศรษฐกิจและสังคมซึ่งรวมถึงฐานการผลิตที่อยู่ในภาคพื้นดินด้วย

เจิมขวัญ ศรีสวัสดิ์ (2546) ศึกษาเรื่องสิทธิและพื้นที่ของชุมชนประมงแม่น้ำอิง อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดเชียงราย โดยใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง พบว่า รูปแบบการทำประมงมีทั้งการทำเป็นอาชีพหลักและอาชีพเสริม การทำประมงทั้งสองประเภทมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องการใช้เครื่องมือ การใช้เวลา และผลผลิตจากการทำประมง ปัจจุบันหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ติดลำน้ำอิงอ้างสิทธิในการทำประมงของหมู่บ้านโดยใช้กฎระเบียบของชุมชน เปลี่ยนสิทธิของรัฐมาเป็นสิทธิชุมชน โดยรัฐให้การยอมรับโดยพฤตินัย งานวิจัยชิ้นนี้ชี้ให้เห็นการปรับเปลี่ยนไปมาระหว่างสิทธิของรัฐกับสิทธิชุมชนหรือการซ้อนทับของสิทธิในทรัพยากรเดียวกัน ประเด็นสำคัญคือเป็นการกีดกันสมาชิกจากชุมชนอื่นในการเข้าไปใช้ทรัพยากรประมงของชุมชน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้นจะพบว่ามีการศึกษาเรื่องกรรมสิทธิการครอบครองทรัพยากรในทะเล และมีเครือข่ายในระบบกรรมสิทธิในลักษณะเครือข่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะนำมาศึกษาถึง พัฒนาการของระบบกรรมสิทธิรอบทะเลสาบสงขลา ทั้งนี้เนื่องจากไม่มีงานใดที่ศึกษาถึงระบบกรรมสิทธิดังกล่าว ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงแล้วจากการที่ผู้วิจัยสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า แหล่งทรัพยากรประมงมีระบบกรรมสิทธิ มีการซื้อขาย

หรือสืบทอดสิทธิเช่นเดียวกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะค้นหาคำตอบว่าลักษณะกรรมสิทธิ์ในทะเลรอบทะเลสาบสงขลาของชุมชนเป็นอย่างไร มีพัฒนาการมาอย่างไร ปัจจัย เงื่อนไขอะไรบ้างที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในการช่วงชิงกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมง

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

สำหรับการศึกษาสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนชาวประมงทะเลสาบสงขลาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ มโนทัศน์ทรัพยากรอำนาจและสิทธิอำนาจ การเข้าถึงและการจัดการ เพื่อนำไปใช้ศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนชาวประมงทะเลสาบสงขลา ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ดังนี้

มโนทัศน์ทรัพยากร เป็นการมองทรัพยากรตามนัยยะความหมายที่ถูกกำหนดสร้างขึ้นภายใต้บริบทโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางนิเวศของชุมชน ซึ่งทรัพยากรตามนัยยะความหมายนี้ไม่ได้หมายรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งหมด แต่มองทรัพยากรเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์เท่านั้น ในการศึกษาจึงเน้นไปที่ทรัพยากรตามความหมายที่มนุษย์ใช้โครงสร้างความคิดทางวัฒนธรรมสร้างขึ้น ซึ่งภายใต้แนวคิดนี้จะชี้ให้เห็นถึงการกำหนดสิทธิและหน้าที่หรือระบบกรรมสิทธิ์ ในแต่ละสังคมที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นการจะทำความเข้าใจวิธีคิดและการให้ความหมายของทรัพยากรรวมทั้งการกำหนดสิทธิและหน้าที่หรือระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงของชาวประมงนั้น แนวคิดทรัพยากรน่าจะเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่คำตอบของสิ่งนั้นได้

มโนทัศน์อำนาจและสิทธิอำนาจ เป็นมโนทัศน์ที่นำมาใช้ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มต่างๆที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อชาวประมง ซึ่งความสัมพันธ์ของกลุ่มคนเหล่านั้น ส่วนใหญ่เป็นความสัมพันธ์เชิง

อำนาจทั้งสิ้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเอามโนทัศน์อำนาจสิทธิอำนาจมาทำความเข้าใจในเรื่องสิทธิและระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมง เนื่องจากว่าการมีสิทธิในทรัพยากรต่าง ๆ นั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ ในการกำหนดและบังคับใช้ให้เป็นไปตามสิทธิ เพราะการมีสิทธิในทรัพยากรนั้นย่อมวางอยู่บนฐานแนวคิดอำนาจและสิทธิอำนาจเสมอ

ดังนั้นการทำความเข้าใจปรากฏการณ์สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่าง actors ต่าง ๆ กับชาวประมง ที่มีฐานคิดในเรื่องอำนาจและสิทธิแตกต่างกันซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรประมงที่แตกต่างกัน

มโนทัศน์การเข้าถึงและการจัดการ มโนทัศน์นี้จะเป็นการมองการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรบนฐานคิดในเรื่องอำนาจและสิทธิอำนาจว่า เมื่ออำนาจและสิทธิอำนาจในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งก่อให้เกิดการชว่งชิงและการก่อให้เกิดระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรขึ้น ผู้วิจัยได้นำแนวคิดนี้มาทำความเข้าใจในการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรประมงของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา เพื่อค้นหาคำตอบในประเด็นที่ว่า ชาวประมงมีรูปแบบและวิธีการในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากรประมงอย่างไร

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งจะใช้เครื่องมือในการลงภาคสนามทั้งด้านการสังเกต สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสนทนากลุ่ม

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา แต่ได้กำหนดพื้นที่ของการวิจัยเป็น 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา และชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ทั้ง 3 ชุมชนเป็นพื้นที่ที่มีการทำประมงอย่างเข้มข้น และมีการวางเครื่องมือประมงอย่างหนาแน่น เต็มทะเลสาบสงขลามากกว่าพื้นที่อื่น นอกจากนั้นยังมีการซื้อขายสิทธิพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมง และได้เข้าร่วมประชุมโครงการ Sea Food Bank หรือโฉนดน้ำ ร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ

ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูล จำนวน 34 คน ดังนี้

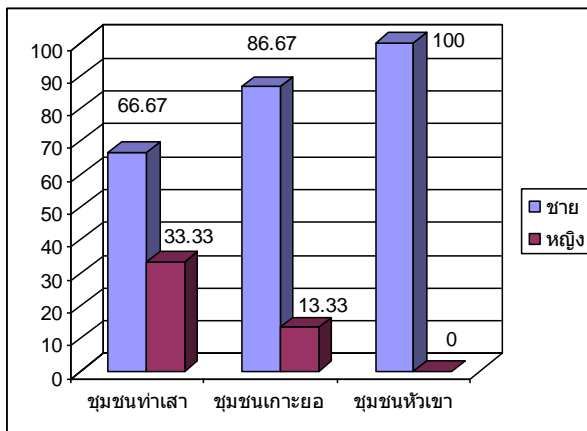
1. ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) เป็นชาวประมงพื้นบ้านผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยตรงบริเวณทะเลสาบสงขลาในพื้นที่ 3 ชุมชน คือ ชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขา
2. ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่

2.1 ประชาชนทั่วไป ได้แก่ ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำชุมชน แกนนำ ของชุมชนที่เลือกศึกษาใน 3 ชุมชน

2.2 เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ ประมงจังหวัด ประมงอำเภอ นายกเทศมนตรี สมาชิกสภาเทศบาล

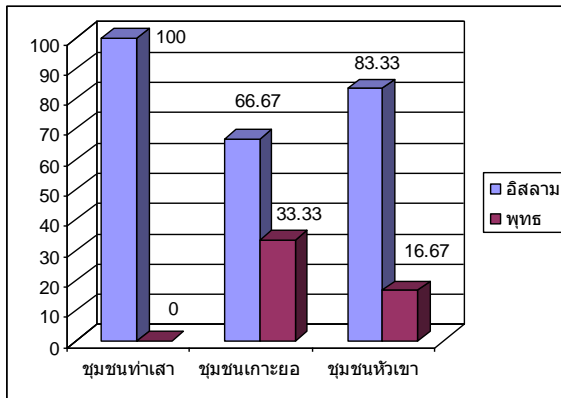
2.3 พ่อค้า แพปลาในชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาในพื้นที่ที่เลือกศึกษาคุณลักษณะของชาวประมงที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของชุมชนที่ศึกษาทั้ง 3 ชุมชน

3. ชาวประมงพื้นบ้านจากชุมชนท่าเสา ชุมชนเกาะยอ และชุมชนหัวเขา ที่ตอบแบบสอบถามข้อมูลทั่วไป จำนวน 30 คน และได้ประมวลคุณลักษณะ โดยนำเสนอเป็นกราฟแท่ง ตามภาพประกอบ 1-6 และตาราง 3 (ภาคผนวก ก) ดังนี้

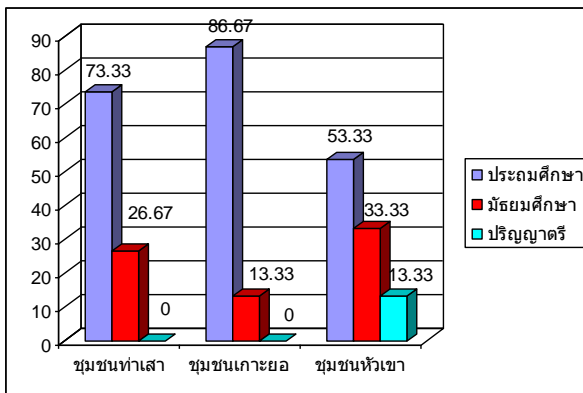
ภาพประกอบ 1 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษาจำแนกตามเพศ

จากภาพประกอบ 1 พบว่า โดยภาพรวมชาวประมงส่วนใหญ่เป็นเพศชายทั้ง 3 ชุมชน เมื่อจำแนกตามชุมชนพบว่า ชุมชนหัวเขาเป็นเพศชายร้อยละ 100 รองลงมา ได้แก่ ชุมชนเกาะยอ ร้อยละ 86.67 และชุมชนท่าเสา ร้อยละ 66.67

ภาพประกอบ 2 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชน
ที่ศึกษาจำแนกตามการนับถือศาสนา

จากภาพประกอบ 2 พบว่า โดยภาพรวมชาวประมงส่วนใหญ่นับ
ถือศาสนาอิสลามทั้ง 3 ชุมชน เมื่อจำแนกตามชุมชนพบว่า ชุมชนท่าเสา
นับถือศาสนาอิสลาม ร้อยละ 100 รองลงมา ได้แก่ ชุมชนหัวเขา ร้อยละ
83.33 และชุมชนเกาะยอ ร้อยละ 66.67

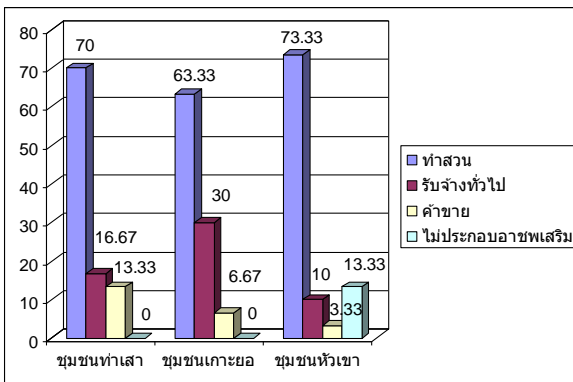

ภาพประกอบ 3 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชน
ที่ศึกษาจำแนกตามระดับการศึกษา

จากภาพประกอบ 3 พบว่า โดยภาพรวมชาวประมงส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับประถมศึกษาทั้ง 3 ชุมชน เมื่อจำแนกตามชุมชนพบว่า ชุมชนเกาะยอมีผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 86.67 รองลงมา ได้แก่ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขามีสผู้ที่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 73.33 และร้อยละ 53.33 ตามลำดับ

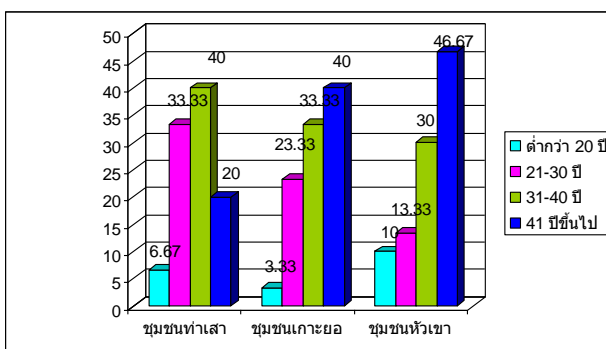
สำหรับชุมชนที่มีผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษามากที่สุด คือ ชุมชนหัวเขามีสผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 33.33 รองลงมา ได้แก่ ชุมชนท่าเสา และชุมชนเกาะยอมีผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 26.67 และร้อยละ 13.33 ตามลำดับ ส่วนในระดับปริญญาตรีมีผู้ที่จบการศึกษาในระดับนี้คือ ชุมชนหัวเขาแห่งเดียว ร้อยละ 13.33

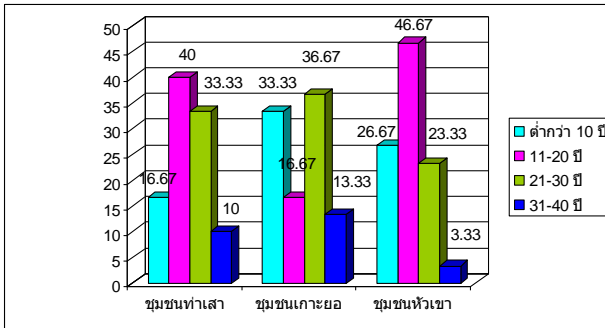
ภาพประกอบ 4 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษาจำแนกตามอาชีพเสริม

จากภาพประกอบ 4 พบว่า โดยภาพรวมชาวประมงส่วนใหญ่ทำสวนเป็นอาชีพเสริมทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนหัวเขา ชุมชนท่าเสา และชุมชนเกาะยอ คิดเป็นร้อยละ 73.33 ร้อยละ 70.00 และร้อยละ 63.33 ตามลำดับ รองลงมา ได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค่าขาย และไม่ประกอบอาชีพเสริม โดยมีชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขา

ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นรายได้เสริมคิดเป็นร้อยละ 30.00 ร้อยละ 16.67 และ ร้อยละ 10.00 นอกจากนั้นยังมีบางคนที่ประกอบอาชีพค้าขายเป็นรายได้เสริมในชุมชนท่าเสา ชุมชนเกาะยอ และชุมชนหัวเขาคิดเป็นร้อยละ 13.33 ร้อยละ 6.67 และร้อยละ 3.33 ส่วนชุมชนหัวเขาพบว่าชาวประมงบางคนไม่ประกอบอาชีพเสริมคิดเป็นร้อยละ 13.33

ภาพประกอบ 5 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษาจำแนกตามระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน จากภาพประกอบ 5 พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลา 41 ปี ขึ้นไป ได้แก่ ชุมชนหัวเขา คิดเป็นร้อยละ 46.67 และชุมชนเกาะยอ คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมา ได้แก่ ระยะเวลาที่ชาวประมงอาศัยอยู่ในชุมชน 31-40 ปี คือชุมชนเกาะยอ และชุมชนหัวเขา คิดเป็นร้อยละ 33.33 และ ร้อยละ 30.00 และที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลาสั้นที่สุดคือ ต่ำกว่า 21 ปี ได้แก่ ชุมชนหัวเขา คิดเป็นร้อยละ 10.00 ชุมชนท่าเสา ร้อยละ 6.67 และชุมชนเกาะยอร้อยละ 3.33 ในขณะที่ชุมชนท่าเสา กลุ่มที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลานานที่สุดคือ 31-40 ปี คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาอาศัยอยู่ในชุมชนเป็นระยะเวลา 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.33

ภาพประกอบ 6 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงใน

ชุมชนที่ศึกษาจำแนกตามประสบการณ์ในการทำประมง

จากภาพประกอบ 6 พบว่า ชาวประมงชุมชนหัวเขา และชุมชนท่าเสาส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำประมง 11-20 ปี คิดเป็นร้อยละ 46.67 และร้อยละ 40.00 รองลงมาชาวประมงชุมชนท่าเสามีประสบการณ์ในการทำประมง 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.33 ส่วนชาวประมงชุมชนหัวเขามีประสบการณ์ในการทำประมง ต่ำกว่า 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 26.67

ในขณะที่ชาวประมงชุมชนเกาะยอส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทำประมง 21-30 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.67 รองลงมามีประสบการณ์ต่ำกว่า 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.33

สำหรับกลุ่มชาวประมงที่มีประสบการณ์ในการทำประมง 31-40 ปี เป็นกลุ่มที่น้อยที่สุด ได้แก่ ชุมชนท่าเสา คิดเป็นร้อยละ 13.33 ชุมชนเกาะยอ ร้อยละ 10.00 และชุมชนหัวเขา ร้อยละ 3.33

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การสังเกต (observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมโดยสังเกตข้อมูลทางกายภาพของชุมชน สภาพทรัพยากรประมง ระบบนิเวศ สภาพการวางเครื่องมือประมง การสร้างขนำ หรือการทำการ

ประมงของชุมชน กิจกรรมในชุมชน กิจกรรมในตลาด และศึกษาบริบทแวดล้อมในด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจของชุมชน ประมงรอบทะเลสาบสงขลาในแต่ละมิติเวลา

2. แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ใช้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลรอง โดยการสนทนาซักถามอย่างมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการเกี่ยวกับกฎระเบียบ หรือระบบความหมายของปรากฏการณ์การทำประมงของชุมชนประมง และการดำรงอยู่ การซื้อขายสิทธิของการทำประมง กติกาในการทำประมงของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้มีอำนาจในท้องถิ่น นายทุนท้องถิ่น และชาวประมง

3. การสนทนากลุ่ม (focus group) ทำหลังจากที่ได้สังเกตและสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นจึงนำประเด็นที่เป็นหัวข้อสำคัญมาสนทนากลุ่ม เพื่อจะได้วิเคราะห์ข้อมูลในเชิงลึก

การสนทนากลุ่มเป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสนทนากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในประเด็นปัญหาที่เฉพาะเจาะจง โดยรองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย ธรรมสัจจาร เป็นผู้ดำเนินการสนทนา (moderator) คอยจุดประเด็นในการสนทนา เพื่อชักจูงให้กลุ่มเกิดแนวคิดและแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางการสนทนาอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง โดยมีผู้เข้าร่วมสนทนาในครั้งนี้ประมาณ 22 คน ซึ่งเลือกมาจากผู้ให้ข้อมูลที่กำหนดเอาไว้ ใช้ในการศึกษาความคิดเห็น ทศนคติ ความรู้สึก การรับรู้ ความเชื่อ และพฤติกรรม โดยมีขั้นตอนในการสนทนากลุ่มดังนี้

3.1 กำหนดวัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ และรูปแบบของการเข้าถึงสิทธิในทรัพยากรประมงของกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนเงื่อนไข ระเบียบกฎเกณฑ์ ความเป็นธรรมในสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมง

3.2 กำหนดกลุ่มเป้าหมายของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยต้องการให้มีกลุ่มผู้นำชุมชน ชาวประมง เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงรอบทะเลสาบสงขลา

3.3 วางแผนเรื่องระยะเวลาและตารางเวลาที่จะใช้ในการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภารกิจรวบรวมข้อมูลสนทนาเรียบร้อยแล้ว

3.4 ออกแบบแนวคำถาม โดยเรียงคำถามจากคำถามที่เป็นเรื่องทั่วไป เบาๆ ง่ายต่อการเข้าใจ และสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกันระหว่างนักวิจัยกับผู้เข้าร่วมสนทนาแล้วจึงวกเข้าสู่คำถามหลัก หรือคำถามหลักของประเด็นที่ทำการศึกษาแล้วจึงจบลงด้วยคำถามเบาๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศในวงสนทนาและสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองในช่วงท้ายอาจเติมคำถามเสริมเข้าไปแต่ต้องเป็นคำถามสั้นๆ อาจเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน แต่เป็นคำถามที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างการสนทนา

3.5 ทดสอบแนวคำถามที่สร้างขึ้น โดยนำไปใช้กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลท่านอื่นที่มีผู้ใช้ที่คัดเลือกไว้สำหรับสนทนากลุ่ม หลังจากนั้นจึงนำแนวคำถามมาปรับปรุงให้เหมาะสมในการใช้สนทนากลุ่มต่อไป

3.6 ทำความเข้าใจกับผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) และผู้จดบันทึก (note taker)

3.7 การสร้างบรรยากาศในการสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม (moderator) ต้องสร้างบรรยากาศในการสนทนา และควบคุมเกมได้เป็นอย่างดีให้เกิดความเป็นกันเองมากที่สุด moderator จะต้องไม่แสดงความคิดเห็นของตนเอง ควรจะปล่อยให้ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ อิสระ เสรี และเป็นธรรมชาติมากที่สุด Moderator ที่ดีจะต้องสามารถแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้เป็นอย่างดี

3.8 ผู้จดบันทึก (note taker) จะต้องอยู่ร่วมตลอดเวลาและควรทำหน้าที่ในการจดบันทึกเพียงอย่างเดียวไม่ควรร่วมสนทนาด้วย เพราะจะทำให้การจดบันทึกข้อมูลไม่ครบถ้วน และจะต้องเป็นผู้ถอดเทปด้วยตนเอง เพื่อความเข้าใจในสิ่งที่ได้บันทึกและเนื้อหาสาระในเทปที่ตรงกัน

3.9 ผู้ช่วยทั่วไป (Assistant) มีหน้าที่คอยควบคุมเครื่องบันทึกเสียงและเปลี่ยนเทปขณะที่กำลังดำเนินการสนทนา และอำนวยความสะดวก

ความสะดวกแก่ผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จัดบันทึก เพื่อให้แต่ละคนทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่

3.10 คัดเลือกผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา โดยเลือกผู้ที่มีความรู้ในเรื่องสิทธิทรัพยากรประมง และรูปแบบในการเข้าถึงสิทธิในทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา ชุมชนละ 7 คน โดยเป็นกลุ่มแกนนำชุมชน และชาวประมงพื้นบ้าน และเจ้าหน้าที่รัฐ

3.11 การจัดการเพื่อเตรียมการทำสนทากลุ่ม เป็นการเตรียมสถานที่ กำหนดวัน เวลา และจัดเตรียมอุปกรณ์ต่างๆที่จำเป็น เช่น เครื่องบันทึกเทป ม้วนเทป ถ่านหรือ MP3 เครื่องบันทึกข้อมูล สมุด ดินสอ อาหารกลางวัน เครื่องดื่ม อาหารว่าง

3.12 จัดสนทากลุ่ม (focus group) โดยจัดที่สถาบันทักษิณคดี เนื่องจากชาวประมงที่มาร่วมเป็นกลุ่มใหญ่ ซึ่งที่สถาบันทักษิณคดีมีห้องประชุมสำหรับคนกลุ่มใหญ่ จึงใช้วิธีการในคราวเดียวกันทั้ง 3 ชุมชน

3.13 ประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากทีสิ้นสุดการสนทากลุ่มแล้ว ได้นำเทปในการสนทนาไปถอด และนำมาจัดหมวดหมู่ประเด็นที่ใกล้เคียงกัน และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการถอดรหัสตีความ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับเอกสารหลักทางด้านพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ในการจัดการทรัพยากรประมงในบริเวณทะเลสาบสงขลา และวิธีการเข้าถึงสิทธิในทรัพยากรประมงในแต่ละมิติของเวลา

2. การรวบรวมข้อมูลภาคสนาม มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมตัวก่อนเข้าพื้นที่ ผู้วิจัยสร้างแนวคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ขั้นตอนที่ 2 ฝึกอบรมผู้ช่วยวิจัยในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ และวิธีการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม และการบันทึกข้อมูลสนาม

ขั้นตอนที่ 3 ประสานงานไปยังชุมชนประมงพื้นบ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำชุมชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักโดยการสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 4 การเข้าสู่สนามพื้นที่ของผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยเข้าไปพักในชุมชน เพื่อสังเกต สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา ในเรื่องระบบกรรมสิทธิ์การจัดการทรัพยากรประมง และสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา

ขั้นตอนที่ 5 นำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่และวิเคราะห์ และเลือกประเด็นที่สำคัญนำมาสนทนากลุ่ม (focus group) ในชุมชนที่เลือกศึกษา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลทุกระยะขณะทำงานในชุมชน โดยการบันทึกข้อมูลเป็น field note โดยแยกข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่ หลังจากนั้นนำปรากฏการณ์และข้อมูลที่มีความสลับซับซ้อนมาจำแนกและจัดระบบ การวิเคราะห์ข้อมูลจะทำซ้ำกลับไปกลับมาระหว่างการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ เพื่อตรวจสอบข้อมูลและให้เข้าใจถึงพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงรอบทะเลสาบสงขลา และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อจะได้ถอดรหัสและตีความได้ถูกต้อง สำหรับข้อมูลส่วนนี้จะนำมาใช้ในการตอบคำถามการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อ 1 และข้อ 2

ส่วนข้อมูลที่ได้จากเอกสาร รวมทั้งการพูดคุยกับคนเก่าแก่ในชุมชน จะนำมาวิเคราะห์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และพัฒนาการระบบกรรมสิทธิ์

ในการจัดการทรัพยากรประมงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ปัจจัยเงื่อนไขในการช่วงชิงกรรมสิทธิ์ การวิเคราะห์ส่วนนี้จะใช้ตอบคำถามทั้งข้อ 1 และข้อ 2

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม จะนำมาจัดหมวดหมู่เพื่อตีความข้อมูล และ สังเคราะห์ข้อมูลในด้านประสิทธิภาพ และความเป็นธรรมในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา จะใช้ตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 นอกจากนั้นยังเป็นการเช็คข้อมูลในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อ 1 และข้อ 2 ด้วย

บทที่ 4

ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง : พัฒนาการและการเข้าถึง

การนำเสนอผลการวิจัยพัฒนาการระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา คณะผู้วิจัยจะนำเสนอตามประเด็นดังนี้คือ ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483-2488) ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน) โดยนำเสนอในภาพรวมของประมงทะเลไทยที่มีการเชื่อมโยงกับประเทศต่าง ๆ จากการค้นคว้าเอกสารตลอดจนระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐผ่านพระราชบัญญัติการประมงในช่วงของวิวัฒนาการของการประมงไทย นอกจากนี้ยังนำเสนอการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา การนำเสนอตามประเด็นดังกล่าวข้างต้นผู้วิจัยจะนำเสนอถึงบริบทของชุมชนที่ศึกษาสภาพภูมินิเวศ และวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อจะได้เห็นถึงพัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ และสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บริบทชุมชนเกาะยอ

ในสมัยก่อนกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานบนเกาะยอมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มคนไทย โดยเข้ามาจับจองที่ดินเลี้ยงวัว เลี้ยงควาย และทำอาชีพเกษตรกรรม อีกกลุ่มเป็นคนจีนอพยพเข้ามาทำเครื่องปั้นดินเผาประเภทอิฐ กระเบื้อง หม้อ ไห โอ่ง อ่าง เพราะบริเวณเกาะยอมีดินดีเหมาะแก่การทำเครื่องปั้นดินเผา บางส่วนเป็นกลุ่มคนที่เข้ามาค้าขายเป็นคนจีนโพ้นทะเล โดยสังเกตได้จากการสร้างศาลเจ้าไต่ก่ง การสร้างฮวงซุ้ยของกลุ่มคนจีน ส่วนกลุ่มคนไทยมีการสร้างวัดหลายวัดในเกาะยอ เช่น วัดแหลมพ้อ วัดเขาบ่อ วัดท้ายยอ วัดโคกเขี้ยว ปัจจุบันชุมชนเกาะยอมีกลุ่มมุสลิมอพยพเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก

ภาพประกอบ 7 รูปเคารพสัญลักษณ์ของความเป็นจีน ภายในวัดเขาบ่อ
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 25 ธันวาคม 2550

ภูมินิเวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนเกาะยอ

เกาะยอมีพื้นที่ขนาดใหญ่อยู่ท่ามกลางสายน้ำแห่งทะเลสาบสงขลา พื้นที่ทั้งหมดก็ราว ๆ 9,275 ไร่ พื้นที่เกาะยอส่วนใหญ่เป็นเนินเขาและภูเขาสูงประมาณ 10-151 เมตร โดยมีเขากุฎิเป็นภูเขาสูงสุดประมาณ 151 เมตร มีลักษณะเป็นภูเขาหินและเนินเขาดินลูกรัง ตั้งเรียงรายในแนวเหนือ-ใต้ สำหรับทิศเหนือสุดของเกาะเป็นเขาบ่อหรือเขาแคหรือชาวบ้านจะเรียกว่า เขาแค และมีภูเขาหรือเนินเขาเล็กติดกับโรงเรียนวัดเขาบ่อ เรียกว่า “หัวเขาแดง” จากเขาบ่อเชื่อมต่อไปทางทิศใต้ เรียกว่า “เขากุฎิ” เป็นภูเขายาวใหญ่ไปทางทิศใต้ เชื่อมต่อกับเขาสวนใหม่ เขากลางหรือเขาโนบ้าน เขาสวนเตยและทางทิศใต้สุดเป็นเขาหัวหรั่ง เขาเกาะแกง นอกจากนี้ ยังมีภูเขาและเนินเขาเล็ก ๆ อีก

จำนวนหนึ่ง เช่น เขาบ่อนก เขาบ่อหินเขาเพชรหรือเขาวีหารภายในวัดท้ายยอ ภูเขาและเนินเขาเหล่านี้ปกคลุมด้วยป่าไม้ของชาวบ้าน สวนผลไม้ที่ปลูกไล่ไปตามระดับความสูงของภูเขา ช่วงกลางของเกาะเป็นที่อกเขาทอดยาว มีที่ราบให้ทำนายน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นที่ราบระหว่างเนินเขาและริมฝั่งอ่าวรอบเกาะยอที่สำคัญมีหลายแห่ง เกาะยอมีแหล่งน้ำธรรมชาติน้อย ส่วนใหญ่เป็นแหล่งน้ำที่ขุดขึ้นมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีน้ำใต้ดินในปริมาณสูงในช่วงมรสุมจะมีตาน้ำไหลมาจากภูเขาเป็นทางน้ำหรือธารน้ำ คนในเกาะจึงจับปลา ทำสวนและบางสวนปลูกสร้างบ้านเรือน พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นไหล่เขาและที่ราบตามเชิงเขาเหมาะแก่การเกษตรกรรม บนเกาะยอจึงมีการทำสวนผลไม้แบบสมรม นั่นคือผลไม้จะผลัดกันให้ผลผลิตตลอดปี เช่น ส้มโอ มะพร้าว ขนุน ผลไม้ที่มีชื่อของเกาะยอคือ จำปาตะ ลักษณะคล้ายขนุนแต่ลูกเล็กกว่าสามารถนำไปทอดเหมือนกล้วยแขก หรือจะกินสดก็ได้ ทอผ้าเป็นอาชีพหลัก สมัยก่อนเคยเผาอิฐเผาโอ่งอ่าง ทำกระเบื้องขายกันทั่วทั้งเกาะ วิชาทำกระเบื้องนี้มาจากบรรพชนคนจีนฮกเกี้ยนที่อพยพเข้ามาตั้งเตยู่คั่นรัตนโกสินทร์ ส่วนผ้าทอเกาะยอ เป็นผ้าพื้นเมืองที่มีชื่อเสียงและได้รับความนิยมจากผู้ที่ชอบสวมใส่ผ้าไทย มีลายที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น ลายราชวดีต์ ดอกพิกุล ดอกพะยอม เนื้อผ้าดูแลรักษาได้ง่าย นอกจากนั้นเกาะยอยังเป็นแหล่งเลี้ยงปลากระพงขาวในกระชังในทะเลสาบสงขลาอีกด้วย

พื้นที่เกาะยอก็คงเช่นเดียวกับภาคใต้ในพื้นที่อื่น ๆ ที่ภูมิอากาศ มี 2 ฤดู คือ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม และฤดูฝน มี 2 ช่วง เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม เป็นช่วงที่ฝนตกไม่มากนัก ช่วงที่ 2 เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคมเป็นช่วงที่ฝนตกมากกว่าช่วงแรก

เกาะยอมีฐานะเป็นตำบลหนึ่งในอำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองสงขลาไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้โดยทางบกประมาณ 20 กิโลเมตร และโดยทางน้ำหรือทางทะเลประมาณ 6

กิโลเมตรที่ตั้งตามพิกัดภูมิศาสตร์ ทิศเหนือ ติดกับ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ทิศใต้ และทิศตะวันออก ติดกับ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา ทิศตะวันตก ติดกับ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

ภาพประกอบ 8 แผนที่เกาะยอ

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ 2551

ในอาณาบริเวณพื้นที่เกาะยอ ประกอบไปด้วยหมู่บ้านทั้งหมดจำนวน 9 หมู่บ้าน ซึ่งได้ประกาศเป็นเขตปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ ทั้ง 9 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านอ่าวทราย หมู่ที่ 2 บ้านดิน หมู่ที่ 3 บ้านนอก หมู่ที่ 4 บ้านสวนเรียน หมู่ที่ 5 บ้านท่าไทร หมู่ที่ 6 บ้านโนนบ้าน หมู่ที่ 7 บ้านป่าโหนด หมู่ที่ 8 บ้านท้ายเสา และหมู่ที่ 9 บ้านสวนใหม่ ส่วนจำนวนครัวเรือนมีทั้งหมด 784 ครัวเรือน ประชากรมีจำนวนทั้งสิ้น 3,351 คน แยกเป็นชาย จำนวน 1,595 คน เป็นหญิง จำนวน 1,756 คน ตามตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1 จำนวนครัวเรือนและจำนวนประชากรในชุมชนเกาะยอ
จำแนกตามหมู่บ้าน และเพศ

หมู่ที่	จำนวนครัวเรือน	จำนวน ประชากร	ชาย	หญิง
1	114	638	300	338
2	49	200	115	214
3	130	541	256	285
4	95	363	177	186
5	98	371	173	198
6	94	376	186	190
7	76	316	137	179
8	46	190	93	97
9	82	356	174	182

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ 2551

จากตาราง 1 พบว่า ในตำบลเกาะยอหมู่ 3 จะมีจำนวนครัวเรือนมากกว่าหมู่อื่น คือ 130 หลังคาเรือน รองลงมาจะเป็นหมู่ 1 ส่วนใหญ่ประชากรในชุมชนประกอบอาชีพทำสวนแบบผสมผสาน หมายถึง ในครัวเรือนหนึ่งประกอบอาชีพทำสวนมากกว่าหนึ่งประเภท เช่น สวนละมุด สวนกระท้อน สวนจำปะดะ รองลงมา ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน และเลี้ยงปลากะพงในกระชัง และประกอบอาชีพแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม และแรงงานรับจ้างในร้านอาหาร ภัตตาคาร

บริเวณเกาะยอจะมีร้านอาหาร ภัตตาคารอาหารทะเลให้กับผู้คนที่มาจากต่างถิ่นและในอาณานิคมพื้นที่นี้ได้แวะเวียนมาชิม ส่วนใหญ่เป็นสัตว์น้ำที่เจ้าของร้านอาหารเลี้ยงปลาในกระชังเอง เมื่อเวลามีนักท่องเที่ยวหรือผู้คนที่มารับประทานอาหารก็จะนำออกมาประกอบ

อาหาร ส่วนหนึ่งก็จะหาซื้อสัตว์น้ำ พวก กุ้ง หอย ปู ปลา จากชาวประมงแถวนั้น ในตลาดเกาะยอจะมีบริเวณที่หยุดพักรถและมีตลาดขายของให้นักท่องเที่ยวเป็นแนวยาว สองข้างถนนมีร้านค้าตั้งเรียงรายประมาณ 20 กว่าร้าน บริเวณสองข้างถนนจะมองเห็นรถกั๊ก 2-3 คัน กั๊กรถทัวร์ที่พานักท่องเที่ยวมาสัมผัสบรรยากาศของภาคใต้ และแวะตลาดเกาะยอเพื่อซื้อสินค้าติดไม้ติดมือก่อนกลับบ้าน นักท่องเที่ยวหลายคนกระจายไปตามร้านที่ตั้งเรียงรายอยู่สองข้างทาง บางคนซื้อได้ปลาตากแห้ง ปลาหมึก กุ้ง ปลาอินทรีที่ถูกห่อไว้ในถุงพลาสติก ซึ่งเขาขายทั้งตัวราคาตั้งแต่ตัวละ 100 บาท จนถึง 300 บาท นอกจากนั้นยังมีผลไม้สด ผลไม้เชื่อมจากเกาะยอ และจากที่ต่าง ๆ ตลอดจนเสื้อผ้าที่ทันสมัย มีดอกดวงเป็นลายดอกไม้ดอกโต ๆ สีสดใสจัดจ้าน และผ้าถุงมาเลย์ อินโด นอกเหนือจากผ้าทอเกาะยอที่ขึ้นชื่อ รอบเกาะบริเวณพื้นน้ำจะมองเห็นบรรยากาศการเลี้ยงปลาในกระชังที่สร้างยื่นลงไปในทะเลพร้อมกับสะพานไม้ และขนาบตลอดแนวชายฝั่ง ซึ่งหมายถึงการจับจองพื้นที่หน้าบ้านในทะเล เป็นกรรมสิทธิ์ส่วนตัว ซึ่งถือเป็นระบบกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน

บริบทชุมชนท่าเสา

หากตั้งต้นจากหาดใหญ่การเดินทางไปยังบ้านท่าเสา ตำบลสหิงหม้อ อำเภอสิงหนคร ใช้เวลาประมาณไม่เกิน 1 ชั่วโมง ไปตามเส้นทางหาดใหญ่-สงขลา-เกาะยอเมื่อข้ามสะพานเกาะยอไปยังอำเภอสิงหนครเมื่อลงจากสะพานเปรมติณสูลานนท์ ให้ขับรถเลี้ยวเข้าไปทางซ้ายมือ ซึ่งเป็นเส้นทางที่บอกทางไปยังชุมชนท่าเสา ซึ่งจะตั้งอยู่ริมทะเลสาบสงขลา ตอนล่าง ทะเลสาบช่วงนี้เป็นส่วนของทะเลสาบตอนนอกสุดที่เชื่อมต่อกับอ่าวไทย มีพื้นที่ประมาณ 182 ตารางกิโลเมตร ความลึกประมาณ 1.5 เมตร ยกเว้นช่องแคบที่ติดต่อกับทะเลอ่าวไทย ซึ่งเป็นช่องเดินเรือมีความลึกประมาณ 12-14 เมตร ทะเลสาบส่วนนี้เป็นบริเวณที่มีน้ำเค็ม

แต่ในบางช่วงหากเป็นช่วงฤดูฝนประกอบกับได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้น น้ำลงจะเป็นน้ำกร่อย และน้ำจืด บริเวณทางตอนใต้มีพื้นที่ป่าชายเลนปกคลุมโดยทั่วไป แต่ปัจจุบันถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่นาข้าวบางส่วนได้กลายเป็นนาุ้ง

ภูมินิเวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนท่าเสา

ชุมชนท่าเสาเป็นส่วนหนึ่งของเมืองสทิงหม้อ ดังนั้นสภาพภูมินิเวศโดยทั่วไปสามารถอ้างอิงได้จากสทิงหม้อ แต่ก็จะมีส่วนที่แตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของภูมินิเวศแต่ละชุมชน โดยรวมแล้วบริเวณนี้จะเป็นที่ราบลุ่มและที่ราบชายฝั่งทะเล พื้นที่ค่อยๆลาดต่ำลงตามแนวชายฝั่งทะเลด้านอ่าวไทย และด้านทะเลสาบสงขลา ส่วนทางทิศใต้พื้นที่เป็นภูเขา มีลักษณะยาวเรียว เป็นรูปแหลมยื่นลงทะเลสาบ บริเวณนี้มีภูเขาที่สำคัญ คือ เขาเขี้ยว ลักษณะภูมิอากาศก็เช่นเดียวกับพื้นที่ชุมชนเกาะยอ

อาณาเขตของชุมชนท่าเสา ทิศเหนือติดต่อกับหมู่ที่ 1, 3 ตำบลท่าบง หมู่ที่ 5, 6 ตำบลชิงโค ทิศใต้และทิศตะวันออก ติดต่อกับทะเลสาบสงขลา อ่าวไทย ทิศตะวันตกติดต่อกับทะเลสาบสงขลาโดยมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมติดต่อกับชุมชนอื่น

ชุมชนท่าเสาเป็นส่วนหนึ่งของตำบลสทิงหม้อ ซึ่งตำบลสทิงหม้อประกอบด้วย 13 หมู่บ้านดังนี้ หมู่ 1 บ้านเขาเขี้ยว หมู่ 2 บ้านท่าเสา หมู่ 3 บ้านนอก หมู่ 3 บ้านธรรมโฆษณ์ หมู่ 4 บ้านสทิงหม้อ หมู่ 4 บ้านพร้าว หมู่ 5 บ้านนาออก (สายลำเท็ง) หมู่ 5 บ้านคลองท่าแดง หมู่ 6 บ้านสถิตย์ หมู่ 6 บ้านท่าบงท่าตก (ฉาง) หมู่ 7 บ้านท่าบง หมู่ 8 บ้านบ่อสระ หมู่ 9 บ้านตีหลวง ในตำบลสทิงหม้อมีครัวเรือนจำนวน 5,953 หลังคาเรือน และประชากรมีจำนวน 26,482 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลสทิงหม้อ 2551) ประชาชนที่อยู่ใน หมู่ที่ 1, 2, 4 ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพประมง ทำบ่อกุ้ง และเลี้ยงปลากระพง ส่วนหมู่ 3, 5, 6 ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพการเกษตรขึ้นตาลโตนด และทำน้ำตาลแว่น

วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การทำงานในชุมชนอยู่ในรูปแบบการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนแรงงานระหว่างกัน และตอบแทนกันเป็นอาหาร ผู้คนส่วนใหญ่มีอาชีพทำประมงโดยในช่วงแรก ๆ ที่มีเครื่องมือประมงไม่มากนักได้ปลาเป็นจำนวนมาก แต่มาระยะหลัง ๆ เครื่องมือประมงมีมากขึ้น คุณภาพน้ำในทะเลสาบสงขลามีมากขึ้น จึงทำให้จับสัตว์น้ำได้ลดน้อยลง

นอกจากนี้วิถียังชีพของคนในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาโดยเฉพาะพื้นที่บริเวณบ้านท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ อาชีพที่ทำนอกจากจะอิงอยู่กับธรรมชาติแล้วยังผันแปรตามฤดูกาล และยุคสมัยมีหลายครอบครัวที่ประกอบอาชีพหลายอย่างโดยหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามฤดูกาลให้สอดคล้องกับสภาพของทรัพยากรและเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยในการยังชีพให้เพียงพอตลอดปี วิถีชีวิตของคนกลุ่มน้ำในอดีตเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เหลือเฟืออย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติและเคารพธรรมชาติโดยการไม่ละโมภและแสดงออกถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะของประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ เช่น การบูชาแม่ย่านางเรือ การบูชาแม่โพสพ การทำขวัญข้าว การทำบุญกองข้าวเลี้ยง การทำคุหรี ในโอกาสต่างๆ ของชาวมุสลิม ประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าวนี้เป็นการแสดงออกถึงการเคารพต่อธรรมชาติที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีพ

ชาวประมงบ้านท่าเสามีปฏิสัมพันธ์กับความเป็นเมืองได้ใกล้ชิดพอ ๆ กับชุมชนเกาะยอ และชุมชนหัวเขา เนื่องจากอยู่ใกล้เมืองสงขลา การเดินทางไปมาหาสู่กับบุคคลภายนอกมีโอกาสมากกว่าชุมชนอื่น ๆ รอบทะเลสาบสงขลา ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้เข้ามาเยือนวิถีชีวิตของชุมชนประมงท่าเสากว่าที่ควรจะเป็น เพราะบริเวณชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนเปิดที่สามารถเดินทางไปยังตัวเมืองสงขลาได้ทั้งทางเรือ และทางบก การหาปลาโดยใช้เครื่องมือประมงที่ทันสมัยและใช้เรือติด

เครื่องยนต์มีพร้อม ๆ กับ 2 ชุมชน โดยเฉพาะการที่บังบ่าวนำโซ่ตู้เข้ามาทำประมงจนกระทั่งปัจจุบันโซ่ตู้กำลังเป็นปัญหาต่อทะเลสาบสงขลา เป็นการขัดขวางการไหลของน้ำทะเล ทำให้ทะเลสาบสงขลามีโอกาสตื่นเงินได้มากกว่าการทำประมงแบบอื่น แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านท่าเสา ยังคงใช้เครื่องมือประมงหลากหลายรูปแบบ เช่น โพงพาง อวนลาก กัดโม๊ะระ(โป๊ะ) ในการทำประมงพื้นบ้าน

ภาพประกอบ 9 สภาพทางสังคมของชุมชนท่าเสา
ที่มา: ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 16 มิถุนายน 2550

ชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลาบริเวณท่าเสา จะเชื่อมโยงกับเมืองสงขลาอย่างใกล้ชิด ทำให้สามารถใช้เครื่องมือประมง และเรือที่มีประสิทธิภาพมากกว่าชุมชนอื่น ๆ บริเวณนั้น โดยชาวประมงสามารถจับปลาได้มากขึ้น จนสามารถนำเงินไปสร้างบ้านได้หลังจากที่เก็บไว้ใช้จ่ายในชีวิตประจำวันแล้ว บางคนก็สามารถเก็บเงินซื้อที่ดินทำสวนยางพาราได้อีก นอกจากนั้นยังเป็นที่น่าตกใจที่บังบ่าวที่อยู่ท่าเสาได้นำ

ไซตุ้จากสทิงพระเข้ามาใช้ในทะเลสาบสงขลาจนกระทั่งเป็นปัญหาการ
ต้นเขินของน้ำในทะเลสาบ และขัดขวางการไหลเวียนของน้ำใน
ทะเลสาบสงขลาจนถึงปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรประมงให้
เสื่อมโทรมและร่อยหรอในเวลาต่อมา

ภาพประกอบ 10 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนท่าเสา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 20 กรกฎาคม 2550

บริบทชุมชนหัวเขา

ความเจริญรุ่งเรืองของเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงในอดีตสะท้อน
ออกมาในลักษณะของโบราณสถาน และโบราณวัตถุที่ยังคงหลงเหลืออยู่
ตลอดจนประเพณีวัฒนธรรมที่สืบทอดตั้งค้ำกล่าวข้างล่างนี้

“...ในอดีตเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดงเป็นเมืองคู่ค้าที่
สำคัญ กับฮอลันดา ทำให้เมืองสงขลาได้รับการ

คุ้มครอง และการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากฮอลันดา เป็นอย่างมาก จนกระทั่งทำให้เมืองสงขลา โดย สุลต่านสุลัยมาน ฉวยโอกาส แข็งเมืองในช่วงกบฏกรุงศรีอยุธยาใน รัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งผลจากการแข็งเมืองนี้เองทำให้ สุลต่านสุลัยมานประกาศตัวเป็นพระเจ้าสงขลาที่ 1 และ ดำเนินการค้าโดยตรงกับนานาประเทศโดยเฉพาะ ประเทศฮอลันดา ซึ่งแทบจะเรียกได้ว่า ฮอลันดาได้ทำการค้าเพื่อเอาใจ และสัมพันธ์ด้านประโยชน์ทางการค้า ทั้งกรุงศรีอยุธยาและสงขลา ไปในคราวเดียวกัน ดังปรากฏหลักฐานว่า พระเจ้าปราสาททอง แห่งอยุธยาได้เคย ขอให้ฮอลันดาช่วยปราบกบฏเมืองสงขลา แต่ฮอลันดากลับไม่ได้ตั้งใจช่วยอย่างจริงจังตามที่ได้แสดงเจตนาไว้ ซ้ำยังให้ความช่วยเหลือเมืองสงขลาด้วยในคราวเดียวกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง กับฮอลันดา ยิ่งทวีความแน่นแฟ้นขึ้นตามลำดับ โดยไม่มีบทบาทของกรุงศรีอยุธยามาแทรกแซง จนฮอลันดาสนใจจะเปิดสถานีการค้ากับเมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง...” (ประวัติศาสตร์สมัยเมืองสงขลาฝั่งเมืองหัวเขาแดง 2550)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าเมืองสงขลาในยุคสมัยนั้นเริ่มสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับต่างชาติ และนอกจากนั้นยังพบว่าจากการที่สงขลาแข็งเมือง ทำให้พ่อค้าชาวอังกฤษเห็นช่องทางในการลดค่าภาษีที่จะต้องส่งให้แก่กรุงศรีอยุธยา เพียงแต่ให้ของกำนัล แก่เจ้าเมือง สิ่งขระ เพียงเล็กน้อย ก็สามารถทำการค้าขายในแถบนี้ได้แล้วดังบันทึกอันหนึ่ง ซึ่งเขียนโดยพ่อค้าชาวอังกฤษว่า

“...การตั้งคลังสินค้าขึ้นที่นี้ยังจะช่วยให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสำหรับห้างอีกด้วย เพราะที่นี้ไม่เก็บอากร

ขนอนเลย เพียงแต่เสียของกำนัลให้แก่ดาโต๊ะโมกอลล์
(เจ้าเมืองสงขลา) ก็อาจนำเงินและสินค้าผ่านไป...”
(ประวัติศาสตร์สมัยเมืองสงขลาฝั่งเมืองหัวเขาแดง
2550)

ผลจากการประกาศแข็งเมือง และตั้งตนเป็นพระเจ้าสงขลาที่ 1
ของสุลต่านสุลัยมัน (บุตรของดะโต๊ะโมกอล) จึงเสมือนการเปิดโอกาสให้
เมืองสงขลาในระยะนี้เจริญถึงจุดสูงสุด ถึงขั้นมีการผลิตเงินตราขึ้นใช้เอง
โดยมี คำว่า สงขลา เป็นภาษาไทยบนเหรียญ ภาษายาวีสองคำ อ่านว่า
นะครี-ซิงเกอร์ แปลว่านครสงขลา และมีภาษาจีนอีกห้าคำ เนื่องจากไม่
ปรากฏหลักฐานในช่วงเวลาการผลิตเหรียญแต่สันนิษฐานจากภาษาแขก
ที่ปรากฏบนเหรียญ จึงสันนิษฐานว่าน่าจะอยู่ในเวลาที่เจ้าเมืองแขก
ปกครองสงขลาอยู่เกือบ 40 ปี ทำให้สามารถคาดการณ์ถึงสภาพ
เศรษฐกิจที่รุ่งเรืองของเมืองสงขลาในขณะนั้นได้ (ประวัติศาสตร์สมัย
เมืองสงขลาฝั่งเมืองหัวเขาแดง 2550)

ภูมิเนวศและวิถีชีวิตผู้คนชุมชนหัวเขา

หากจะเดินทางไปยังหัวเขา สามารถใช้เส้นทางเดียวกับทางไป
ชุมชนท่าเสา โดยลงจากสะพานเปรมติณสูลานนท์ ถ้าจะไปบ้านท่าเสา
จะเลี้ยวซ้าย แต่ถ้าจะไปบ้านหัวเขาจะเลี้ยวขวา บริเวณชุมชนหัวเขา
พบว่า ที่ตั้งกลุ่มบ้าน เป็นที่ราบสูงเรียบทะเลสาบ ชาวบ้านสร้าง
บ้านเรือนบนเนินเขา ชาวบ้านเรียกว่า “หน้าเขา” สมัยก่อนเรียกสถาน
ที่นี้ว่า “เมืองสิงขร” เป็นเมืองเก่า ตามที่เล่าให้ฟังข้างต้น และภูเขา
เหล่านี้ เมื่อมองระยะห่างจากที่อื่น จะเห็นดินสีแดง ทุกคนจะเรียกภูเขา
บริเวณนี้ว่า “หัวเขาแดง” ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตำบล “หัวเขา”
อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เนื่องจากอาณาเขตทั้ง 3 ด้าน คือทิศใต้
ตะวันออก และตะวันตก ที่โอบล้อม “หัวเขาแดง” ไว้คือทะเลสาบ

สงขลาและอ่าวไทย ความสมบูรณ์ของสองทะเลจึงเป็นเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชาว “หัวเขาแดง” ไว้ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บริเวณหัวเขาแดงจะมีศาลเจ้าซึ่งเป็นที่เคารพของชาวบ้านละชาวประมงที่อยู่บริเวณนี้ไม่ว่าจะขับรถผ่านก็จะบีบแตรรถเพื่อขอทางและแสดงความเคารพให้เดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างปลอดภัย ศาลเจ้าจะเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อข้ามแพมาถึงฝั่งหัวเขาแดงแล้ว จะเห็นศาลเจ้าเชิงหัวเขาแดงที่เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (บุญสังข์ ณ สงขลา) เจ้าเมืองสงขลาที่ปกครองในช่วง พ.ศ. 2390-2408 สร้างไว้ ชาวประมงจะจุดประทัดเพื่อแสดงความเคารพ บนยอดเขาแดงหรือเขาค่ายม่วง ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 175 เมตร บนยอดเขามีเจดีย์สององค์ คือ เจดีย์องค์ดำและเจดีย์องค์ขาว มองเห็นเด่นชัดจากแหลมสมิหลา (หัวเขาแดง 2551)

เจดีย์องค์ดำ เจ้าพระยาพระคลัง หรือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) สร้างเป็นที่ระลึกในคราวยกกองทัพลงมาปราบกบฏเมืองไทรบุรี ราว พ.ศ. 2373-2375 ส่วนเจดีย์องค์ขาวนั้นเป็นของพระศรีพิพัฒน์ หรือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค น้องของท่านดิศ) สร้างเป็นที่ระลึกเมื่อลงมาปราบกบฏหัวเมืองมลายู ราว พ.ศ. 2381-2384 ชาวบ้านเรียกเจดีย์สององค์นี้ว่า เจดีย์สองพี่น้อง การขึ้นไปชมเจดีย์ เมื่อเดินขึ้นจากแพมาแล้ว เลี้ยวขวามาไม่นาน จะพบป้ายและบันไดทางขึ้นซึ่งค่อนข้างสูงชัน ขึ้นไปสักระยะจะพบป้อมปากน้ำสงขลา จุดนี้จะทำให้มองเห็นฝั่งแหลมสนอ่อน และท่าเทียบเรือสงขลา อย่างชัดเจน จากนั้นก็ต้องเดินป่าเข้าไป เป็นทางเล็กๆ ถึงยอดเขาแดง ต้นไม้ร่มครึ้มตลอดเส้นทาง แต่ถ้ากลัวชันทางนี้ไม่ไหว ให้ไปขึ้นบันไดที่อยู่ถัดไปอีกก็ได้ สบายกว่า ขึ้นมาแล้วจะได้ชมทิวทัศน์เมืองสงขลาในมุมที่แปลกตาไปจากเขาดังกวัน เหนือศาลเจ้าขึ้นไปบนหัวเขาแดง เป็นที่ฝังศพสุลต่านสุไลมานซึ่งเป็นผู้สร้างเมืองสงขลาริมหัวเขาแดงในสมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านเรียกทวดหุมหรือมะระหุม มีศาลาคร่อมที่ฝังศพไว้ นอกจากนี้บนหัวเขาแดงยังมีซากป้อมและกำแพง

เหลืออยู่ เมื่อเมืองสงขลาเริ่มหัวเขาแดงถูกทำลายจึงย้ายไปยังบริเวณวัดสุวรรณคีรี ที่เรียกว่าแหลมสน (หัวเขาแดง 2551)

หัวเขาแดง เป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกเขาเตี้ยๆ ที่อยู่ตรงปลายด้านใต้สุดของสันทรายคาบสมุทรสทิงพระ นั่นก็คือฝั่งเหนือของปากน้ำสงขลาซึ่งเป็นบริเวณที่ทะเลสาบสงขลาติดต่อกับทะเลอ่าวไทยพอดี อยู่ในตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา หากผู้วิจัยมาจากตัวเมืองสงขลา ต้องข้ามแพขนานยนต์ซึ่งปัจจุบันโอนย้ายจากกรมทางหลวงมาให้ อบจ.สงขลาดูแล ข้ามจากฝั่งตัวเมืองไปยังฝั่งหัวเขาแดงคิดเป็นระยะทางประมาณ 500 เมตร

ในช่วงก่อนการเปิดใช้สะพานติณสูลานนท์ในปี พ.ศ.2529 การเดินทางด้วยรถยนต์จากฝั่งหาดใหญ่หรือสงขลาไปยังฝั่งอำเภอสทิงพระ ระโนดและต่อไปยังจังหวัดนครศรีธรรมราชต้องใช้วิธีข้ามแพขนานยนต์ที่นั่นเท่านั้น มิฉะนั้นคงต้องอ้อมไปทางจังหวัดพัทลุง ไกลมากและถนนหนทางยังไม่สะดวกเหมือนปัจจุบัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคนั้นคือ เมื่อมีรถมาก อาจจะต้องรอขึ้นแพเป็นเวลานานๆ อาจต้องรอนานถึง 2-3 ชั่วโมงก็มี ชาวบ้านเรียกว่า ติดแพ เดียวนี้ไม่ค่อยมีให้เห็นแล้ว

หัวเขาแดงนับได้ว่าเป็นภูเขาสองทะเล เพราะเป็นแหลมสั้นๆ ยื่นลงไปตรงรอยต่อระหว่างทะเลอ่าวไทยกับทะเลสาบ มองเห็นเป็นสีแดงแต่ไกล ผมเข้าใจว่าเป็นเพราะดินบริเวณนั้นไม่มีต้นไม้ขึ้นปกคลุมและมีสีแดงเหมือนดินลูกรัง อาณาเขตตำบลหัวเขา ทิศเหนือติดต่อกับตำบลสทิงหม้อ ทิศใต้และทิศตะวันตก เชื่อมต่อกับทะเลสาบสงขลา ส่วนทิศตะวันออกติดต่อกับทะเลสาบสงขลาและอ่าวไทย บริเวณหัวเขาแดงมีสถานที่สำคัญที่เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองในอดีตคือป้อมปืนโบราณ เจดีย์องค์ดำ องค์ขาว และสุสานสุลต่านสุไลมาน ปัจจุบันมีท่าเรือน้ำลึกสงขลาอยู่ในอาณาบริเวณหัวเขา ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นเมืองท่าที่สำคัญ

ภาพประกอบ 11 สภาพทางสังคมของชุมชนหัวเขา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 20 กรกฎาคม 2550

ปัจจุบันนี้ชาวบ้านในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงหาปลา แม้ว่าบางคนจะผันตัวเองไปค้าขาย แต่ก็เป็นการค้าขายผลิตภัณฑ์ที่ได้จากการประมงชายฝั่ง เช่น กุ้งแห้ง กะปิ เคย ปลาแดดเดียว และบางคนก็จะทำงานเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป รับจ้างกรีดยาง และหลายคนที่ถูกหลานรับราชการ แต่ที่น่าประหลาดใจก็คือ ชุมชนบริเวณหัวเขามีฮวงซุ้ยเงินตั้งอยู่ใจกลางของชุมชน มีวัดอยู่บนเขาสูง และมีมัสยิดอยู่ในชุมชนทำให้ผู้วิจัยรู้ว่าชาวบ้านหัวเขามีความเป็นพหุวัฒนธรรม ทั้งนี้เนื่องจากมีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งพุทธ มุสลิม และจีน แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุขโดยไม่ขัดแย้งกันในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากความเชื่อทางวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ที่ช่วยเสริมซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่

จำนวนประชากรของตำบลหัวเขา พบว่ามีทั้งสิ้นจำนวน 14,344 คน โดยมีประชากรเพศชายจำนวน 7,066 คน และเพศหญิงจำนวน

7,278 คน สำหรับสภาพการตั้งบ้านเรือนชุมชนหัวเขาจะตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มหนาแน่นบริเวณรอบชายฝั่งหัวเขา ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 10

ภาพประกอบ 12 สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชนหัวเขา
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 20 กรกฎาคม 2550

ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2483-2488)

ระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงในอดีตถือเป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ (open-access resources) ซึ่งเป็นทรัพยากรประมงที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีลักษณะเปิดเสรีไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้ใดเป็นเจ้าของ ดังนั้น กรรมสิทธิ์และการครอบครองจึงไม่จำกัดอยู่ที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จึงเป็นไปในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา ตามแนวคิดของ Hardin (1968, 162, 1243-1248) ทรัพยากรประมงในยุคสมัยนี้จึงไม่ได้เป็นของใครคนใดคนหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมง หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประมงได้อย่างอิสระเสรี ใครก็สามารถเข้ามาทำประมงหรือวางเครื่องมือประมง ณ ที่แห่งใดก็ได้ในทะเล แม้แต่ในหลักการของศาสนาอิสลามยังได้บัญญัติไว้ในอัลกุรอานว่า

“...พระองค์คือผู้ทรงทำให้ทะเลเป็นประโยชน์ เพื่อพวกเขาจะได้กินเนื้อนุ่มสดจากมัน¹ และพวกเขาเอาเครื่องประดับออกจากมัน สำหรับใช้ประดับราคา² และเจ้าเห็นเรือแล่นฝ่าคลื่นในท้องทะเล³ และเพื่อพวกเขาจะได้แสวงหาความโปรดปรานของพระองค์ และเพื่อพวกเขาจะได้ขอบคุณ...อัลลอฮ์ ﷻ คือผู้ทรงประทานเครื่องยังชีพแก่มนุษย์ซึ่งมีทั้งบนบก เช่น ต้นไม้ ผัก ผลไม้ และปศุสัตว์ หรือในพื้นที่ดิน เช่น น้ำมัน ถ่านหิน และแร่ธาตุ หรือในน้ำ เช่น สัตว์น้ำ สัตว์ทะเล ไช่มุก ปะการัง และอื่นๆ อย่างมีความแตกต่างกัน โดยทุกคนสามารถนำออกมาแปรรูปเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจตามกำลัง ความรู้ และความสามารถ...” (นิพล แสงศรี 2554)

จากข้อมูลในอัลอิสลามข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์มิได้ถูกสร้างให้มีชีวิตอยู่เพียงลำพัง แต่ยังมีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อาศัยร่วมอยู่ด้วย ดังนั้นจึงแสดงให้เห็นว่าทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรทางทะเล ซึ่งมีองค์ประกอบของสัตว์น้ำมีความสำคัญ และชาวประมงทุกคนสามารถอ้างสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ โดยไม่มีการกำหนดขอบเขตกรรมสิทธิ์ เพราะองค์อัลลอฮ์ทรงประทานให้มนุษย์แล้ว

ด้วยเหตุผลดังกล่าวในกลุ่มผู้คนที่นับถือศาสนาอิสลามที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบริมทะเลจึงเห็นว่า ทรัพยากรในทะเลเป็นทรัพยากรที่ใครก็สามารถจับจองพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมงได้ เพราะพระเจ้าได้ทรง

¹ สัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่จับมาได้จากท้องทะเล

² เพชรพลอย ไช่มุก และหินปะการัง

³ โดยบรรทุกสินค้าต่าง ๆ เช่น เครื่องใช้และอาหาร

ประทานให้แล้ว ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ส่วนอีกเหตุผลหนึ่งเนื่องจากสภาพภูมินิเวศในการตั้งถิ่นฐาน ที่เอื้อต่อการทำมาหากินในรูปแบบดังกล่าว โดยการทำประมงในการดำรงชีวิตประจำวัน แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากเครื่องมือประมงที่วางในทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นลักษณะประจำที่ เช่น โป๊ะ โพงพาง ละมู รื้อโซมาน (โพงพางปัก) ช่าย (อวนติดตา) ขนาดเล็ก อวนทับตลิ่ง เบ็ด ลอบปลา ก็สามารถวิเคราะห์ได้ว่าระบบกรรมสิทธิ์ได้มีขึ้นโดยการจับจองของชาวประมงซึ่งมองว่าทรัพยากรนั้น ๆ ไม่มีเจ้าของ เปิดเสรีให้กับผู้ใดก็ได้เข้ามาทำประมง แต่โดยความเป็นจริงแล้วระบบกรรมสิทธิ์ได้ถูกทำให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชนโดยการจับจองพื้นที่ในการทำประมง

นอกจากนั้นยังพบว่าในปี พ.ศ. 2468 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงยังสามารถขยายพื้นที่ในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ให้กับเรือประมงต่างชาติคือ ชาวจีนได้เข้ามาทำการประมงในอ่าวไทย โดยใช้เรือใบขนาดใหญ่ และเรือเล็กอีก 2 ลำ ทำการจับปลาโดยใช้เครื่องมืออวนล้อมจับชนิดหนึ่ง เรียกว่า อวนตังเก หรือ เรือตังเก (Chinese Purse Seine) ต่อมาในปี 2478 อวนตังเกเริ่มมีการทดลองใช้เครื่องยนต์แทนใบเรือ นอกจากนี้ยังมีชาวญี่ปุ่นจาก โอกินาวาเข้ามาทำการจับปลาตามแนวหินปะการังใกล้เกาะต่างๆ โดยเฉพาะปลาหางเหลือง โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า มูโรอามิ (Drive In Net) ซึ่งชาวประมงไทย เรียกว่า อวนญี่ปุ่น เครื่องมือทั้งสองชนิดนี้คนไทยที่เคยร่วมงานได้จำแบบอย่างมาทำบ้าง และยังใช้อยู่จนทุกวันนี้ แต่มีน้อยมากและพบเฉพาะทางฝั่งทะเลอันดามัน เท่านั้น ซึ่งในช่วงนั้นชาวประมงมองว่า ทรัพยากรประมงไม่มีกรรมสิทธิ์ ใครก็สามารถเข้ามาจับปลาได้ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้ออกพระราชบัญญัติสิทธิการจับสัตว์น้ำในเขตจับสัตว์น้ำสยามเพื่อห้ามคนต่างด้าวทำการประมงในปี พ.ศ. 2477 และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมโดยออกพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการประมงในเขตการประมงไทยในปี 2482

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ทรัพยากรประมงหรือทรัพยากรทางทะเลเป็นพื้นที่ที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ เป็นการเปิดให้ใครก็ได้ไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนหรือเป็นชาวต่างชาติสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ และเมื่อเวลาผ่านไป รัฐสยามมองว่าชาวต่างชาติได้เข้ามาทำประมงรุกล้ำน่านน้ำ เกรงว่าทรัพยากรประมงจะหมดไปหรือเกิดความเสื่อมโทรม จึงทำให้รัฐออกพระราชบัญญัติการประมงเข้ามาใช้ในการจัดการพื้นที่ทางทะเล ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงถูกทำให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ

ในขณะเดียวกัน พื้นที่ดังกล่าวกลับถูกซ้อนทับโดยพื้นที่ของปัจเจกชน สังเกตได้จากในช่วงปี 2483 เป็นต้นไป บริเวณทะเลสาบสงขลา แหล่งทำการประมง ส่วนใหญ่จะเป็นบริเวณใกล้ฝั่ง ใกล้เกาะหรือปากแม่น้ำที่มีระดับน้ำตื้น โดยใช้เรือทำการประมงเป็นประเภทเรือใบ และเรือแจว มีเครื่องมือประมงหลากหลายชนิด และที่มีจำนวนมากคือ โป๊ะ มีจำนวน 287 ลูก วางอยู่บริเวณทะเลสาบสงขลา โพงพาง จำนวน 340 ช่อ รั้วไซมาน จำนวน 106 ราย

ภาพประกอบ 13 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงของปัจเจกชน
ที่มา : ถ่ายโดยผู้วิจัยวันที่ 20 กรกฎาคม 2550

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับคำพูดของบังสุโกด บังเกต และบังบัวชาวประมงชุมชนท่าเสาได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“...ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2482 ได้ปลาจำนวนมาก และหลากหลายชนิด การใช้เรือจะเป็นเรือแจว ยังไม่เป็นเรือยนต์ เครื่องมือประมงที่ใช้จะเป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นเองโดยใช้ไม้ไผ่ที่หาได้ในชุมชน สาน ถักด้วยด้าย เช่น กัด ไช อวน โม่ระ ระ โพงพาง ดักได้ทั้งกุ้ง ทั้งปลา ตัวใหญ่ และการทำมาหากินก็ไม่ต้องออกแรงมากนัก ใช้เวลาไม่นานก็สามารถหาปลาได้มากจนเต็มลำเรือ... บางครั้งได้ปลามากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฤดูและก็ประสบการณ์ของชาวประมง...” (สุโกต หมดหมัด, สัมภาษณ์วันที่ 21 กรกฎาคม2550)

“...เกิดมาก็เห็นพ่อแม่หาปลาแล้ว ทุกคนในชุมชนแถวนี้ส่วนใหญ่ก็หาปลาแทบทุกคน...ใช้เรือแจว...ส่วนใหญ่เป็นเรือชุดใช้ไม้เป็นท่อน...เรือใบก็ยัง...ช่วยกันหลายคน เวลาออกเลหาปลา เครื่องมือประมงก็จะเป็นกัด อวน โพงพาง โม่ระ (โปะ)...ส่วนใหญ่พอจบ ป. 4 ก็ออกมาช่วยปะทำประมง...ไม่ได้เรียนต่อ...ไม่มีเงิน...พออยู่พอกิน...สมัยก่อนหาปลาได้มาเต็มลำเรือ มีปลาหลายชนิด มีกุ้ง กุ้งขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เอาแต่ปลาพวก กุ้งกึ่งก็จะปล่อยลงเล...หาปลาได้ ก็นำปลาไปขายที่สงขลา...ขายตามนัดก็ยังไม่...” (เกต หมดหมัด, สัมภาษณ์วันที่ 22 กรกฎาคม2550; บังบัว, สัมภาษณ์วันที่ 22 กรกฎาคม2550)

จากปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ชาวประมงชุมชนท่าเสาและชุมชนอื่น ๆ รอบทะเลสาบสงขลาในยุคสมัยนั้น ทำประมงเพื่อบริโภคในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว แม้ครัวเรือนส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจนก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการหาปลาที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ตาม

แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยใช้เครื่องมือประมงง่าย ๆ ในช่วงการทำประมง จะถูกจำกัดด้วยฤดูกาลและประสบการณ์ของชาวประมงแต่ละคน ตลอดจนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีบทบาทไม่มากนัก ชาวประมงส่วนใหญ่ใช้เรือแจว หรือเรือใบออกหาปลาในทะเลสาบสงขลา เครื่องมือประมงชนิดหลักที่ใช้คือกัก (อวนลอย) ซึ่งเมื่อก่อนต้องทำเอง โดยการนำด้ายมาผูกใช้เวลาเกือบเดือนกว่าจะได้แต่ละผืน กักที่ใช้ลักษณะตาห่าง ประมาณ 9-10 เซนติเมตร คนในสมัยนั้นจะนิยมจับปลาตัวใหญ่ไม่นิยมจับปลาตัวเล็ก กุ้งก็ไม่นิยมจับ เนื่องจากราคาถูกกว่าปลา แต่จะเก็บไว้กินเองหากจับได้ การขายปลาจะขายตามตลาดนัด เรียกว่า แจวรอบนัด บางครั้งมีตลาดที่ไหนก็ไปขายที่นั่น ไม่มีการกำหนดเหมือนปัจจุบัน การจับจองพื้นที่ในการทำประมงในช่วงนั้น ทรัพยากรประมงจะเปิดให้ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างอิสระ ใครก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้ ดังนั้นในช่วงนี้ชุมชนท่าเสาจึงพยายามสร้างเครื่องมือที่สามารถเก็บเกี่ยวประโยชน์จากทรัพยากรประมงได้ตามที่ต้องการ

ในช่วงปี 2485 เรือประมงได้มีการนำเครื่องยนต์มาใช้ จำนวน 66 ลำ เนื่องจากมีการผลิตเครื่องยนต์มาใช้แทนเรือแจว หรือเรือใบ เพื่ออำนวยความสะดวกในการคมนาคม และการใช้หาปลา จากปรากฏการณ์ที่มีการนำเครื่องยนต์มาเป็นส่วนประกอบของเรือประมงเพื่อความทันสมัย สะดวกรวดเร็วในการเดินทาง และการจับปลา ซึ่งพบได้จากข้อมูลการจดทะเบียนเป็นเรือกลในปี 2488 จำนวน 65 ลำ แต่ก็ยังคงมีเรือที่จดทะเบียนแต่ไม่ได้เป็นเรือกลประมาณ 2,513 ลำ และในปีเดียวกัน พบว่ากลุ่มสัตว์น้ำที่จับได้เป็นกลุ่มปลาผิวน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปลาหู” ปลาหูจากโป๊ะเป็นปลาที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ส่วนหนึ่งทำปลาหูเค็มส่งออกไปจำหน่ายยังประเทศสิงคโปร์ และมาเลเซีย นอกจากนี้ยังมีปลาเค็มชนิดอื่นๆ และหอยแมลงภู่แห้ง ขณะเดียวกันมีการส่งสินค้าสัตว์น้ำเข้าประเทศในรูปของปลากระป๋อง และปลาหมึกแห้ง ในช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิด

สงครามโลกครั้งที่สอง จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจเริ่มถดถอยลง แต่อย่างไรก็ตามชาวประมงก็ยังคงใช้ชีวิตในการจับปลาและระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงยังคงซ้อนทับกันระหว่าง กรรมสิทธิ์ของรัฐ และกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน

ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2489 - ปัจจุบัน)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เศรษฐกิจเริ่มดีขึ้น วิธีการประมงจากที่เคยใช้เรือใบ และเรือพาย เมื่อกระแสความทันสมัยเข้ามาในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และบริเวณน่านน้ำทะเลฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน ทำให้การทำประมงเริ่มมีการนำเครื่องยนต์มาใช้เป็นองค์ประกอบ โดยเป็นส่วนหนึ่งของเรือ ดังนั้นเครื่องยนต์เรือจึงเริ่มเข้ามามีบทบาทแทนใบเรือ โดยเป็นเครื่องยนต์ชนิดแบบเหวหัวเข้ามามีอิทธิพลก่อน ต่อมาจึงได้ปรับเปลี่ยนเป็นเครื่องยนต์ดีเซลและเบนซิน แต่ขนาดเรือประมงที่ใช้ยังมีขนาดไม่เกิน 20 ตันกรอส และในยุคสมัยนั้นมีเรือที่ใช้เครื่องยนต์จำนวนไม่มากนัก

ในช่วงปี 2490 กรมประมงได้ออกพระราชบัญญัติ มาตรา 16 ว่าด้วยเรื่องที่สาธารณประโยชน์ คือที่จับสัตว์น้ำซึ่งบุคคลทุกคนมีสิทธิทำการประมงและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำได้ โดยกล่าวไว้ว่า บุคคลใดซึ่งทำการประมงหรือเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในที่สาธารณประโยชน์ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่รัฐมนตรีกำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ซึ่งพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 เริ่มบังคับใช้ช่วงต้นของการพัฒนาการประมงทะเล (ปี พ.ศ. 2490 – 2515) แต่อย่างไรก็ตามในช่วงปีเดียวกันเครื่องมือประมงที่ชาวประมงใช้และจับจองพื้นที่ทะเลประกอบไปด้วยโป๊ะ 823 ลูก โพงพาง 1,286 ซ่อง ร้วโซมาม 247 ราย อวนตังเก 16 ราย อวนลาก (อวนล้อมจับขนาดเล็ก) 161 ราย และอวน

อื่นๆ อีก 1,615 ราย จับสัตว์น้ำทะเลได้ประมาณ 114,000 ตัน (กรมประมง 2490)

การออกพระราชบัญญัติของรัฐดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่า ทรัพยากรประมงก่อนหน้าที่จะออกพระราชบัญญัติมีการให้ความหมายว่าเป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ (open-access resources) ซึ่งเป็นทรัพยากรประมงที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีลักษณะเปิดเสรีไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้ใดเป็นเจ้าของ แต่ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า ทรัพยากรประมงมีมูลค่าทางเศรษฐกิจ สังคมของชุมชน และประเทศจึงทำให้ชาวประมงไม่ว่าจะเป็นประมงพื้นบ้าน หรือประมงพาณิชย์ได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทรัพยากรประมงเป็นจำนวนมาก จนรัฐเกรงว่าหากไม่มีการควบคุมก็จะทำให้ทรัพยากรประมงเกิดความเสื่อมโทรม ดังนั้นรัฐจึงได้ประกาศกำหนดเขตอนุรักษ์หรือเขตห้ามล่าขึ้น โดยทรัพยากรดังกล่าวได้ถูกทำให้เป็นทรัพยากรของรัฐ (state property resources) นั่นก็หมายความว่า ทรัพยากรประมงที่เคยเปิดเสรีไม่มีใครเป็นเจ้าของได้ตกอยู่ภายใต้กรรมสิทธิ์และการครอบครองของรัฐ หรือรัฐกำหนดให้เป็นเขตอนุรักษ์หรือคุ้มครอง เช่น เขตห้ามทำประมงบริเวณชายฝั่ง 3,000 เมตร เขตห้ามล่าสัตว์ป่า เขตอุทยาน ทรัพยากรประเภทนี้ในทางกฎหมายแล้วจะถูกนำมาใช้เพื่อผลประโยชน์และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐหรือของส่วนรวมในส่วนที่รัฐบาลรับผิดชอบเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามผู้วิจัยยังพบว่าทรัพยากรดังกล่าวได้กลายเป็นทรัพยากรของเอกชนหรือปัจเจกชน (private property resources) ไปด้วยนั้นก็หมายความว่า ชาวประมงที่อยู่บริเวณริมชายฝั่งทะเลที่ทำมาหากินกับทะเลได้นำเครื่องมือประมงมาวางไว้โดยการจับจอง และอ้างสิทธิหน้าบ้านจึงทำให้ทรัพยากรประมงดังกล่าวอยู่ภายใต้การครอบครองของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในฐานะที่เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์

ในช่วงปี 2495 บริษัทญี่ปุ่นได้นำเอาเนื้อออนประเภทเส้นใยสังเคราะห์ เช่น วนโนลอนเข้ามาจำหน่ายในประเทศ และส่งเสริมให้

ชาวประมงไทยใช้แทนเนื้ออวนที่ทำจากเส้นใยพืช (จำพวกด้ายดิบ ป่าน ปอ เชือกกาบมะพร้าว) ยิ่งทำให้ง่ายต่อการเข้าถึงทรัพยากรประมงมากขึ้นกว่าเดิม และได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นตามลำดับในเวลาต่อมา ปัจจุบันชาวประมงเปลี่ยนมาใช้เชือก และเนื้ออวนที่ทำจากเส้นใยสังเคราะห์ทั้งหมด ได้แก่ อวนไนลอน และโพลีเอทิลีน หลังจากนั้นไม่นานในช่วงปี 2496 พบว่ามีการจดทะเบียนเรือกล เพิ่มขึ้นเป็น 302 ลำ เรืออื่นๆ จำนวน 2,908 ลำ (จากข้อมูลรายงานประจำปีของกรมประมง พ.ศ. 2496) เครื่องมือประมงที่สำคัญในช่วงนั้นยังคงเป็นโป๊ะ โพงพาง รั้วโซมาน ลมมู ลอบ และเบ็ด สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนหนึ่งจำหน่ายในท้องถิ่น อีกส่วนหนึ่งจะส่งมาจำหน่ายที่กรุงเทพมหานคร การขนส่งสัตว์น้ำเข้ามาจำหน่ายส่วนใหญ่ใช้เรือยนต์ นอกจากนี้ยังใช้รถไฟและรถยนต์ แต่รถยนต์ ยังมีไม่มากเพราะการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวกเท่าที่ควร

ปี 2496 วงการประมงเริ่มมีการทดลองนำเอาเครื่องมือประเภทอวนลากเข้ามาใช้ในประเทศไทย และบริษัทกิจไพศาล ได้ขออนุญาตใช้เครื่องมืออวนลากคูในอ่าวไทย โดยมีชาวจีนเป็นผู้ฝึกสอน และปี 2502 บริษัทไทยประมงทะเล ได้ทดลองใช้อวนลากคู่ ทางฝั่งทะเลอันดามัน แต่ทั้งสองบริษัทไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากไม่ชำนาญพื้นที่ ทำให้อวนขาดบ่อย และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ประชาชนไม่นิยมบริโภคปลาหน้าดิน เพราะเคยชินกับปลาผิวน้ำ ทำให้ปลาหน้าดินราคาต่ำมาก และไม่มีตลาดจำหน่าย โดยเฉพาะทางฝั่งอันดามัน

ปี 2497 ชาวประมงเริ่มใช้อวนลอยปลาอินทรีชนิดที่เนื้ออวนเป็นไนลอนและใช้เรือยนต์ทำการประมง มีผู้นิยมทำตามกันมากเพิ่มขึ้นตามลำดับ ปี 2496 - 2503 เริ่มมีการทดลองนำเอาเครื่องมือประเภทอวนลากเข้ามาใช้ในประเทศไทย ในรายงานของสันต์ บัณจุกุล กล่าวว่า ปี 2496 บริษัทกิจไพศาล ได้ขออนุญาตใช้เครื่องมืออวนลากคูในอ่าวไทย โดยมีชาวจีนเป็นผู้ฝึกสอน และปี 2502 บริษัทไทยประมงทะเล ได้ทดลองใช้อวนลากคู่ ทางฝั่งทะเลอันดามัน แต่ทั้งสองบริษัทไม่ประสบ

ความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากไม่ชำนาญพื้นที่ ทำให้อวนขาดบ่อย และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ประชาชนไม่นิยมบริโภคปลาหน้าดิน เพราะเคยชินกับปลาผิวน้ำ ทำให้ปลาหน้าดินราคาต่ำมาก และไม่มีตลาดจำหน่าย โดยเฉพาะทางฝั่งอันดามัน

ในปี 2503 รัฐบาลสาธารณรัฐเยอรมันได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาร่วมงานกับกรมประมง ส่งเสริมเครื่องมืออวนลากอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า อวนลากแผ่นตะเฆ่ (ใช้เรือลำเดียว) และได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นตามลำดับ ทำให้ในปี 2503 มีจำนวนเรืออวนลากทุกชนิด 99 ลำ และเพิ่มเป็น 2,606 ลำ ในปี 2508 จึงทำให้เห็นว่าในช่วงปี 2503 - 2510 เครื่องมือประมงที่มีความสำคัญ คือ เครื่องมือประเภทอวนลาก อวนล้อมจับ และอวนติดตาชนิดต่างๆ ในขณะที่เครื่องมือประมงประเภทโป๊ะลดจำนวนและความสำคัญลงตามลำดับ จาก 2,197 ลูก ในปี 2502 เหลือเพียง 559 ลูก ในปี 2510 ระหว่างปี 2510 - 2515 เรือประมงมีจำนวนเพิ่มขึ้นและขนาดใหญ่ขึ้นตามลำดับ และนับตั้งแต่ปี 2510 เป็นต้นมา เรืออวนลากขนาดใหญ่ของไทยเริ่มเข้าไปทำการประมงในเขตน่านน้ำของประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร เวียดนาม มาเลเซีย และพม่า ทำให้ปี 2515 มีผลผลิตสัตว์ทะเลของไทยเพิ่มขึ้นเป็น 1,548,157 ตัน กลายเป็นประเทศที่มีผลผลิตสัตว์ทะเลติดอันดับหนึ่งในสิบของโลก

ส่วนในช่วงปี 2516 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 26 ปีที่การประมงทะเลเริ่มเข้าสู่ยุคของการทำลายตัวเองด้วยการประมงที่ทำลายทรัพยากร และมุ่งกวาดสัตว์น้ำโดยที่การควบคุมและการบังคับใช้พระราชบัญญัติ การประมง พ.ศ. 2490 ไม่สามารถหยุดยั้งการทำลาย ในขณะที่กฎหมายกลับช่วยในการเอื้ออำนวยให้การทำลายล้างทวีความรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 มีช่องว่างที่เปิดให้เจ้าหน้าที่รัฐบางส่วนใช้เป็นเครื่องมือในการทุจริต ดังมติคณะรัฐมนตรี 25 มกราคม พ.ศ. 2543 เรื่องมาตรการป้องกันการทำลายและประมงผิดมิชอบเกี่ยวกับการดำเนินคดีแก่ผู้กระทำการฝ่าฝืนพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 ให้แก่ไขพระราชบัญญัติดังกล่าว

โดยเพิ่มบทลงโทษผู้ทำการประมงโดยใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายจนทำให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรทางทะเล ให้สูงขึ้น ใกล้เคียงกับอัตราโทษตามความผิดที่เกิดจากการสร้างความเสียหายแก่ทรัพยากรสินของประชาชนหรือของรัฐ และให้เพิ่มบทบัญญัติว่าด้วยการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเจ้าของเรือหรือเจ้าของเครื่องมือประมงที่ใช้กระทำผิดมีส่วนร่วมรู้เห็นเป็นใจกับการกระทำผิด และให้ริบเรือประมงหรือเครื่องมือที่เสียหายโดยไม่ต้องคำนึงว่าจะมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อปิดช่องว่างของกฎหมาย และป้องกันการใช้ดุลยพินิจโดยมิชอบของเจ้าหน้าที่

ในปี 2516-2521 เครื่องมืออวนล้อมจับแบบใช้เรือลำเดียวได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันอวนล้อมจับแบบอวนต่งเกในอ่าวไทยค่อยๆ เสื่อมความนิยม และจำนวนเรือลดลงมาโดยตลอด ตั้งแต่ปี 2502 ซึ่งมีจำนวน 192 ลำ และไม่มีการใช้ในอ่าวไทยในปี 2520 ปัจจุบันมีใช้เฉพาะฝั่งอันดามันเท่านั้น ส่วนอวนล้อมจับแบบเรือลำเดียวซึ่งชาวประมงเรียกว่า อวนดำ หรืออวนฉลาม ได้รับความนิยมมากขึ้น และส่วนหนึ่งเริ่มเปลี่ยนมาใช้ตาอวนขนาด 25 มิลลิเมตร (1 นิ้ว) แทนขนาดตาอวน 38 มิลลิเมตร (1.5 นิ้ว) ซึ่งใช้กันมากก่อนหน้านี้เพราะมุงจับปลาหู ปลาหลัง ปลาโอ ปลาสิ่กุนเป็นเป้าหมายหลัก เหตุที่เปลี่ยนเพราะตาอวนขนาด 25 มิลลิเมตร เป็นขนาดตาอวนเอกประสงค์ ใช้จับปลาผิวน้ำได้หลายชนิด ยกเว้นปลากะตัก ปลาผิวน้ำที่เป็นเป้าหมายหลักคือ ปลาหลังเขียว ปลาสิ่กุนข้างเหลือง ปลาหูฉลาม ปลาสิ่กุนตาโต มีราคาสูงขึ้นและถูกละเลยมาเป็นเวลานาน จึงมีปริมาณมาก ทำรายได้ต่อคืนสูงกว่าการมุงจับปลาหู ปลาหลัง ซึ่งบางช่วงหาได้ยาก และขนาดของฝูงเล็กกว่า ประกอบกับปลาผิวน้ำดังกล่าวเป็นปลาที่มีนิสัยชอบตอมแสงไฟล่อ และซั้ง จึงมีการใช้ซั้งและแสงไฟล่อกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งแสงไฟล่อที่ใช้ในระยะเริ่มแรกเป็นแสงไฟจากตะเกียงเจ้าพายุที่ใช้แก๊สเป็นเชื้อเพลิง ส่วนอวนล้อมจับปลากะตักยังเป็นแบบดั้งเดิม คือใช้อวนล้อมจับแบบกลัดขอ ยังไม่นิยมใช้

อวนล้อมจับปลากะตักแบบมีสายमान และไม่นิยมใช้แสงไฟล่อดังเช่นที่พบเห็นในปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับคำพูดของอลี บังเลาะ บังหมุด และสมนึกซึ่งเป็นชาวประมงชุมชนเกาะยอได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า

“...สมัยโน้นช่วงปี 2518 เครื่องมือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ยังทำกันเอง ตัดเอาไม้ไผ่มาเหลาแล้วสาน ส่วนตาข่ายใช้ด้ายธรรมดา เอาเครื่องมือประมงไปวางไว้ตรงไหนก็ได้ เพราะทะเลกว้างใหญ่ ไม่แคบเหมือนเดี๋ยวนี้ เรือก็ใช้เรือพายไม่มีเครื่องยนต์ ออกจากบ้านตอนเช้าประมาณ 8 โมงเช้า พายเรือ ออกจากฝั่งไปไม่กี่ลนั้ก อยู่รอบ ๆ เกาะ สักประเดี๋ยวก็กั้กลับมาได้ปลาเต็มลำเรือ ราคาปลาในสมัยโน้นโลละ 2 บาท ส่วนใหญ่เก็บไว้กิน ปลามีมาก น้ำในทะเลสาบก็ลึก แต่พอมีอู้นปู่นเอาไยสังเคราะห์เข้ามา อวนก็เปลี่ยนไป สะดวกมากขึ้น...” (อลี, สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2550; บังเลาะ, สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2550; และบังหมุด, สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2550)

“...บริเวณทะเลสาบสงขลาเครื่องมือประมงไม่ได้มากมายดังเช่นที่เห็นในปัจจุบัน แต่เมื่อบริษัทอู้นปู่นได้นำเอาเนื้ออวนที่เป็นไยสังเคราะห์เข้ามาจำหน่ายในเมืองไทย นานแล้ว แต่ชาวประมงบางส่วนยังคงใช้ด้ายที่ถักเอง เพิ่งจะมาใช้อวนอู้นปู่นช่วงปี 2520เนี๊ยะแหละ...ทำให้ชาวประมงเลิกผลิตเครื่องมือประมงที่ใช้ไม้ไผ่และด้ายดิบแบบง่าย ๆ มาใช้ไยสังเคราะห์ แทน ซึ่งทำให้สะดวกรวดเร็วต่อการนำมาทำเป็นเครื่องมือ จึงทำ

ให้เครื่องมือประมง ค่อย ๆ พัฒนาขึ้น มีมากขึ้น สามารถจับปลาได้ปริมาณที่มากขึ้น และสะดวกรวดเร็วขึ้น..." (สมนึก, สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2550)

จากปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ชาวประมงพื้นบ้านยังคงใช้เครื่องมือประมงที่ผลิตขึ้นเอง ถึงแม้จะมีการนำเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาก็ตาม ชาวบ้านยังคงมีวิถีผลิตแบบยังชีพ ระบบกรรมสิทธิ์ในช่วงนี้ถึงแม้จะเป็นการเปิดเสรีให้ใครก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้ แต่อย่างไรก็ตามรัฐได้เข้ามาจัดการกับการประมงเพื่อให้เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ แต่ก็เป็นไปในลักษณะของการจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นแต่ละประเภทเพื่อที่กำหนดให้มีพื้นที่อนุรักษ์ พื้นที่สำหรับให้ประมงการจับปลาแก่เรือประมงขนาดใหญ่ และพื้นที่สำหรับให้สาธารณประโยชน์ นอกจากนี้มีการนิยามความหมายตามพระราชบัญญัติ 2490 มาตรา 6 เกี่ยวกับที่จับสัตว์น้ำทั้งปวงให้กำหนดความหมายออกเป็น 4 ประเภทคือ (1) ที่รักษาพืชพันธุ์ (2) ที่ว่าประมุข (3) ที่อนุญาต (4) ที่สาธารณประโยชน์

ปี 2520 - 2521 เครื่องมือจับหมึกโดยใช้แสงไฟล่อได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เรือ อวนลากแผ่นตะเฆ่ส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนมาใช้เครื่องมือชนิดนี้ ระยะเริ่มแรกใช้แหทอดหมึกก่อน แล้วพัฒนามาใช้แบบอวนยก หรืออวนช้อน และเปลี่ยนมาใช้แหยกขในที่สุด อีกส่วนหนึ่งใช้แบบอวนมุ้งจับหมึก แต่ไม่แพร่หลายเหมือนแหยกข ขนาดกำลังไฟที่ใช้ก็เพิ่มขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันนิยมใช้ขนาด 20 - 30 กิโลวัตต์ ไม่แต่เพียงเท่านั้น ชาวประมงพื้นบ้านแถบจังหวัดจันทบุรีได้ค้นคิดวิธีจับหมึกหอมโดยใช้ลอบเป็นผลสำเร็จ ต่อมาได้แพร่หลายไปทั่วผืนน้ำไทย ทั้งฝั่งอ่าวไทยและอันดามัน และในเวลาเดียวกันเรือประมงพาณิชย์ที่ใช้เครื่องมืออวนล้อมจับ โดยเฉพาะเรือที่ใช้วิธีเล่นเรือค้นหาฝูงปลาเป็นหลัก ได้เริ่มนำเอาเครื่องเอคโคซาวเดอร์มาช่วยค้นหาฝูงปลาที่อยู่กลางน้ำและหน้าดิน เช่น ปลาสีกุนข้างเหลือง อีก 2 - 3 ปีต่อมา มีการ

ใช้เครื่องหาฝูงปลาแบบโซนาร์ และมีผู้ใช้เพิ่มขึ้น ปี 2526 มีวนล้อมจับที่ใช้โซนาร์ประกอบในการทำประมง จำนวน 264 ลำ

ในปี 2525 มีจำนวนเรือที่จดทะเบียนเครื่องมือประมงจำนวนทั้งสิ้น 19,756 เครื่องมือ และผลจากการสำรวจพบว่ามีเรือประมงพาณิชย์ออกไปทำการประมงไกลฝั่งมากขึ้น จนสุดเขตแดนน่านน้ำไทยและเข้าไปใกล้เขตน่านน้ำของประเทศเพื่อนบ้าน จึงถูกจับกุมบ่อยครั้งขึ้น โดยเฉพาะเครื่องมือประเภทวนลาก และช่วงปี 2526 พบว่ามีเรือถูกจับกุมมากที่สุดถึง 118 ลำ ในน่านน้ำประเทศต่างๆ ได้แก่ เวียดนาม เขมร มาเลเซีย พม่า อินเดีย อินโดนีเซีย บังคลาเทศ เป็นต้น โดยเฉพาะเวียดนามกับพม่า จากการทำการประมงไกลฝั่งมากขึ้นเพราะแหล่งประมงถูกขยายออกไป เครื่องมืออิเล็กทรอนิกส์ เช่น เครื่องเอคโคซาวเดอร์ โซนาร์ เครื่องหาที่เรือระบบเรดาร์และดาวเทียมจึงมีบทบาทและใช้กันมากขึ้น ซึ่งเมื่อก่อนมีเรือวนลากขนาดใหญ่เท่านั้นที่นิยมใช้นอกจากนี้วิทยุรับ-ส่งแบบซี-บี หรือเครื่องรับ-ส่งวิทยุระยะไกลได้รับความนิยมมาก ทั้งในหมู่เรือประมงพาณิชย์ และเรือประมงพื้นบ้าน เช่น เรือวนปู

นอกจากนี้ เรือวนล้อมจับส่วนหนึ่งที่เรียกว่า เรือวนดำ ซึ่งก่อนปี 2525 มุ่งจับปลาผิวน้ำขนาดเล็กและขนาดกลางได้เปลี่ยนมามุ่งจับปลาโอโดยเฉพาะ ทั้งนี้เนื่องจากราคาสูงกว่าก่อนมาก มีการออกแบบเครื่องมือวนใหม่ใช้วนยาวและลึกมากขึ้น รวมทั้งใช้วนที่มีขนาดตาใหญ่กว่าเดิมเรียกว่า วนล้อมจับปลาโอ และส่วนหนึ่งออกไปทำการประมงในน่านน้ำต่างประเทศ ส่วนเรือวนลอยปลาอินทรีนิยมติดตั้งเครื่องกว้านวนเกือบทุกลำทำให้สามารถใช้อวนได้ยาวขึ้นกว่าเดิมอีกเกือบเท่าตัว

นับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา ปลาเกะตักกลายเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจชนิดใหม่ เพราะตลาดมีความต้องการมากขึ้น เนื่องจากโรงงานน้ำปลาขยายกำลังผลิตเพื่อการส่งออกและเพื่อบริโภคภายในประเทศ รวมทั้งมีการส่งออกปลาเกะตักในรูปปลาเกะตักแห้ง (ตากแห้ง และต้ม-

ตากแห้ง) ทำให้ราคาปลากะตักสูงขึ้นจากอดีต 2 - 10 เท่า เป็นเหตุให้มีเรืออวนล้อมจับปลากะตักแบบใช้สายमानเพิ่มขึ้นมาก ซึ่งมีทั้งแบบจับปลาเฉพาะเวลากลางวัน และแบบจับปลากะตักในเวลากลางคืนโดยใช้ประเภอกับแสงไฟล่อ นอกจากนี้เรือไต่หมึกส่วนหนึ่งซึ่งเดิมใช้เหยื่อจับหมึกอย่างเดียว ได้มีการใช้อวนซ้อน และอวนครอบปลากะตักจับปลากะตักอีกด้วย เพราะบางคืนทำรายได้มากกว่าการจับหมึกหลายเท่า กล่าวโดยสรุปคือ เรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ หรือขนาดยาวกว่า 18 เมตร นิยมใช้เครื่องมือประเภทอวนลาก และอวนล้อมจับมากที่สุด ส่วนเรือประมงพาณิชย์ขนาดเล็กและขนาดกลางนิยมใช้เครื่องมือประเภทอวนลาก อวนรุน อวนลอยปลาอินทรี อวนล้อมจับ แห่ยักษ์ อวนซ้อน และอวนครอบปลากะตัก สำหรับชาวประมงพื้นบ้านเครื่องมือหลักที่ใช้ส่วนใหญ่ยังคงเป็นเครื่องมือประเภทอวนติดตาชนิดที่ใช้จับปูม้า กุ้ง แซบวัย ปลาทุ ปลาเห็ดโคน ปลาหลังเขียว ปลาทุเร้า ปลาจะละเม็ด นอกจากนี้ยังพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้เครื่องมืออื่นๆ ผลัดเปลี่ยนตามความชุกชุมของสัตว์น้ำที่เข้ามาชายฝั่ง เช่น ระวังรุนเคย สวิงซ้อนแมงกะพรุน ลอบปลา ลอบหมึก เป็นต้น เครื่องมือชนิดใหม่ที่เพิ่มขึ้นมากในระยะหลัง ได้แก่ ลอบและจันหอยหวาน ลอบลูกปลากะรัง และลอบปูแบบพับได้

ปัจจุบันกล่าวได้ว่า การพัฒนาเครื่องมือประมงทะเลของไทย เป็นการพัฒนาเพื่อทำประมงชายฝั่งในระดับน้ำลึกไม่เกิน 100 เมตร ได้ก้าวมาถึงจุดสูงสุดแล้ว จนเป็นเหตุให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง จึงต้องแสวงหาแหล่งประมงใหม่ๆ อยู่เสมอ มีการทำประมงร่วมกับประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาถูกจับกุม แต่ในส่วนที่ยังไม่เคีบหน้าและพัฒนาเท่าที่ควร คือ การประมงในน่านน้ำสากล หรือในบริเวณน้ำลึกเกินกว่า 100 เมตร ซึ่งต้องใช้เรือประมงขนาดใหญ่ การลงทุนสูง เช่น เครื่องมืออวนล้อมจับปลาทูน่า เบ็ดราวปลาทูน่า เบ็ดตวัดปลาทูน่า เบ็ดตกหมึกน้ำลึกและอวนลอยขนาดใหญ่ ซึ่งประเทศญี่ปุ่น เกาหลี และไต้หวัน ทำมานานแล้ว และทำการจับสัตว์น้ำไปทั่วเขตมหาสมุทรต่างๆ

นอกจากนี้เครื่องทุ่นแรงจะมีบทบาทในการทำการประมงของไทยมากขึ้น เพราะปัญหาขาดแคลนแรงงาน และค่าแรงสูงขึ้น ประกอบกับทรัพยากรสัตว์น้ำลดลง น้ำมัน และอุปกรณ์ประมงราคาสูงขึ้น เป็นเหตุให้เรือประมงขนาดใหญ่ทำการประมงในน่านน้ำไทยไม่คุ้มทุน ต้องดิ้นรนหาแหล่งประมงใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ในน่านน้ำไทยจึงเหลือแต่เรือขนาดกลางขนาดเล็ก และเรือประมงพื้นบ้าน เท่านั้น จากปัญหาดังกล่าวจะทำให้ชาวประมงมีการร้องเรียนต่อรัฐฯ ให้ช่วยเหลือเพิ่มขึ้น เช่น ขอให้สำรวจหาแหล่งประมงใหม่ๆ หรือเจรจากับประเทศต่างๆ เพื่อทำประมงร่วม ปรับปรุงกฎระเบียบต่างๆ รวมทั้งให้แก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างชาวประมงพาณิชย์กับชาวประมงพื้นบ้าน หรือแม้แต่ชาวประมงพาณิชย์ด้วยกัน

จะเห็นได้ว่าพื้นที่ทะเลในอดีตเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวม ใคร ๆ ก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ในทรัพยากรประมงได้ แต่หลังจากที่รัฐบาลได้เข้ามาประกาศพื้นที่บางส่วนบริเวณทะเลสาบสงขลา เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่า โดยใช้เป็นพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่า ไม่ว่าจะเป็นบริเวณทะเลน้อย บริเวณคูชูด หรือบริเวณเกาะสี่ เกาะห้า อันเป็นเขตสัมปทานรังนกของเอกชน จึงทำให้ระบบกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ทางทะเลเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ และส่วนหนึ่งพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมงได้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าถึงสิทธิ์ดังกล่าวได้ นอกจากนั้นยังต้องมีส่วนร่วมในการสร้างกติกาของชุมชนขึ้นมาเพื่อดูแล บางครั้งเกิดการขัดแย้งกันเองภายในชุมชน ระหว่างชุมชน และหน่วยงานของรัฐ อันเป็นปัญหาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

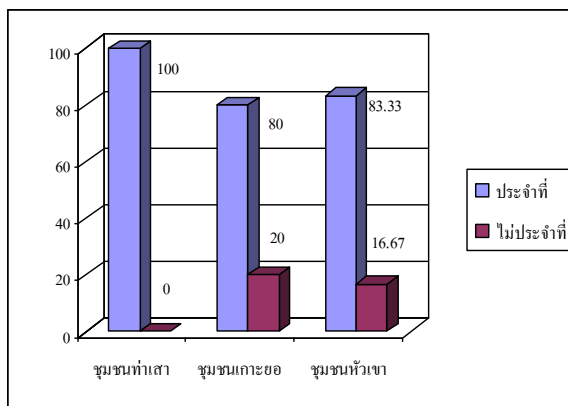
วิธีการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา

การเข้าถึงทรัพยากรประมงมีหลากหลายวิธี ซึ่งแต่ละวิธีจะขึ้นอยู่กับความสามารถและการต่อรองของชาวประมงในแต่ละบริษัทและ

เงื่อนไขที่ซับซ้อนและหลากหลาย การเข้าถึงทรัพยากรประมงมีวิธีการเข้าถึงหลายรูปแบบดังจะได้นำเสนอต่อไป

1. การเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยเครื่องมือที่หลากหลายและแตกต่างกัน

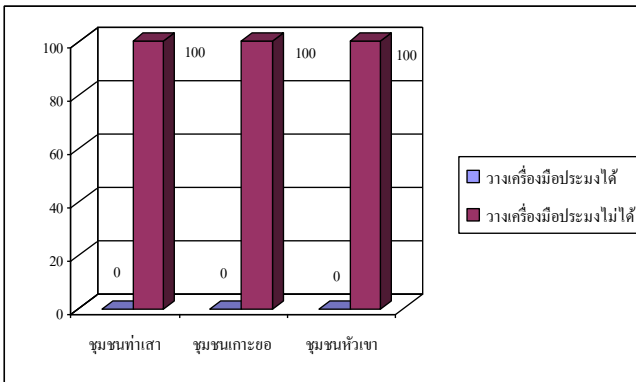
การนำเครื่องมือประมงมาใช้ในการเข้าถึงทรัพยากรประมงจะเห็นได้ว่า ในแต่ละชุมชน หรือแต่ละคนมีโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรประมงที่ต่างกันตามชนิดของเครื่องมือประมงที่มีอยู่อย่างหลากหลายโดยมีการวางเครื่องมือแบบประจำที่ และเครื่องมือประมงแบบไม่ประจำที่โดยที่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวประมงจับจองกันอย่างเสรี หากใครไม่ทำประมงต่อ ก็สามารถขายเครื่องมือประมงและใช้สิทธิ์ในการจับจองพื้นที่ต่อจากผู้ขายได้ และญาติพี่น้องสามารถมาวางเครื่องมือในพื้นที่ของชาวประมงผู้นั้นได้ (ภาพประกอบ 14 และ 15) เช่น การใช้ไซตุ้ (ลอบยีน) ไซกึ่ง โพงพาง เบ็ดราว อวนลอยปลากดหัวโมง (ข่าย กัด) อวนลอยปลาทองเทียว อวนลอยกุ้ง กระบอทดักปลาดุกทะเล แร้วหน่วงปู และแหในการจับสัตว์น้ำ

ภาพประกอบ 14 กราฟแท่งแสดงร้อยละของลักษณะการวางเครื่องมือประมงของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา

จากภาพประกอบ 14 พบว่า ลักษณะการวางเครื่องมือประมง ส่วนใหญ่ชาวประมงทั้ง 3 ชุมชนมีลักษณะการวางเครื่องมือประมงแบบ ประจำที่ โดยมีท่าเสา คิดเป็น ร้อยละ 100 ชุมชนหัวเขา ร้อยละ 83.33 และชุมชนเกาะยอ ร้อยละ 80 แต่ยังมีบางชุมชนที่มีการวางเครื่องมือ ประมงในลักษณะที่เคลื่อนย้าย

ภาพประกอบ 15 กราฟแท่งแสดงร้อยละของชาวประมงที่อนุญาตให้ญาติพี่น้องสามารถวางเครื่องมือประมงในพื้นที่ของตนเองได้

จากภาพประกอบ 15 พบว่า ชาวประมงในทุกชุมชนได้อนุญาตให้ญาติพี่น้องสามารถวางเครื่องมือประมงในพื้นที่ของตนเองได้ คิดเป็น ร้อยละ 100

สิ่งที่น่าสนใจสำหรับการใช้เครื่องมือประมงพบว่า บางครั้ง ชาวประมงใช้เครื่องมือทำการประมงหลายชนิดในเวลาเดียวกัน และเป็นเครื่องมือที่เน้นการจับกุ้งเป็นหลัก เพราะกุ้งเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจ มีราคาสูงจึงเป็นที่ต้องการของชาวประมงอย่างมาก นอกจากนี้การใช้ เครื่องมือประมงที่มีความหลากหลายนั้นมีความสัมพันธ์กับสภาพของ ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่ติดต่อกับทะเลโดยตรง ทำให้ ได้รับอิทธิพลของน้ำเค็มและน้ำขึ้นน้ำลง ตลอดจนอิทธิพลของน้ำจืด

ในช่วงฤดูน้ำหลาก สภาพเช่นนี้ทำให้ทะเลสาบสงขลาตอนล่างมีพันธุ์สัตว์น้ำที่หลากหลายทั้งสัตว์น้ำเค็ม สัตว์น้ำกร่อยและสัตว์น้ำจืดตั้งคำสั่งสัมภาษณ์ของชาวประมงที่อาศัยอยู่บริเวณทะเลสาบสงขลา ดังนี้

“...ทะเลสาบนี้ถ้าเราพูดถึงมันเป็นมรดก คือว่าฤดูนี้มันเข้ามาทางคลองท่าแพมาใช่ ส่วนหนึ่งเข้ามาทางคลองปากว่า...สมัยปะ...กุ้งหิวมัน...มันจะเข้าทางนั่นแหละคลองปากว่าถึงช่วงที่มันเข้ามาตอนนั้นแหละดักไซ...” (หมาดหลี่, สัมภาษณ์วันที่ 14 กรกฎาคม 2551)

“...ดักไซก็ได้กุ้งมาก...ดักปลาก็ได้...” (คอนิเยาะ, สัมภาษณ์วันที่ 10 สิงหาคม 2550)

“...ปลามีเยอะตามน้ำเค็มมา...นี่แลแห้งไปเลยปากว่าสมัยนี้เค้าทำเขื่อนกัน...ที่ทำ โม่ระแรกก่อนกุ้งปลา มันเข้ามา...เดี๋ยวนี้ไม่มีเลย...” (ป้าเซาะ, สัมภาษณ์วันที่ 14 กรกฎาคม 2551)

“...ตอนนั้นปี 2527 ผมไปเห็นเครื่องมือประมงชุดหนึ่งที่เลแถวที่พระ เลยวาดรูปไว้ แล้วเอามาทำดู...เป็นไซตุ้...ที่เห็นอยู่เต็มเลสาบทุกวันนี้ ตอนนั้นผมทำ 10 ลูก...ลองเอามาดักกุ้งดักปลาดู ผมเอาไซตุ้ลงน้ำดักไว้ แต่พอผมไปกู้ไซขึ้นมาขายได้ประมาณ 700-1,000 กว่าบาท...คนอื่นเห็นผมทำแล้วดักได้ปลาเยอะ กุ้งเยอะก็ลองทำตามผมมั่ง...บางคนทำ 5 ลูก 8 ลูกกะยัง...ตอนนี้ก็เต็มเลไปหมด...” (บึงบัว, สัมภาษณ์วันที่ 14 กรกฎาคม 2551)

“...ก่อนนี้ต้กดักโม่ระระ ไม่ใช่มาก เอาไปขายพอค่าใช้จ่าย
ในบ้านยังเหลือไว้ทำบ้านได้อีก...” (ป่าเขาะ,
สัมภาษณ์วันที่ 14 กรกฎาคม 2551)

จากคำพูดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้
เครื่องมือประมงแบบพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่หลากหลาย
เครื่องมือประมงที่ใช้จึงทำให้ไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้มากเท่ากับ
เรือประมงขนาดใหญ่ แต่ในสมัยก่อนที่สามารถจับสัตว์น้ำได้มากเป็น
เพราะว่าทรัพยากรประมงยังไม่เสื่อมโทรมและร่อยหรอเช่นทุกวันนี้

แต่อย่างไรก็ตามการเข้าถึงทรัพยากรประมงของเรือประมง
พาณิชย์ ก็จะใช้เครื่องมือประมงที่มีการทำลายล้างสูง เช่น เรืออวนรุน
อวนลากขนาดใหญ่ ซึ่งทำให้ชาวประมงพื้นบ้านได้รับความเดือดร้อนจาก
เรือประมงพาณิชย์ ที่นอกจากจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้
มากกว่าแล้วยังทำให้สัตว์น้ำขนาดเล็กถูกทำลายล้าง เรือประมงดังกล่าว
เป็นเรือประมงที่ผิดกฎหมายแต่ก็ยังสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้
อย่างเปิดเผย และไม่สามารถจัดการอะไรได้ ทั้งนี้ยังได้รับการยืนยันจาก
คำบอกเล่าของชาวบ้านท่าเสาว่า

“...ในขณะที่เราใช้เรือประมงขนาดเล็ก และใช้
เครื่องมือง่าย ๆ หาปลา แต่คนอีกกลุ่มหนึ่งกลับมีการ
ใช้เรืออวนรุนอวนลากขนาดใหญ่มาจับปลา...ผมนั่งดู
อยู่ใช้เวลาไม่นานมาลุนอยู่ 2 ชั่วโมง ในทะเลสาบ ชาย
ปลาไปได้ 4,000 บาท ยังไม่นับรวมลูกปลาลูกกึ่งที่ขาย
ไม่ได้ 10 กว่าเซ่งที่ต้องนำไปทิ้งลงทะเลไม่นานแต่ได้
ปลามาก ส่วนที่เสียก็มีคือติดลูกปลาที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์
ไม่สามารถเอาไปทำอะไรได้...” (บังบัว, สัมภาษณ์
วันที่ 18 สิงหาคม 2550)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การใช้เครื่องมือประมงที่มีลักษณะการทำลายล้างสูงก็จะทำให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงและจับสัตว์น้ำได้สูง ในขณะที่เดียวกันก็เกิดการทำลายทรัพยากรประมงได้สูงเช่นกัน ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐหรือเครือข่ายภาคประชาชนควรมีมาตรการในการจัดการกับเรือประมงพาณิชย์เหล่านี้

2. การเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยทุนทรัพย์ที่แตกต่างกัน

สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยทุนทรัพย์ หรือที่เรียกว่าเงินตราที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวประมงแต่ละครัวเรือนสามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้แตกต่างกัน การเข้าถึงทรัพยากรด้วยทุนทรัพย์สามารถนำไปสู่การขยายบริการ การผลิต การปรับเปลี่ยน การว่าจ้างแรงงาน และอื่นๆ ดังนั้น ทุนทรัพย์หรือเงินตราจึงเป็นตัวควบคุมทรัพยากรโดยผ่านการซื้อสิทธิ์ประเภทต่างๆในรูปแบบการจ่ายค่าเช่า ค่าธรรมเนียม และค่าแรงงานรวมทั้งปัจจัยในการผลิตสิ่งเหล่านี้ยังเป็นนัยยะความหมายของสิทธิขั้นพื้นฐานของการเข้าถึงทรัพยากรอีกด้วย

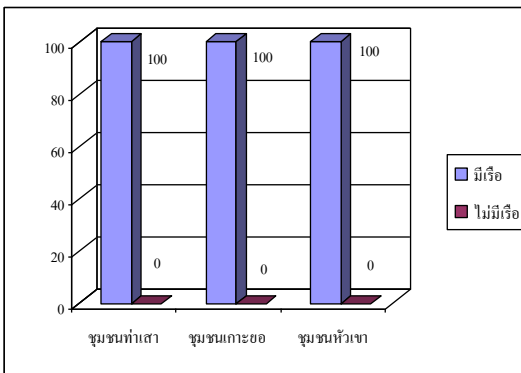
ในกรณีทรัพยากรประมงประเภทนี้ ผู้ใดมีทุนมากก็สามารถประมูลเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจับปลาในแหล่งน้ำต่าง ๆ เช่น การประมูลจับปลาของนายทุนขนาดใหญ่ในทะเลสาบประเทศกัมพูชา (Chiep Piseth 2001) การดำเนินการเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ใดมีเงินทุนก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรนั้นได้เช่นกัน

สำหรับทุนของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่ศึกษา 3 ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านมักจะคำนึงถึงทุนทรัพย์ที่ใช้ในการจับปลา เช่น น้ำมันที่จะต้องใช้ในการขับเคลื่อนเรือ ว่าสามารถลงทุนในการซื้อน้ำมันมาเติมเรือเพื่อให้ออกไปได้ไกลจากชายฝั่งเท่าใด คุ่มค่ากับปริมาณปลาที่จับและนำมาขายได้มากน้อยเพียงใด เรือที่ใช้หาปลามีเครื่องยนต์ เครื่องมือประมงที่ใช้ในการดักจับสัตว์น้ำมีหลากหลายชนิด และ

สามารถหาмаไว้ใช้ในครัวเรือนได้มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์เป็นสำคัญ

“...บางทีหาปลาไม่ได้เลยไม่หลุดค่าน้ำมัน...ถ้าต้องแบ่งค่าแรงกับเพื่อนบ้านก็จะลำบาก หากมีลูกช่วยเบแรงก็จะทำให้การทำประมงพออยู่ได้...” (บังลอน, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2550)

ชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เรือประมงขนาดเล็ก และใช้เครื่องมือประมงที่สร้างขึ้นให้เหมาะกับสภาพแวดล้อมของทะเลสาบสงขลา ซึ่งนับวันมีความตื้นเขิน และเสื่อมโทรม ในการทำประมง หากชาวประมงไม่สามารถจับปลาใกล้ชายฝั่งได้ก็จะต้องเดินทางออกไปไกล ซึ่งจะต้องใช้ทุนทรัพย์เพื่อซื้อน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับเรือหาปลา ซึ่งจะต้องพยายามจับปลาให้ได้มากขึ้น เพื่อให้ได้เงินตรามาจับจ่ายใช้สอยในส่วนนี้เพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นจากการสำรวจข้อมูลพบว่า ชาวประมงชุมชนท่าเสา ชุมชนเกาะข่อย และชุมชนหัวเขา ล้วนมีเรือเพื่อใช้ในการทำประมงทุกครัวเรือนดังแสดงในภาพประกอบ 16

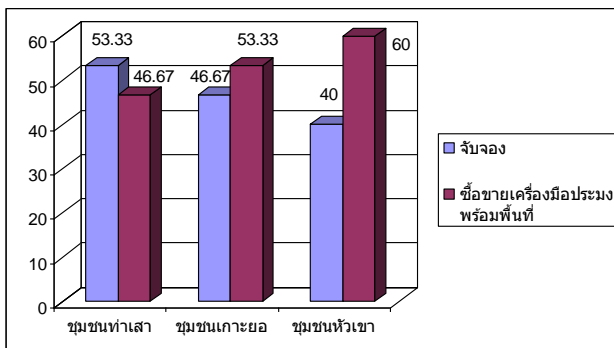

ภาพประกอบ 16 กราฟแท่งแสดงร้อยละของการมีและไม่มีเรือของชาวประมงในชุมชนที่ศึกษา

จากภาพประกอบ 16 พบว่า ชาวประมงทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนท่าเสา ชุมชนเกาะยอ และชุมชนหัวเขา มีเรือเพื่อใช้ในการทำประมง คิดเป็นร้อยละ 100

ภาพประกอบ 17 เรือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 18 สิงหาคม 2550

ภาพประกอบ 18 กราฟแท่งแสดงร้อยละของการได้มาซึ่งพื้นที่
ในการทำประมงของชาวประมง

จากภาพประกอบ 18 พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่ในพื้นที่ชุมชนหัวเขา ร้อยละ 60 และพื้นที่ชุมชนเกาะยอ ร้อยละ 40 ได้สิทธิในพื้นที่ทางทะเลเพื่อทำการประมงโดยการซื้อขายเครื่องมือประมงจากเจ้าของเดิมโดยการส่งต่อพื้นที่ให้กับผู้ซื้อ ส่วนชุมชนท่าเสาพื้นที่ในการวาง

เครื่องมือประมงส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่จับจองแต่ดั้งเดิม และสืบทอดจากบรรพบุรุษ คิดเป็นร้อยละ 53.33

ไซตุ้

ภาพประกอบ 19 เครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ไซตุ้ อวน
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 18 สิงหาคม 2550

3. การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยการใช้ระบบตลาด

Ribot and Peluso (2000, 153–173) มองว่าการเข้าถึงโดยใช้ระบบตลาดมีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นความสามารถในทางธุรกิจการค้า เพื่อให้ได้ผลประโยชน์จากทรัพยากรเพิ่มขึ้น การผูกขาดการซื้อขาย การกีดกันผู้อื่นในการเข้าถึงทรัพยากร โดยส่วนมากแล้ว ถ้ามองการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยใช้ระบบตลาดเป็นเครื่องมือ ส่วนใหญ่จะเป็นความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่อการควบคุมผลกำไรที่เพิ่มขึ้นหรือการเข้าไปรักษาความสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนสินค้า โครงสร้างของรูปแบบการเข้าถึงต่อรูปแบบของสินค้าที่แตกต่างกันกับขนาดของตลาด อาจทำให้มูลค่าของทรัพยากรมากขึ้น เมื่อทรัพยากรเป็นสินค้าที่เกี่ยวข้องกับสินค้าที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจของชาติหรือระดับนานาชาติ ในทางกลับกันระบบของตลาดก็จะมีบทบาทต่อทรัพยากรนั้นจนส่งผลต่อกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรนั้นๆ ด้วย

ภาพประกอบ 20 การขายปลาหน้าบ้าน ตลาดชุมชน กระชัง และแพปลาของชาวประมงพื้นบ้าน

ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 18 สิงหาคม 2550

การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยได้รับอิทธิพลจากกลไกตลาดที่เห็นได้อย่างชัดเจนมากที่สุดคือการวางกระชังบริเวณหน้าบ้านซึ่งชาวประมงถือเป็นสิทธิหน้าบ้าน

การเลี้ยงปลาในกระชังของชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขา ส่วนใหญ่แล้วชาวประมงจะหันมานิยมเลี้ยงเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากราคาปลาในกระชัง การทำกำไรให้เป็นกอบเป็นกำ ซึ่งชาวประมงจะบอกว่าเป็น “เงินเก็บ” เพราะใช้เวลาเลี้ยงไม่นานก็สามารถขายได้ราคาดี ในขณะที่การวางเครื่องมือประเภทอื่นเป็น “เงินกิน” กลไกตลาด มีส่วนผลักดันให้คนในชุมชนเลี้ยงปลาในกระชังเป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งเกิดจากนายทุนที่เข้ามาทำแพปลา ขายอาหารปลา และอุปกรณ์การทำกระชัง รวมทั้งรับซื้อและขายปลา นายทุนเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากชาวประมงด้วยกันเองที่มองเห็นผลกำไรในการทำแพปลาได้กลายมาเป็นพ่อค้าคนกลาง โดยรับซื้อสัตว์น้ำจากชาวประมงและส่งตลาด การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยกลไกตลาดขึ้นอยู่กับทุนเป็นส่วนใหญ่ ผู้ใดมีทุนมากก็สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มาก และผลักดันเข้าสู่ระบบตลาดได้มากขึ้น ราคาปลาในตลาดก็เป็นปัจจัยสำคัญเช่นเดียวกันที่ทำให้ชาวประมงเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากขึ้น ดังคำสนทนาของกลุ่มผู้เลี้ยงกระชังดังนี้ (บังเลาะ, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550; บังหล้า, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550; บังหมุด, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550; บังเสน, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550; บังเสาะ, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550)

“...เลี้ยงไม่มาก 5 ชัง 6 ชัง...ทุนน้อยก็ได้แค่นี้...” (บังเลาะ)

“...เริ่มแรกรวมกลุ่มได้ 30 คน 200 กว่ากะชัง...ก็มีการรวมกลุ่มกันซื้ออาหารจากแพปลา รวมกลุ่มกันดูแลให้

อาหาร และเผ่ายามตอนกลางคืน รวมกลุ่มกันขายให้
เจ้าของแพปลา...” (บังหล้า)

“...พออยู่ได้ 4 กะชั่งกะหมื่นหว่าบาทเบียเหลือแล้ว 4-
5 หมื่น อาชีพประมงจริงๆ แล้วไม่ค่อยเหลือ...” (บัง
หมุด)

“...ประมาณ 50 หว่าชั่ง 10 คน...ก่อนหน้านี้อันประมาณ
ปี 2549 ช่วง 2 ปีที่ผ่านมา มี 2-3 กะชั่ง 10 หว่าคนถึง
ตอนนั้นปลาขายไม่ได้เลย 2 ปีได้...” (บังเสน)

“...ตอนนี้ปลากะพงไม่พอนะ ตลาดต้องการมากพอ
ปลามีมาก...ราคามันลดแต่ก่อนปากอ่าวมันกว้างน้ำเค็ม
มันซัดเข้ามาใน...แต่แรกนั้นน้ำเค็ม 8 เดือน น้ำจืด 4
เดือน แต่เดี๋ยวนี้สลับกันแล้ว ปลาพองน้ำจืดมากมัน
ตายแต่ถ้าน้ำเค็มมา มันหายหล่าวแหละ...” (บังเสาะ)

จากคำสนทนาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กลไกตลาดเป็นปัจจัย
สำคัญที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านหันมาเลี้ยงปลาในกระชัง ทั้งนี้
เนื่องจากราคาปลาสูง และมีผู้รับซื้อเหมาเป็นกระชัง ทำให้ได้กำไรเป็น
เงินเก็บจำนวนมาก แสดงให้เห็นถึงการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดย
อาศัยกลไกตลาดเป็นตัวจักรสำคัญในการทำประมง

นอกจากการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนแล้ว ชุมชนยังใช้
เครื่องมือในการต่อรอง อย่างเช่น แพชุมชนซึ่งชาวบ้านมองว่าเป็น
เศรษฐกิจชุมชน ก็เป็นกลไกตลาดประเภทหนึ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจเป็น
ระบบตลาดที่ไม่มีการผูกขาด เป็นการติดต่อการค้าโดยตรงระหว่าง
ผู้ผลิตและผู้บริโภคภายใต้การช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันแทนการ
แข่งขัน จึงแตกต่างกันโดยสิ้นเชิงจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและ
ระบบเศรษฐกิจแบบอุปถัมภ์ แพชุมชนทำให้ชาวบ้านพึ่งพาตัวเองได้

และเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยรักษาทรัพยากรในทะเล เพราะสมาชิกแฟปลาไม่ใช้ไม้ใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ไม่ใช้อวนตาขนาดต่ำกว่า 5 ซม. และได้นำผลกำไรส่วนหนึ่งทำเป็นกองทุนฟื้นฟูทะเลโดยมีกิจกรรม เช่น ทำเขตอนุรักษ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำ ปลุกป่าชายเลนและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ กิจกรรมดังกล่าวจะนำมาซึ่งความมั่นคงทางอาหารและอาชีพของคนที่อยู่อาศัยทะเลเป็นฐานการผลิตแพชุมชนจึงถือเป็นเส้นทางลำเลียงทรัพยากรสัตว์น้ำจากหมู่บ้านสู่เมืองเมืองกับชนบทสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดโดยชนบททำหน้าที่ป้องกันทรัพยากรธรรมชาติให้เมืองได้อุปโภคและบริโภคและแฟปลาเป็นเสมือนเส้นทางธุรกิจที่เชื่อมผลิตภัณฑ์จากทะเลสู่เมือง นอกจากนั้นแพชุมชนจึงเป็นระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนและยังเป็นสิทธิในการกำหนดราคาผลผลิตของตนเอง (นุชจิตวิวงศ์ 2552)

แต่อย่างไรก็ตามในชุมชนเราก็ยังพบเห็นอยู่ทั่วไปว่ายังมีแฟปลาเถาแก่ซึ่งเป็นระบบอุปถัมภ์แบบผูกขาด แฟปลาเถาแก่เป็นกลไกสำคัญที่ผลักดันให้วงจรชีวิตในหมู่บ้านชาวประมงพื้นบ้านเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งในแต่ละวันเพราะเป็นระบบอุปถัมภ์ที่เปิดโอกาสให้ชาวประมงพื้นบ้านประทังตัวเองให้อยู่รอดได้ด้วยกรู๋ยืมเครื่องมือประมง ข้าวของเครื่องใช้ไปจนถึงเงินสดและผ่อนให้ใช้หนี้โดยการหักจากเงินค่าขายสัตว์น้ำด้วยเหตุนี้ชุมชนประมงพื้นบ้านในหลายพื้นที่ จึงประสบกับปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากการขายสินค้าให้กับเถาแก่แฟปลาและพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อสินค้าจากแฟปลา

4. การเข้าถึงทรัพยากรโดยการใช้แรงงาน

แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรประมง อย่างเช่นครอบครัว เครือญาติ หรือแม้แต่เพื่อนบ้านของชาวประมงที่มีสมาชิกในวัยทำงานเป็นจำนวนมาก การจับปลาก็จะได้จำนวนมากเพิ่มขึ้น เพราะการจับปลามีความจำเป็นในการใช้แรงงานเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการลากอวน การวางเครื่องมือประมงตั้งนั้น

การทำประมงจึงจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากจากการจ้างงาน หรือการใช้แรงงานจากครัวเรือน ญาติพี่น้อง

จากการที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ชาวประมงพื้นบ้านชุมชนหัวเขาพบว่ามีการใช้แรงงานในครัวเรือนแทบทุกครัวเรือนในการทำประมง และสืบทอดการทำประมงตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นพ่อ การใช้แรงงานเพื่อช่วยงานตั้งแต่เริ่มต้นหาวัสดุในการทำเครื่องมือประมง เมื่อเริ่มต้นทำเครื่องมือประมงก็จะต้องมีคนช่วย หากเครื่องมือมีขนาดใหญ่ และซับซ้อนยุ่งยากในการทำ นอกจากนั้นในการนำเครื่องมือประมงไปวางไว้ในทะเลยังต้องอาศัยแรงงานในการวางเครื่องมือประมง และเวลาจับปลาหรือเก็บเกี่ยวผลผลิตก็ต้องอาศัยแรงงานเพื่อช่วยให้การจับปลาได้สะดวกรวดเร็วขึ้น ดังนี้

“...ต้องช่วยป๊ะต่อเรือ...ปัจจุบันต่อเรือเป็นและต่อเรือชาย...ถึงแม้จะต่อเรือก็ยังคงออกไปหาปลาไปกับป๊ะ...สมัยนี้คนไม่ค่อยจ้างต่อเรือ...เครื่องมือประมงก็ทำเอง...ทำได้หลายชนิด...ไ้ที่ทำงาน ๆ ก็ทำเองได้ ไ้ที่ยาก ๆ ต้องใช้เวลาก็ต้องช่วยกันหลายคน...แรก ๆ ป๊ะจะช่วยสอน...พอโตขึ้นออกเลกับป๊ะนอกจากได้ความรู้ก็ช่วยออกแรง...” (บังเลาะ, สัมภาษณ์วันที่ 10 มิถุนายน 2550)

“...การวางเครื่องมือประมงต้องอาศัยแรงงานช่วยกันหลายคนถึงจะวางเครื่องมือประมงได้ เพราะมันใหญ่แบกคนเดียวไม่รอด กว่าจะแบกขึ้นเรือ กว่าจะยกจากเรือลงเล..ต้องอาศัยเพื่อนบ้าน...ญาติพี่น้อง...ถ้าไม่มีใครช่วยก็ต้องออกปากขอแรง...” (สุคนธ์, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2550)

“...เวลาวางโพงวาง อวนปู กัด ไซ ตอนวางก็ต้องอาศัยคนช่วย ตอนไปเก็บก็ต้องช่วยกัน และเวลาที่อวนขาดก็ต้องให้ญาติ ๆ คนหญิงช่วยซ่อมอวน...” (บังลอน, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2550)

“...เวลาวางเครื่องมือประมงก็ต้องใช้เวลานาน...ทำคนเดียวลำบากถ้าไม่ขอแรงชาวบ้าน...ก็ต้องอาศัยลูกเมีย... อย่างเช่นเราจะวางไซตุ้...เวลาทำก็ต้องขึ้นไม้เป็นตุ้สี่เหลี่ยมต้องอาศัยคนจับ พอทำเสร็จเวลาเอาไปวางก็ต้องมีคนช่วยปักเสายกไซก็ต้องอาศัยหากไม่มีคนช่วยเราก็ต้องจ้างคนแถวบ้าน...” (บังป่าว, สัมภาษณ์วันที่ 25 กันยายน 2550)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การทำประมง หากมีแรงงานที่เป็นคนในครอบครัวเดียวกัน หรือเป็นเครือญาติกันก็จะช่วยให้การทำประมงได้รับความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น โดยช่วยกันทำเครื่องมือประมง และช่วยกันหาพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมง และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากเครื่องมือประมงที่วางไว้นอกจากนั้นหากอวนชำรุดก็จะมีญาติพี่น้องคอยให้ความช่วยเหลือในการซ่อมแหอวนได้อีกด้วย

ในชีวิตประจำวันการออกทำการประมงสามีมักจะออกคนเดียวเป็นส่วนมาก ภรรยาจะรออยู่ที่บ้านเพื่อคัดแยกสัตว์น้ำ และบางรายทั้งสามีและภรรยาจะช่วยกันทำประมง อย่างเช่น ภรรยาทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย เช่น ช่วยถือท้ายเรือ ส่งตะเกียงเพื่อจุดที่ไซตุ้ การคัดแยกสัตว์น้ำจะคัดแยกด้วยกัน 2 วิธี คือการคัดแยกตั้งแต่อยู่ในทะเลโดยทำในระหว่างการเดินทางกลับบ้าน โดยสามีจะขับเรือ ส่วนภรรยาก็จะคัดแยกโดยเลือกสัตว์น้ำที่ไม่ได้ขนาดออกมา ถ้ามีชีวิตอยู่จะปล่อยลงทะเล แต่ถ้าหากเป็น

สัตว์น้ำที่ตายแล้วก็จะเก็บไปไว้เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยง การคัดแยกอีกวิธีหนึ่งคือคัดแยกที่บ้านใช้ในกรณีที่ทำประมงคนเดียว

การทำประมงขนาดใหญ่ก็เช่นเดียวกันจำเป็นจะต้องอาศัยแรงงานคนในการยกอวน ลากอวน เก็บปลา และคัดแยกปลาเพื่อส่งตลาดหรือโรงงานอุตสาหกรรมจึงทำให้เห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรประมง แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สามารถเข้าถึงได้สะดวกรวดเร็ว

5. การเข้าถึงทรัพยากรโดยใช้ความรู้และภูมิปัญญา

ความรู้เป็นแนวทางที่สำคัญอีกทางหนึ่งในการเข้าถึงทรัพยากรประมง การได้มาซึ่งความรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ให้เข้าถึงทรัพยากรนั้นมีหลายวิธี เช่น ความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาตามแบบสมัยใหม่ หรือความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่นซึ่งเรียกว่าภูมิปัญญา หรือความรู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างความรู้สมัยใหม่กับความรู้ที่มาจากประสบการณ์ ที่มีลักษณะเป็นพลวัต อย่างเช่นในอดีตชาวประมงจับปลาด้วยการใช้ไม้ระ โดยใช้ไม้ไผ่เป็นวัสดุสานเป็นคอก แต่ปัจจุบันไม้ไผ่ลดน้อยลง ประกอบกับจับปลาได้ไม่มากนัก จึงหันมาทำอวนลอยจับปลา โดยคิดเป็นหัว หัวละ 20 เมตร คนหนึ่งก็ทำหลายหัว ประมาณ 5-30 หัว ทำให้การจับปลาด้วยอวนลอยได้ปลาเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ใดมีความรู้ความชำนาญในเรื่องโดยอ้อมเข้าถึงทรัพยากรได้มากกว่าผู้มีความรู้ในเรื่องนั้นๆ น้อยกว่า

ความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการทำประมงจะใช้วิธีการสังเกตฤดูกาลและเครื่องมือที่เหมาะสมในการจับปลาจากประสบการณ์ที่สั่งสมมา โดยสามารถเขียนออกมาเป็นปฏิทินในการวางแผนเครื่องมือประมงแต่ละชนิดให้สัมพันธ์กับฤดูกาลจับสัตว์น้ำดังตาราง 2

ตาราง 2 ความสัมพันธ์ระหว่างฤดูกาลกับเครื่องมือประมงที่ใช้โดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญา ในการทำประมงที่ส่งเสริมประมง

ชนิดเครื่องมือ	ฤดูกาลจับสัตว์น้ำ											
	มค	กพ	มีค	เมย	พค	มิย	กค	สค	กย	ตค	พย	ธค
ไซตุ้	-	//	//	///	///	///	///	///	///	///	-	-
ไซกึ่ง กำมกราม	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	///	///
มหรำปลาชี้ตั้ง	-	-	/	/	/	/	/	/	/	/	/	-
เบ็ดราว ปลากดหัวโม่ง ปลาดุกทะเล ปลากด	/	/	//	//	//	//	//	//	//	//	//	/
เบ็ดราวปลา กระเบน	-	-	/	/	/	/	-	-	-	/	/	-
อวนลอยปลา ทองเทียว	-	-	-	//	//	///	///	///	///	///	///	-
อวนลอย ปลากด ปลาดุกทะเล ปลาคางคิ	/	/	//	///	///	///	///	///	///	///	///	//
อวนลอยกึ่ง	/	/	/	//	//	//	//	//	//	//	//	/
แห	-	/	/	-	-	/	/	/	/	/	-	/
ไซปลาชี้ตั้ง	-	-	/	//	//	//	//	//	//	//	//	-

หมายเหตุ / ฤดูกาลที่ใช้เครื่องมือประมงจำนวนน้อย

// ฤดูกาลที่ใช้เครื่องมือประมงจำนวนปานกลาง

/// ฤดูกาลที่ใช้เครื่องมือประมงจำนวนมาก

จากตาราง 2 พบว่า ชาวประมงส่วนใหญ่จะวางอวนลอยควบคู่ไปกับการวางไซตุ้ การวางอวนลอยจะทำในตอนบ่ายตั้งแต่เวลา 15.00 น. เป็นต้นไป หลังจากนั้นจะมาจุดตะเกียงที่ไซตุ้ และจะมากู้วนและยกไซตุ้ในเวลา 05.00 น. – 09.00 น. ส่วนการวางมหรำปลาชี้ตั้งกับการใช้เบ็ดราวจะมีการทำกันน้อยมาก เนื่องจากต้องใช้เวลาในการเตรียมวัสดุและอุปกรณ์ที่ยุงยากกว่า ขณะที่ปริมาณสัตว์น้ำที่ได้รับไม่แตกต่างกันมากนักเมื่อเทียบกับการใช้เครื่องมือชนิดอื่น ส่วนการยกไซปลานั้นจะทำ 2 วันต่อครั้ง ในกลุ่มชาวประมงที่มีการทอดแหจะทำการ

ริมชายฝั่งในระหว่างเวลา 06.00-09.00 น. ส่วนไซกุ้งก้ามกรามจะทำกันในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม

นอกจากนั้นจากการพูดคุยกับชาวประมงส่วนหนึ่งยังพบว่า เครื่องมือประมงบางชนิดมีส่วนที่ทำให้หน้าเสีย และทะเลสาบตื่นเขิน ซึ่งชาวบ้านก็ทราบดี แต่ก็ยังมีคนทำแบบนี้ เนื่องจากการแข่งขันกันทำมาหากิน นอกจากนี้ชาวบ้านยังเห็นความสำคัญของการปลูกป่าชายเลนที่มีส่วนช่วยในการอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนดังนี้

“...อดีตนี้คือมันมีเรือโดยสารจากสงขลา...ปากพะยูนไปลำป่า...ตะนูนนะครับ และน้ำมันกะลิกแล้วกะมีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งทำมาหากินเค้ากะใช้วอนเลยบ้านเราเรียกกัน เสร็จแล้วเมื่อมีการดักโม่ระระ...ดักไซตรงนั้นคือไซนี้...แต่ก่อนนั้นไม่มีเพราะว่าระดับน้ำ...มันจะลึกมาก ชาวบ้านจากทำมาหากินกะออกไปเทียมตอนกลางคืนพันคอกปลาพวงมาหีดเดี่ยวนะครับ แล้วเค้าจะดักโม่ระระที่ทำจากไม้ไผ่นั้น เมื่อก่อนจะทำโม่ระระสักทีกะต้องใช้เวลานาน แต่ส่วนหนึ่งคือระหว่างเดือนมกราไปเดือนกุมภาพันธ์หรือว่าพฤษภาคมตรงนี้ละครับ จะทำให้การทำมาหากินนอกจากก็ต่ออย่างเดี่ยววอนลอยแล้วกะพื้นที่ทั้งหมดนี้จะวางเปล่าทั้งหมดเลยครับ แล้วกะมาเดือน 9 ลมตะวันตกมันลงส่วนหนึ่งคือ น้ำมันจะแห้งตื่นขึ้นมา ชาวบ้านกะจะไปดักโม่ระระ...ตรงนั้นเพราะชาวบ้านปากพะยูนตรงนี้เค้ากะได้ทำมาหากิน กุ้งหัวมันกะเยอะ ปลาทุกชนิดกะชุกชุม การทำมาหากินก็ไม่หลากหลายเหมือนปัจจุบัน กะพอเดือน 9 ถึงเดือน 11 ประมาณ 3-4 เดือนการดักโม่ระระตรงนี้มันกะไม่เหมือนการดักไซปัจจุบัน เพราะการดักไซปัจจุบันพอดักแล้วกะไม่เอาขึ้นนะครับปักอยู่อย่างนั้นแหละ วัชพืช

ทุกสิ่งทุกอย่างตะกอนตกอยู่ตรงนี้ โม่เราจะมีส่วนนะ ครีบตรงนี้น้ำมันกะไม่ไหล ความอุดมสมบูรณ์กะลด น้อยถ้อยลงเพราะเราดักกันตลอดปี ผมเชื่อว่าอนาคตข้างหน้าเหมือนเราเอาน้ำใส่บ่อใส่พื่อน้ำนั้นกะไม่ลู ผ่านไป ถามว่ากุ้งปลามันขึ้นไปเต็มที่ผมว่ามันกะไม่ขึ้น ไปหรือผมเชื่อตรงนั้น...” (อาแว, สัมภาษณ์วันที่ 6 เมษายน 2551)

“...มุมมองของผมเชื่อว่าไม่มีทางที่ชาวบ้านอิทำมาหากินต่อไป หมดโอกาสแล้วที่ว่าลูกๆ หลานๆ ต่อไป ในชุมชนบ้านท่าเสา บ้านใหม่ เขาเชี่ยวชาญตรงนี้แหละ ช่วยกัน ร่วมกันปลูกป่าชายเลนทดแทนสิ่งที่มันหายไป ปลูกป่า ปลูกโกงกาง บางครั้งปลูกกันมาหลายปีแล้วแต่ถามว่ามันติดมันกะไม่ก็ต้น คือพูดถึงหลักความเป็นจริง คือพวกเราช่วยกันเต็มที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เหมือนกับทำเรื่อน้ำลิกกะเหมือนกันครับ ทำเรื่อน้ำลิกเป็นจุดที่สำคัญผมว่านะเป็นจุดที่ต้องแก้ไขเพราะเขื่อนที่กันน้ำตรงนั้นถามว่ากุ้ง ปลาที่จะเข้ามาในเลสาบนิมันกะน้อยเต็มที่...” (ทิน, สัมภาษณ์วันที่ 6 เมษายน 2551)

“...ยังได้ชาวบ้านทุกวันนี้ทำมาหากินมันหลากหลาย ครับ เกี่ยวกับเรื่องวางยากระมีคือทุกสิ่งทุกอย่าง โม่เราทำของผิดกฎหมายกะเยอะ ถ้าไม่ทำตรงนั้นปากท้องทุกวันนี้กะไม่พอกิน ถึงกะชาวบ้านส่วนหนึ่งมันกะเห็นแก่ตัว พวกเราจัดตั้งเขตอนุรักษ์ เพื่ออะไรครับเพื่อลูกหลานของเราอนาคตข้างหน้า ห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์แต่ผลสุดท้ายทางรัฐบาลเค้ากะไม่เอาจริงเออจังมันกะเลยชาวบ้านกะเห็นแก่ตัวตรงนี้แหละ ผมคิดว่า

พวกเราน่าจะร่วมมือดูแลปกป้องชายเลนและกะปอกเขตอนุรักษ์อย่าให้ใครมาเที่ยวเข้ามาทำมาหากินในเขตอนุรักษ์ เพราะฉะนั้นทุกคนในตรงนี้น่าจะช่วยกันมากๆ หืด สมัยก่อนนี่ผมจำได้ว่าผมดักไม้ระดักซึก 2 ซึ้งนี้กุ้ง ปลาไม่รู้ชื่อเอาไปไหน กุ้งปลาผมได้เป็นลำๆ เลยครับดักกันหน้าทำนิตเดียวนี้ได้ปลาละปั้ง สมัยก่อนนี้น้ำมันลดลงน้ำใหญ่เสร็จแล้วน้ำแห้งน้ำมันจะจืด ทะเลสาบเรานี้เรียกว่า 3 น้ำ น้ำจืด น้ำกร่อย แล้วกะน้ำเค็ม พุดถึงน้ำเค็มมันจะได้ไปอีกแบบนึง กุ้งหัวแข็งคือมันหลายชนิดกุ้ง น้ำกร่อยนี่มันจะได้เป็นปลาปลาที่ว่าน่ากินนะครับปลาเสาบ ปัจจุบันนี้ผมว่ามันหมดพันธุ์ นี่ผมแลนไม่ค่อยหมดไปทุกอย่าง ที่เลอย่างจนกระทั่งว่าเดี๋ยวนี้มีแต่ปลาหัวโม่เท่านั้นแหละ ปลาตีนกะไม่ค่อยมีแล้วครับ เช่นปลาซั้งกะเหม็ด...หายาก...” (บังหิม, สัมภาษณ์วันที่ 6 เมษายน 2551)

“...ส่วนหนึ่งคือชาวประมงมันมีหลายหลายความคิดของชาวประมงมันค่อยเพิ่มขึ้นไปๆ ลูกหลานมันกะมาเข้า ถามว่าตรงนี้พวกเราอีไปทำงานข้างนอกเรียนกะไม่ถึงไหนผลสุดท้ายกะทำประมง ทำประมงมันกะจำเจอยู่ในนั้นทางการทุกสิ่งทุกอย่างมันกะบีบรัด ให้การทำประมงต่อไปอนาคตกะต้องเลิกแหละผมว่าจริงๆ แล้วแต่ก่อนการดักไม้ระดัก...เรารื้อหมดให้น้ำมันไหลได้ผ่านไปถึงปากกระวะแล้วกะปากกระวะให้ไหลเข้ามาในนี่คือมันมีระบบนิเวศหมุนเวียนตรงนั้นทำให้น้ำมันไม่ตันแล้วกะสัตว์น้ำกะชุกชุมผมเชื่อสิ่งหนึ่งลูกหลานของเราออกทะเลกะไม่พอกินแล้ว 2 วันกะหมดแล้ว...พอว่าน้ำเค็มขึ้นมายังไม่ทันได้ถึงปากกรอทีพอลมนอกเงียบมัน

กะไหลลงพอไหลกลับมาตรงนี้น้ำเค็มหมดน้ำจืดมากุ้งหมดแล้วเหมือนที่บังหมัดว่านั่นแหละ เกาะยอ หัวเขาทิ้งหม้อตรงนี้กะพออยู่ได้ แต่คนที่ตกไซออกไปข้างนอกที่ดั้นค่าน้ำมันเท่าใดแล้วครับ กะคือทุกสิ่งทุกอย่างมันเพิ่มขึ้นค่าใช้จ่ายรอบตัวมันสูงขึ้นๆ แต่ว่ากุ้งปลาลดลงๆ ผมว่าผมเลยยอมครับตรงนี้ แต่ทว่าทางการเค้าเปิดให้มันมีส่วนร่วมระหว่างอ่าวไทย กับเลสาบทำอะไรก็ได้ให้มันกว้าง ๆ อืด น้ำเค็มเข้ามาหมุนเวียนได้มาก...กะหลบมาทำใหม่เพราะว่ากุ้ง ปลามันกะต้องเพิ่มแน่ะนั่นตรงนี้ผมว่าพวกเราจะช่วยกันดูแล ครับผมแค่นี้ก่อน..." (บั้งรอก, สัมภาษณ์วันที่ 6 เมษายน 2551)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ชาวประมงเข้าถึงทรัพยากรประมงผ่านองค์ความรู้ที่สั่งสมและถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น และเรียนรู้การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำโดยใช้ป่าชายเลนเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน การปลูกป่าชายเลนทดแทนจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เห็นว่าการเข้าถึงทรัพยากรโดยอาศัยความรู้จึงเป็นสิ่งที่ช่วยดำรงอยู่ของชาวประมง

6. การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยใช้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจและการต่อรอง

การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงอำนาจนับว่ามีความสำคัญที่เชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายของอำนาจทำให้คนสามารถได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่ง Ribot and Peluso (2003 : 170) กล่าวว่ารูปแบบของการเข้าถึงทรัพยากรภายใต้อิทธิพลของอำนาจมีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่ถูกกฎหมายและไม่ถูกกฎหมาย การใช้อำนาจมีทั้งส่วนบุคคลและสถาบัน ในส่วนบุคคล เช่น

ข้าราชการบางคนใช้อำนาจหน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ เพื่อให้ได้อภิสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งการกระทำนั้นอาจจะถูกต้องตามกฎหมาย หรือผิดกฎหมายก็ได้ ในส่วนองค์กรหรือสถาบัน เช่น รัฐก็จะใช้อำนาจผ่านกฎหมายในการควบคุมและเข้าถึงทรัพยากร อย่างเช่น ทรัพยากรประมง รัฐได้ใช้อำนาจผ่านกฎหมายการประมงหลายฉบับ เพื่อควบคุมและจัดการทรัพยากรประมงให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ

การต่อรองเป็นกลยุทธ์หรือ tactic อย่างหนึ่งของชาวประมงพื้นบ้านที่จะต่อรองกับอำนาจผ่านหลายอย่าง เช่น ระบบอุปถัมภ์ การพึ่งพาอาศัย และรูปแบบที่มีการตรวจทานแก้ไขอย่างเข้มข้นในการเข้าถึงเครือข่ายอัตลักษณ์ที่เหมือนกัน ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นศูนย์กลางสภาพแวดล้อมของการเข้าถึง ดังนั้นการเจรจาต่อรองบนฐานของสภาพแวดล้อมการเข้าถึงจึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา อาจกล่าวได้ว่าที่ไหนมีการช่วงชิงที่นั่นมีการต่อรองเกิดขึ้นเสมอ ส่วนการต่อรองจะได้ผลมากน้อยอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขเป็นตัวกำหนดบทบาทในการต่อรอง

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวประมงในอาณาบริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลาซึ่งเป็นทะเลสาบเปิดติดกับอ่าวไทยอยู่ในพื้นที่จังหวัดสงขลาและพัทลุง โดยมีพื้นที่ประมาณ 650,375 ไร่ มีระดับน้ำลึกประมาณ 1-2 เมตร ลักษณะตอนกลางเป็นที่ราบลุ่มต่ำคล้ายแอ่งกระทะ มีลำคลองหลายสายไหลลงทะเลสาบแห่งนี้ จากสภาพพื้นที่ที่เป็นทะเลเปิดส่งผลให้ความเค็มของน้ำมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

สภาพความแตกต่างกันทางกายภาพในทะเลสาบสงขลา ทำให้ลักษณะของนิเวศวิทยาของสิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์จะมีลักษณะแตกต่างกันในแต่ละตอน ทั้งนี้เพราะพื้นที่และดินฟ้าอากาศที่แตกต่างกัน น้ำในทะเลสาบมีการเปลี่ยนแปลงแทนกันอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีลำคลองส่งน้ำจืดลงมาหล่อเลี้ยงมากมาย และมีลักษณะเป็นทะเลสาบเปิดมีทางออกติดต่อกับอ่าวไทย ดังนั้นทะเลสาบตอนเหนือ

สุดและทะเลน้อยจึงเป็นแหล่งน้ำจืด ความเค็มจะค่อยเพิ่มขึ้นตามลำดับจนถึงปากทะเลสาบ

ระบบนิเวศมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงนี้เองทำให้ทะเลสาบสงขลาเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงมากตั้งแต่อดีต เนื่องจากมีทั้งสัตว์น้ำจืดและสัตว์น้ำกร่อย จากการสำรวจในปี 2528 พบว่าพันธุ์สัตว์น้ำและพรรณไม้ในทะเลสาบสงขลามีทั้งสิ้นมากกว่า 770 ชนิด ส่งผลให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบแหล่งน้ำโดยส่วนใหญ่ทำการประมงทั้งในแง่ของการประกอบอาชีพเป็นอาชีพหลักและเป็นการชั่วคราว จากการรายงานพบว่าในปี 2515 พบว่ามีชาวประมงอาศัยอยู่บริเวณรอบๆ ทะเลสาบประมาณ 4,000 ครัวเรือน และเพิ่มเป็น 10,363 ครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนนอกในการสำรวจในปี 2527-2529 และจากการสำรวจในปี 2537-2538 พบว่าในทะเลสาบสงขลามีครัวเรือนชาวประมงถึง 8,010 ครัวเรือน โดยพบว่า ทะเลสาบตอนในหรือทะเลหลวง ในบริเวณนี้จะมีชาวประมงอยู่ถึง 4,579 ครัวเรือน โดยชาวประมงในบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะทำการประมงเป็นอาชีพหลักแต่จะมีอาชีพอื่นเสริม ทั้งนี้อาจเนื่องจากบริเวณนี้เป็นบริเวณที่ราบกว้างใหญ่ประชากรมีอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่และสัตว์น้ำที่จับได้เป็นสัตว์น้ำจืดที่มีราคาต่ำยกเว้นกุ้งก้ามกราม ชาวประมงในบริเวณนี้ส่วนใหญ่จะใช้เครื่องมือประจำที่ เช่น ข่ายจับกุ้ง ข่ายจับปลา ไชนั้ง ไชนอน และโพงพาง

สำหรับการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชาวประมงรอบทะเลสาบสงขลา จะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างการจับจองพื้นที่ในการวางเครื่องมือที่มีอยู่อย่างล้นเกิน คุณภาพน้ำในทะเลสาบที่แย่งลงเนื่องจากโรงงาน และชุมชนปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเลสาบสงขลา ทะเลสาบตื้นเขิน ทำให้การทำประมงไม่ได้ผล วิธีการต่อรองของชาวประมงส่วนหนึ่งหันไปทำงานอย่างอื่นแทน เช่น ค้าขายทำสวน ทำนา หรือผันตัวเองเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม แต่บางคนก็พยายามต่อสู้

กับสิ่งที่เป็นอยู่เพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้โดยการร่วมกับชุมชนจัดการ
ฟาร์มทะเล

“...บางวันกะไม่ได้สักตัวนึง จากปริมาณไซ้ไซ้มายไซ้คน
ละ 20 หน่วย ดัก 20 คนจากบ้านบังไปถึงบ้านตก 10
วันไม่เห็นสักตัว...อาจเป็นเพราะน้ำเสีย ทะเลตื่นเงิน
ปลาไม่เข้ามา...ยังงี้ก็ต้องอยู่ให้ได้ พยายามทำฟาร์ม
ทะเลร่วมกับชุมชน กำหนดเขต กติกาขึ้นไซ้ในชุมชน
...” (จिरายุทธ หละดำ, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์
2551)

“...นั่นแหละ 10 วันอาจไม่เห็นกึ่งสักตัว หรือว่าเดือน
นั้นเห็นกึ่งนั้นแหละสักตัว...” (บังบัว, สัมภาษณ์ 16
กุมภาพันธ์ 2551)

“...ถึงที่นี้ตอนนี้บังกะเลิกประกอบอาชีพประมงไปแล้ว
สาเหตุที่เลิกอาชีพตอนนั้นเกิดจากสาเหตุอะไรครับ
...” (ผู้วิจัย)

“...อุปกรณ์มันแพงเรือมั้ง.. เครื่องมั้ง...ไซ้มั้ง เพราะว่า
เรือเครื่องกะเป็นแสนแล้วลำนี้... มีการลักกัดที่นี้กะยืม
เถ้าแก๊... ถึงใครจะเอาเรือผ่อนให้กะมี...ผู้ลักที่ห้าหมื่น...
มาจากมลพิษ สองประชาชนมันหนาแน่นหากินในเล...
จำนวนปลาลดน้อยลง... ดักไซ้นี้แถวนี้ตรงนี้แถวนี้คน
มันมากไม่มีที่ทำกิน...แน่นเหม็ดแล้วไซ้...คุณภาพน้ำก็
แย่ โรงงาน ชุมชนปล่อยน้ำเสีย ...ยังนา กุ้งกันหล่าว...
สัตว์น้ำหายเหม็ด ทรัพยากรเสื่อมโทรมทำให้หาปลา
ไม่ได้...” (บังบัว, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2551)

“...แต่นี้กุ้งปลาขาดจากทำน้ำลึก ปากอ่าวน้ำเข้าไม่ได้ ตัวนี้คือตัวแสบเลยนี่หลวงเค้าทำแต่ประชาชนทำฟุ้งขึ้นศาลใครเป็นผู้นำมีความผิด ตัวนี้แหละเราอีทำหรือ...จะเปิดอ่าวเหมือนเดิม กุ้งปลาไม่ต้องเอามาปล่อย ประมงไม่ต้อง...ขอให้เปิดเขื่อนที่ปิดไว้แถวปากอ่าว... ปลาก็ไม่ต้องพักวางไข่...” (อาแว, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2551)

“...ถึงลูกถึงหลานกะหากินกะพอขึ้นได้...แต่พอเดี๋ยวนี้ผมกะแก่เข้ามา... เรื่องทำเรื่อน้ำลึกมั่ง...มันให้แคบเข้ามา...โรงงานมั่ง บ่อกุ้งมั่งในทะเลสาบนี้ผมวินิจฉัยว่าเท่าบ่อบำบัดแห่งหนึ่ง...ลองคิดแลผมอายุ 64 ปีแล้วในชีวิตของผมไม่เคยพบเหมือนปีนี้ ปลากะสูญไปแล้วหลายชนิด หัวอ่อนกะสูญพันธุ์ไปแล้ว ปลาหัวมิ่ง ปลาแมวกุหลาบกะสูญหาย ...ปลาลาโก ปลากาว กะสูญหมด...” (พิเชษฐ, สัมภาษณ์ 16 กุมภาพันธ์ 2551)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ชาวประมงพื้นบ้านถูกกดทับจากโครงการพัฒนาของรัฐ และของเอกชนมีกิจกรรมที่หลากหลายส่งผลกระทบต่อทรัพยากรประมงเกิดความเสื่อมโทรมและร่อยหรอลง ณ บริเวณรอบทะเลสาบเป็นต้นว่า จากโรงงานอุตสาหกรรม บ่อเลี้ยงกุ้ง ทำเรื่อน้ำลึกที่สร้างเขื่อนปิดปากอ่าวทำให้ปลาในทะเลไม่สามารถเข้ามาวางไข่ได้ นอกเหนือจากเครื่องมือประมงแบบทำลายล้างที่วางอยู่เต็มทะเลสาบสงขลา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นภาวะคนล้นทะเล จากความสัมพันธ์เชิงอำนาจของโครงการพัฒนาของรัฐดังกล่าวส่งผลให้ชาวประมงหมดหนทางสู้ จนต้องหาทางออกโดยการผันตัวเองไปประกอบอาชีพอื่น เมื่อรู้สึกเพลี่ยงพล้ำจึงต้องหาวิธีการให้ตนเองอยู่รอดได้ แต่บางกลุ่มก็พยายามที่จะฟื้นคืนชีพทะเลให้สามารถอยู่ได้โดยการ

จัดการให้มีฟาร์มทะเลร่วมกับชุมชน ตั้งกฎกติกาขึ้นมาดูแลเพื่อให้กลับมาใช้ชีวิตอยู่กับทะเลได้อีกครั้งหนึ่ง

7. การเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยอัตลักษณ์ทางสังคม

Ribot (2003, 165) กล่าวว่า การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมมีหลายรูปแบบ เช่น การใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนในการเข้าถึงป่าชุมชน โดยการเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการก่อตั้งชุมชน เพื่ออ้างสิทธิในการครอบครองป่า หรือใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยการหาอาหารจากป่าด้วยการล่าสัตว์ เก็บผัก หักฟืน เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้สามารถให้ความหมายโดยทางอ้อมในการควบคุมหรือคงไว้ซึ่งการเข้าถึงทรัพยากรได้ด้วยเหมือนกันเป็นความรู้สึกที่ลุ่มลึกของการแบ่งสรรผลประโยชน์จากสิ่งของ การเข้าถึงในลักษณะนี้จึงเป็นสื่อความทรงจำร่วมในชุมชนหรือกลุ่ม หรือภายในกลุ่มที่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน เช่น อายุ เพศ ชาติพันธุ์ ความฉลาด สถานภาพ อาชีพ พื้นที่ของการกำเนิดร่วมกัน การศึกษาและอื่นๆ รวมทั้งสัญลักษณ์ประจำตัว สิ่งเหล่านี้ล้วนประกอบกันขึ้นเป็นอัตลักษณ์ทางสังคม การให้ความหมายของชุมชนประมงพื้นบ้านผ่านกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ ผู้คนบอกเล่าเรื่องราวผ่านการทำประมง ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์จีนจะทำให้เรานึกถึงการค้า เพราะคนจีนจะเป็นกลุ่มที่ค้าขาย ส่วนคนไทยพุทธจะเป็นกลุ่มที่ทำนา ทำสวน ทำไร่

สำหรับอัตลักษณ์ทางสังคมของชาวประมง ส่วนหนึ่งเมื่อเรานึกถึงชาวประมงเราจะนึกถึงมุสลิม ทั้งนี้เนื่องจากมุสลิมส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ริมชายฝั่ง และมีอาชีพประมง ขายปลาที่หามาได้หรือแปรรูปสัตว์น้ำ หรือไม่ก็รับจ้างแกะกุ้ง ให้กับเจ้าของแพปลาที่รับซื้อและเตรียมนำส่งตู้แช่เพื่อเข้าโรงงานอุตสาหกรรม กลุ่มชาวประมงที่เป็นมุสลิมถือว่าทะเลเป็นสิ่งที่พระเจ้าประทานให้มาทุกคนมีสิทธิในการเข้าถึงได้ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นความทรงจำร่วมทางสังคมของชุมชนมุสลิมในการอ้างสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงอาณาบริเวณทะเลสาบ

สงขลาจึงเป็นความทรงจำร่วมที่ถ่ายทอดประสบการณ์การทำประมง และความเป็นเจ้าของทะเลจากบรรพบุรุษจน แม้ปัจจุบันชาวประมงก็ได้สร้างฟาร์มทะเล และบังกะโลปลา เพื่อที่จะอนุรักษ์พันธุ์ปลาในเขตชายฝั่งชุมชน เพื่ออ้างสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชน

อัตลักษณ์ทางสังคมเป็นการที่กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน รัฐ และปัจเจกชนได้ร่วมกันสร้างความหมายของการเข้าถึงในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่แตกต่างหลากหลาย ทรัพยากรประมงในความหมายของรัฐ นอกจากจะนิยามว่ามันเป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแล้ว รัฐยังมองว่าเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจที่นำเม็ดเงินเข้าสู่ประเทศได้อีกด้วย และเมื่อมีการทำประมงรัฐได้เก็บภาษีเรือ จากการที่ชาวประมงกลุ่มหนึ่งได้เล่าให้ฟังว่า “..เมื่อครั้งทำประมงโดยใช้เรือแจวมีข้าราชการมาเก็บภาษีแต่ในสมัยโน้นนานมาแล้วเก็บเงินไม่มาก แต่ก็มากโขสำหรับคนที่หากินกับทะเล...” ส่วนชุมชนประมงจะนิยามความหมายว่า ทะเลเป็นของชุมชน ดังนั้นชุมชนควรมีการกำหนดเขตพื้นที่ทางทะเลของชุมชน ห่างจากชายฝั่ง 3,000 เมตร เพื่ออนุรักษ์ และมีกฎ กติกาที่ชุมชนร่วมกันคิด เพื่อควบคุมและจัดสรรการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม สำหรับปัจเจกชนจะมองว่าทรัพยากรประมง ที่อยู่บริเวณหน้าบ้านหรือหลังบ้านเปรียบเสมือนสิทธิอันชอบธรรมที่จะนำไปใช้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์ของตนเองได้ ดังนั้นอัตลักษณ์ทางสังคมของทรัพยากรประมงจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนร่วมกันสร้างความหมายและนิยามสิทธิการเข้าถึงที่แตกต่างหลากหลาย

สรุป

พัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งจัดได้ว่าเป็นช่วงของการให้นิยามความหมายระบบกรรมสิทธิ์ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ซึ่งจะเป็นลักษณะของทรัพยากรที่เปิดเสรีใครก็สามารถเข้ามา

ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ ชาวประมงจึงมีการจับจองพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมงบริเวณทะเลสาบสงขลา แต่เมื่อช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงที่สอง กลับพบว่า มีการเข้ามาทำประมงของเรือประมงขนาดใหญ่ในน่านน้ำทะเลไทยและบริเวณทะเลสาบสงขลา โดยนำเครื่องมือประมงที่ทำลายล้างมาใช้ ซึ่งทำให้เห็นว่าผู้ใดมีทุนมากผู้นั้นสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้มาก รัฐจึงได้ออกพระราชบัญญัติขึ้นควบคุมการทำประมง ปี 2490 และกันพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเป็นพื้นที่ว่าประมุข พื้นที่อาณาบริเวณสงขลาจึงได้กลายมาเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ส่วนพื้นที่วางเครื่องมือประมงที่ชาวประมงเคยจับจอง ซึ่งเป็นของเอกชนได้มีการซื้อขายสิทธิ์โดยการขายเครื่องมือประมงและพื้นที่วางเครื่องมือ

การเข้าถึงทรัพยากรประมงพบว่า มีการเข้าถึงโดยเทคโนโลยีและทุนซึ่งหากใครมีเทคโนโลยีหรือมีทุนสูงก็จะยังมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่าคนอื่น การเข้าถึงโดยอาศัยกลไกตลาดเป็นสิ่งที่สำคัญเพราะตลาดเป็นตัวกำหนดการเลี้ยงปลา การทำประมง และการซื้อขายสัตว์น้ำผ่านพ่อค้าคนกลางเจ้าของแพปลา การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอาศัยแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน ญาติพี่น้อง และคนในชุมชนที่ช่วยในการวางเครื่องมือประมงและการเก็บเกี่ยวผลผลิต ตลอดจนการซ่อมแห อวน การเข้าถึงโดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ชาวประมงสังสมองค์ความรู้และประสบการณ์อันยาวนานถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวิถีการทำประมงสำหรับการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจพบว่า อำนาจอาจอยู่ในรูปแบบโครงการพัฒนาของรัฐที่มีอำนาจในการควบคุมให้ชาวประมงต้องถูกกดทับจากน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรม น้ำเสียจากชุมชน ทะเลสาบตื้นเขิน ทำให้การทำประมงจับปลาได้น้อยลง ทำให้ชาวประมงต้องต่อสู้ต่อรองเพื่อความอยู่รอดโดยผันตัวเองไปค้าขายทำสวน ทำนา ทำไร่ และหันมาพึ่งพทะเลโดยการจัดการแบบมีส่วนร่วมในการทำฟาร์มทะเล โดยการทำให้ทะเลหน้าบ้านกลายเป็นพื้นที่ของ

ชุมชน มีการกำหนดกติกาขึ้นใช้ในการเข้าถึงโดยชุมชน การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมพบว่า กลุ่มชาวประมงต่างร่วมสร้างอัตลักษณ์และนิยามความหมายที่แตกต่างหลากหลายในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยร่วมนิยามความหมายทรัพยากรประมงให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ การอ้างสิทธิหน้าบ้านหลังบ้านโดยการจับจองวางเครื่องมือประมงถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมสามารถซื้อขายสิทธิได้

บทที่ 5

สิทธิเชิงซ้อนกับประสิทธิภาพและความเป็นธรรม
ในการจัดการทรัพยากรประมง

สิทธิเชิงซ้อนเกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงอย่างไร ในภาษาของชาวบ้าน “สิทธิ” หมายถึง การที่พวกเขากำหนดวิถีชีวิตของเขาได้เอง ซึ่งชาวบ้านต้องการจะบอกว่าพวกเขาเป็นคนที่สามารถจะกำหนดชีวิตของตนเองได้ หากตีความก็จะพบว่า สิทธิที่ชาวบ้านเข้าใจมีมุมมองสิทธิอยู่บนฐานของสิทธิชุมชน ไม่ใช่มีแนวคิดอยู่บนฐานของสิทธิปัจเจกชน เพราะแสดงนัยของความเข้าใจในเรื่อง “สิทธิการใช้” นั่นก็หมายความว่าใครที่ใช้ประโยชน์อะไรอยู่ ผู้นั้นก็จะมีสิทธิหรือความชอบธรรมในการเข้าถึงหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรหรือสิ่งใดก็ตามที่ใช้อยู่นั้น เป็นสิทธิที่จะต้องเกิดขึ้นจากการที่ชุมชนหรือสังคมให้การยอมรับ ในแง่นี้สิทธิชุมชนจึงสะท้อนให้เห็นถึงมิติของอำนาจด้วย

ภายใต้มุมมองของสิทธิการใช้ของสิทธิชุมชน นอกจากจะไม่ใช้หลักการกีดกันแล้ว ยังมีหลักการอื่นผสมผสานอยู่ด้วยนั่นคือ หลักการของ “สิทธิเชิงซ้อน (complexity of rights)” ซึ่งเป็นหลักการในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกัน ยกตัวอย่างเพื่อให้เกิดความเข้าใจสิทธิเชิงซ้อนในกรณีของการจัดการที่นา แม้ว่าเราจะรู้ว่าที่นานั้นมีชาวบ้านคนหนึ่งเป็นเจ้าของ และเจ้าของนาก็มีสิทธิที่จะเก็บเกี่ยวต้นข้าวที่เขาปลูกในที่นาของเขา ฟุงนานั้นเจ้าของไม่ได้ปิดกั้นคนอื่น เพราะไม่ได้กั้นรั้ว และยังยินยอมให้คนอื่นเข้าไปจับปลาในกรณีที่ปลานั้นอยู่ในธรรมชาติไม่ได้เลี้ยงเอง และเก็บผักต่าง ๆ ในที่นาของเขาได้ ผืนนาที่เก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วชาวบ้านคนอื่นยังเอาวัวควายไปเลี้ยงในที่นาของตนได้ แสดงให้เห็นว่าในมุมมองของชาวบ้านที่นานั้นประกอบไปด้วย “สิทธิปัจเจกชน” ในฐานะเจ้าของและสิทธิของการใช้ที่ถือเป็น “สิทธิหน้าหมู่” ของชาวบ้านอื่น ๆ ใน

ชุมชนท้องถิ่นจึงมีนัยของ “สิทธิชุมชน” ที่เปิดให้คนอื่นหรือคนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ในลักษณะของการช่วยเหลือกัน เพื่อสร้างหลักประกันให้กับความสามารถในการยังชีพของทุกคนในชุมชน ในแง่นี้ หากจะใช้นโยบายกีดกันสิทธิหรือใช้หลักการจัดการของ “สิทธิเชิงเดี่ยว” ก็จะทำให้เกิดผลกระทบทันทีต่อชาวบ้านที่ไม่มีที่นา เพราะต้องสูญเสียความสามารถในการยังชีพ ซึ่งจะสร้างความขัดแย้งตามมาอีก ดังนั้นสิทธิเชิงซ้อนถือเป็นมุมมองที่มีความละเอียดอ่อนที่ผู้คิดเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวบ้านมาช้านาน แสดงให้เห็นว่าหลักการที่ชาวบ้านนำมาใช้เพื่อควบคุมและกำหนดการใช้ทรัพยากร คือสิทธิเชิงซ้อน ซึ่งเป็นมิติสำคัญสำหรับใช้ควบคุมสิทธิการใช้ (อานันท์ กาญจนพันธ์ 2544ข)

ดังนั้นการนำวิธีคิดในการเข้าถึงหรือการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรโดยมีมิติหรือมุมมองของสิทธิเชิงซ้อนจึงถือได้ว่าเป็นการจัดการทรัพยากรที่ตั้งอยู่บนฐานของสิทธิชุมชนซึ่งได้ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและความเป็นธรรมกับคนในชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากร

สำหรับทรัพยากรประมงมีลักษณะแตกต่างจากทรัพยากรชนิดอื่นๆ คือสามารถเคลื่อนที่ได้ (fugitive resources) ไม่สามารถกำหนดพื้นที่ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยหรือแหล่งหากินของสัตว์น้ำได้แน่นอน เพราะสัตว์น้ำเคลื่อนย้ายที่อยู่ไปตามฤดูกาลได้ ดังนั้นทรัพยากรประมงจึงเป็นได้ทั้ง สิทธิส่วนบุคคล สิทธิส่วนรวม และระบบไม่มีกรรมสิทธิ์หรือเปิดโดยเสรี (Tomas 1996, 287-313) นอกจากนี้ (Schlager Blomquist and Tang 1992, 294-317) ได้เสนอว่าควรจัดทรัพยากรประมงอยู่ในประเภทที่มีการเคลื่อนไหวไหลเวียน (mobile flow) เพราะทรัพยากรประเภทนี้มีการเคลื่อนไหวไหลเวียนไปตามพื้นที่ต่างๆ โดยไม่มีขอบเขตที่แน่นอน ทำให้มีผู้ใช้ทรัพยากรมีกลวิธีและรูปแบบการจัดการที่แตกต่างกัน ในความแตกต่างกันนี้จะขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของทรัพยากร

การจัดการทรัพยากรประมงโดยทั่วไปนั้นจะเห็นได้ว่า สิทธิในการจัดการเป็นของรัฐในทางกฎหมาย ในทางปฏิบัติทรัพยากรประมงดูเหมือนจะเปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ได้โดยเสรีไม่มีการกีดกัน ทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ แต่ในความเป็นจริงแล้วพบว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้เปิดเสรีทั้งหมด จะมีการควบคุมอยู่ในระดับหนึ่ง เช่น เขตอนุรักษพันธุ์ปลาของชุมชนซึ่งห้ามมิให้สมาชิกชุมชนหรือคนนอกชุมชนเข้าไปทำการประมง เป็นต้น นั่นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้ใช้สิทธิในการเป็นเจ้าของแบบผูกขาด แต่เป็นการผสมผสานสิทธิประเภทต่างๆ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการใช้ทรัพยากรรวมทั้งการทำให้สิทธิของรัฐกลายเป็นสิทธิชุมชนอีกด้วย หรือสิทธิของชุมชนกลายเป็นสิทธิของรัฐ เมื่อมีการประกาศเขตอนุรักษ

การที่ทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่เคลื่อนที่ได้ ไม่ผูกติดอยู่กับพื้นที่ทำให้มีการพิจารณาในการจัดการด้วยสิทธิเชิงซ้อนในพื้นที่เดียวกันของหลายๆฝ่าย ทั้งฝ่ายรัฐและชุมชน โดยรัฐจะใช้กฎหมายเข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรรวมทั้งชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อช่วยลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนซึ่งมีผลทำให้ทรัพยากรประมงเป็นทั้ง ระบบสิทธิของรัฐและระบบสิทธิชุมชนหรือสิทธิส่วนรวมที่ทับซ้อนกันได้ (complexity of rights) ซึ่งจะส่งผลให้การจัดการทรัพยากรประมงมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอสิทธิเชิงซ้อนที่มีอยู่อย่างหลากหลายบริเวณทะเลสาบสงขลาซึ่งเผยให้เห็นถึงเงื่อนไข บริบท และระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาถึงประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรอง และคุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวม

เงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมง

หากเรายืนอยู่บนที่สูงบริเวณสถาบันทักษิณคดีซึ่งอยู่บนเกาะยอเมื่อมองลงมาในอาณาบริเวณพื้นที่ทะเลสาบสงขลาจะพบว่า ภูมินิเวศบริเวณพื้นน้ำมีความงดงามเป็นธรรมชาติ มองเห็นไชนั่ง โพงพาง และขนำเล็ก ๆ ของชาวประมงวางเรียงรายอยู่เต็มทะเล ซึ่งเป็นภาพที่งดงามในจินตกรรมของจิตรกร และบรรดาเหล่านักท่องเที่ยว แต่ในความเป็นจริงแล้วพื้นที่ในอาณาบริเวณแห่งนี้กลับเป็นพื้นที่การทำประมงแบบล้นเกิน ทรัพยากรประมงในอาณาบริเวณทะเลสาบสงขลาใกล้จะถึงกาลอวสาน ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนมองว่าทะเลเป็นทรัพยากรที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ มือใครยาวสาวได้สาวเอา เมื่อมีแนวคิดเช่นนี้จึงทำให้มีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงที่หลากหลายและทำลายล้าง ไม่นับโครงการพัฒนารัฐที่สร้างเขื่อนกันคลื่นลม บริเวณทะเลท่าเรือน้ำลึก สงขลา โรงงานอุตสาหกรรม และชุมชนปล่อยน้ำเสียในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอาเช่นกัน จึงทำให้คุณภาพน้ำในทะเลสาบสงขลาเริ่มเน่าเสีย การวางเครื่องมือประมงซึ่งเป็นสิทธิของเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือประมงแบบประจำที่จะเป็นตัวที่กีดขวางการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบสงขลา ส่งผลให้ทะเลสาบสงขลามีดินตะกอนและสิ่งปฏิกูลทับถมไม่สามารถไหลเวียนออกไปได้สะดวก ดังนั้นการจัดการพื้นที่บริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ จึงเป็นสิทธิเชิงซ้อน ซึ่งเป็นสิทธิของชุมชน และสิทธิของรัฐในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงผ่านเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำดังกล่าว คำสัมภาษณ์ของชาวประมงดังนี้

“...พูดถึงเขตอนุรักษ์สักชนิดหนึ่ง...คือในเรื่องเขตอนุรักษ์ของตำบลหัวเขานี้ เราทางกลุ่มตำบลหัวเขาก็ได้เข้ามาประชุมกับทางสมาพันธ์ลุ่มน้ำทะเลสาบกะเป็นหนึ่งเครือข่ายของกลุ่มน้ำทะเลสาบตอนล่างที่มีอยู่ก็ประมาณ

สัก 10 ตำบล...ร่วมกับสั้งหื้อหัวเขา เกาะยอ...หลายแห่ง...เป็นเครือข่ายขึ้นมาทะเลมีงบของ พอช. ประมาณ 18,000 บาท ที่ทางกลุ่มหัวเขาได้เข้าไปประชุมและได้ของบ พอช. มา 18,000 บาท กะทำฟาร์มทะเลแล้ว...กะทำเขตอนุรักษ์อยู่ในแห่งเดียวกัน คือ ได้รับการสนับสนุนจากกรมประมงในการปล่อยพันธุ์กุ้ง ปีละ 3 ครั้ง ครั้งละ 1 ล้านตัวบ้าง 5 แสนตัวบ้าง 2 ล้านตัวมั่ง แล้วกะมีโครงการฟาร์มทะเลของกรมประมงมาให้ในส่วนของอาหารให้อุปกรณ์ทุกอย่างเพื่อที่จะมาฟื้นฟู...พักตัวอ่อนของกุ้งให้มา 2 ล้านตัว กลุ่มของฟาร์มทะเลนี่ก็มาพักไว้ก่อนสัก 1 สัปดาห์หรือ 2 สัปดาห์พอให้ตัวใหญ่ การทำเขตอนุรักษ์นี่ว่าเป็นผลดีมาก ๆ เพราะว่าเราได้เห็นตัวอย่างอยู่แล้ว หมู่ 2 ตำบลหัวเขา นี่เป็นหลักประกันอยู่แล้ว...”

(ลุงเนิน, สัมภาษณ์วันที่ 28 สิงหาคม 2550)

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า เขตอนุรักษ์โดยการจัดการโครงการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาเป็นสิ่งที่ดี หากชุมชนทุกคนตระหนักในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแล้วเป็นผู้มีส่วนร่วม หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นเพียงหน่วยงานที่สนับสนุนให้เกิดเวทีชุมชนและผลักดันให้ชุมชนร่วมจัดโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาจากเอกสารโดยพบว่า โครงการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาเกิดขึ้น ใน ปี 2543 เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในทะเลสาบในส่วนของ การฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ และได้มีกิจกรรมหลายรูปแบบเพื่อให้ประชาชนที่ใช้ทรัพยากรในทะเลสาบสงขลาได้ตระหนักถึงคุณค่าและได้เข้ามามีส่วนร่วมในการฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา โดยมีกิจกรรมที่ดำเนินการ คือ กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรประมง งานปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ และพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำกระทำโดยการจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำตามความเหมาะสม

ของพื้นที่และความต้องการของประชาชนที่อยู่ในอาณาบริเวณที่ตั้งของโครงการ เพื่อปล่อยลงแหล่งน้ำเขตรักษาพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำที่จังหวัดได้ทำการประกาศอย่างเป็นทางการ หรือเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่ประชาชนหรือชาวประมงได้จัดตั้งขึ้น โดยพันธุ์สัตว์น้ำเป็นลูกพันธุ์วัยอ่อนหรือพ่อแม่พันธุ์ที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของพื้นที่

ภาครัฐได้มีการปล่อยลูกกุ้งลูกปลาในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลาทั้งสิ้น 16 แห่ง ซึ่งปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำมากกว่าที่กำหนด จำนวนทั้งสิ้น 10,121,750 ตัว และอบรมคณะกรรมการประมงอาสาได้จำนวน 160 คน ถึงแม้จะมีการปล่อยพันธุ์ปลาในเขตอนุรักษ์ก็ตาม แต่ก็ยังมีพื้นที่ป่าชายเลนเสื่อมโทรม ป่าโกงกางลดน้อยลงซึ่งทุกคนตระหนักถึงประโยชน์ของการปลูกป่าชายเลน และการที่น้ำเค็มเข้ามาในทะเลสาบไม่ได้เพราะมีเขื่อนกั้นคลื่นลมจากโครงการพัฒนาของรัฐ ประกอบกับการวางเครื่องมือประมงที่มีจำนวนมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งไซนั้ง ซึ่งทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลง ทำให้ความต้องการของชุมชนที่จะเห็นการทำพื้นที่ให้เป็นเขตอนุรักษ์มีมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามยังมีปัญหาเรื่องการเปลี่ยนรัฐบาลที่ทำให้การทำงานอนุรักษ์ไม่ต่อเนื่อง ทั้งการขุดลอกคูคลองมีปัญหาทำงานไม่ต่อเนื่องเช่นกัน ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวประมงพื้นบ้านดังนี้

“...ตำบล หัวเขา มีถึง 8 หมู่ ประสบความสำเร็จมากก็เห็นจะเป็นหมู่ 2 ในเรื่องการฟื้นฟูป่าชายเลนแหล่งใหม่ขึ้น เพราะ เป็นสถานที่ที่เอื้ออำนวยมากตอนนี้ป่าโกงกางมันมีน้อยแต่คนใช้วิถีชีวิตไปงมงูตรงนั้นวันหนึ่งได้ 4-5 โหล เค้าไปนั่งงมงูเองหรือหอก คนอายุประมาณ 30 – 40 ปี ...เท่าที่เห็นหากปลูกป่าชายเลนเพิ่มเติมแถวนั้นก็ทำให้มีความอุดมสมบูรณ์...หากน้ำเลสาบมีน้ำเค็มอยู่ความอุดมสมบูรณ์จะมีทุกหนทุกแห่งผมรับประกันได้เลยถึงเราที่ไปตั้งเขตอนุรักษ์นี้เป็นส่วนหนึ่งเพื่อที่จะฟื้นฟู เพื่อที่รองรับกุ้งที่ลดน้อยด้วย

ธรรมชาติของน้ำเพราะระบบนิเวศน้ำจืดมันมากกว่า น้ำเค็ม 40 หัวี่สายที่น้ำจากชุมชนเมือง ชุมชนบนเขา ไหลลงสู่ทะเลสาบมันเลยจืดไป และอีกอย่างน้ำเค็มมัน รุกเข้ามาไม่ได้...มันมีเขื่อน..." (บังหมัด, สัมภาษณ์วันที่ 28 สิงหาคม 2550)

"...ธรรมชาติมันจะทำลายเอง...มนุษย์ ไม่ต้องไปไล่... ธรรมชาติไล่เองพอสิ้นปี แล้วก็ไปนับหนึ่งใหม่กันอีก... นั่นคือรายได้ วิธีชีวิตประมงมันนั้นจะเช็คกันปีต่อปี ว่า ถ้ามลติ น้ำดีปีนี้จะได้กึ่งเยอะ แต่เดี๋ยวนีเช็คไม่ได้แล้ว เพราะน้ำจืดมันเยอะ ระบบนิเวศมันหมุนเวียนไม่ค่อยดี แล้ว แต่ถ้าระบบนิเวศหมุนเวียนแบบอดีตนี้เช็คได้แล้ว ตอนนีผมเช็คได้เลยนะในทิวเขานี้ ทะเลถึงปากรอนะ ถ้าไม่มีจืดลงมานิทิวเขาอุดมสมบูรณ์..."

(อาหมาด, สัมภาษณ์วันที่ 28 สิงหาคม 2550)

"... กะเรื่องของไชนังก่อน...เรื่องไชนิผมไปนับได้จาก ปากอ่าวน้ำลึก 46,800 กว่าลูกครับ ที่ว่าตอนนั้นพอดี ประมงจังหวัดกะจ้างที่มงานผมจำนวน 5 ลำเรือหาง ยาว ทำงานลำละ 3 คน วันละ 1,200 บาท กะไม่ไปสำรวจไซต่อนั้นที่กษินเค้าจะมาพื้นฟูทะเลสาบ เค้า จะขุดร่องน้ำนะครับ ตอนนั้นมันไม่ลงตัวที่ว่า เดียวๆ เปลี่ยนรัฐมนตรี เพราะว่าตั้งงบประมาณที่กะหมดไป เสีย... ตั้งรัฐมนตรีมาใหม่ประชุมเกี่ยวกับเรื่องนี้แหละ เหมือนที่บังบ่าวว่า 37 เวที ผมกะประชุม ...ผม กรรมการกันกะประชุมกันอยู่มันนั้นแหละ...พอเปลี่ยน รัฐบาลใหม่มากะเจียบไปแต่ละยุคแต่ละสมัยมัน หมุนเวียนเป็นอยู่อย่างนี้... ตอนนั้นที่จำได้ร่องน้ำที่จะ

ชุดนี้รับความกว้าง 300 เมตร แถวที่นาบังบ่าว 200 เมตร เรดอรองแต่เค้าจะเอา 300 เมตร จากคูกันน้ำที่บังมาข้างละ 100 ตกลงกันไม่ได้นะครับ เรียกเราประชุมกันแล้ว ประชุมกันหล่าว...ถึงกับเรื่องไซ้เค้าไม่มีงบที่จะเวนคืนจะช่วยเหลือตามพอสมควรครับกะมันตกลงกันไม่ได้ มีน้องหัวเขา มีน้องท่าเสา มันหลายเวทเหมือนบังบ่าวว่าจากไม่รู้รัฐบาลกะยกเล็ก กะตอนนี้รัฐบาลใหม่เห็นว่าเค้าอ้างงบประมาณลงมาใหม่หล่าว...โครงการแรกเค้ายังขุดกันอยู่ครับ ร่องน้ำสายแรกคือว่าเขตที่ไม่มีปัญหา คือรอบเกาะยอทั้งเกาะ ส่วนของเราที่ว่าจากสะพานติณถึงเกาะยอนิมันตกลงไม่ได้ แล้วสายที่สองที่เค้าจะทำต่อไปคือหลังสะพานติณ สะพานแรกนะครับ เรียบริมฝั่งแหลมโพฝั่งตะวันตกกะครับนั้น...สายที่สองถึงของเรานี้น่าว่าหลังเพื่อนไม่ได้ทำคือว่าตกลงกันไม่ได้ ..." (บังมู, สัมภาษณ์ วันที่ 28 สิงหาคม 2550)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ในการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ แต่ในขณะที่เดียวกันหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหา เนื่องจากมีเงื่อนไขและบริบททางประการที่ทำให้ แต่ละคนแต่ละกลุ่มไม่สามารถเข้าถึงสิทธิในการทำประมงบางอย่าง เช่น การจัดให้มีโครงการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ หากไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐการจัดการก็จะลำบาก เพราะชาวประมงคนเดียวหรือกลุ่มเดียวไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะจะต้องมีพันธุ์สัตว์น้ำจะต้องมีอุปกรณ์ในการดำเนินการ จะต้องมิกติกาของชุมชนเข้ามามีส่วนในการจัดการให้สำเร็จ และหากรัฐทำหรือองค์กรพัฒนาเอกชนจัดการถ้าไม่มีชุมชนโครงการดังกล่าวก็จะไม่บรรลุผล

การอ้างสิทธิในทรัพยากรประมง ในทางกฎหมายรัฐมองว่า สิทธิในการจัดการเป็นของรัฐ แต่ ในทางปฏิบัติทรัพยากรประมงดูเหมือนจะเปิดให้ทุกคนเข้าไปใช้ได้โดยเสรีไม่มีการกีดกัน ทุกคนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อย่างอิสระ แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับพบว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้เปิดเสรีทั้งหมด จะมีการควบคุมอยู่ในระดับหนึ่ง เช่น เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนซึ่งห้ามมิให้สมาชิกชุมชนหรือคนนอกชุมชนเข้าไปทำการประมง และการจัดการฟาร์มทะเลโดยชุมชน บังกะโลปลา หรือซุ่มปลา ที่ชุมชนกันเป็นเขตอนุรักษ์โดยมีกฎกติกาของชุมชน นั้นเป็นการแสดงให้เห็นว่า ทรัพยากรประมงไม่ได้มีสิทธิในการเป็นเจ้าของแบบผูกขาด แต่เป็นการผสมผสานสิทธิประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นสิทธิทับซ้อนกันหรือเรียกว่า สิทธิเชิงซ้อน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของการเข้าถึงทรัพยากรประมงในมิติต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกัน ภายใต้ประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงที่แตกต่างกัน

บังกะโลปลา : พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้กติกาชุมชนในฐานะกรรมสิทธิ์ร่วม

บังกะโลปลาหรือซุ่มปลา ที่ชาวบ้านในชุมชนหลายแห่งรอบทะเลสาบสงขลาได้มีส่วนร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหรือเป็นบ้านของสัตว์น้ำแต่ละชนิดได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นแหล่งวางไข่ และสามารถเป็นที่กำบังความปลอดภัยให้แก่สัตว์น้ำ บางพื้นที่อย่างเช่น บ้านแหลม ตำบลปากกระจะให้มุมมองว่าเป็นการ “บวชทะเล” ซึ่งเป็นการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีกฎกติกาของชุมชน ว่าจะต้องไม่เข้ามาจับสัตว์น้ำบริเวณบังกะโลปลา การบวชทะเลชาวประมงให้ความหมายเช่นเดียวกับการบวชป่าที่กันพื้นที่ในอาณาบริเวณดังกล่าวไว้เป็นกรรมสิทธิ์ชุมชนซึ่งเป็นการจัดการอย่างมีส่วนร่วม

โดยให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง (กมลทิพย์ อักษรวงค์ พงศ์วรตนย์ จินต์นุพงศ์ และอุมาพร บุญรัตน์ 2555)

แนวคิดการสร้างบังกะโลปลาของผู้คนในชุมชนเกิดจากสภาพปัญหาที่มองเห็นว่าสัตว์น้ำมีจำนวนลดลงกว่าเดิม สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากคนในชุมชนใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้างในการจับสัตว์น้ำ เช่น แห อวน กัด ลอบ ตาถี และคิดหาวิธีในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบชุมชน ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนจึงร่วมกันคิดว่าควรจะทำอย่างไร จึงจะทำให้สัตว์น้ำที่พักพิง และไม่ถูกจับจนกว่าจะตัวโตเต็มวัย มีที่อยู่อาศัย และที่กำบังหลบภัยอันตรายทั้งปวง จึงได้พูดคุยกันผ่านเวทีชุมชน ผลปรากฏว่าชาวบ้านได้ร่วมกันกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ตรงบริเวณริมชายฝั่งทะเลสาบสงขลาของชุมชนเป็นแนวยาวตลอดหมู่บ้าน ให้มีการจัดการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และห้ามกระทำการสิ่งใดที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยรอบ โดยภายในพื้นที่อนุรักษ์ ได้จัดทำขุ้มปลา ให้ปลาได้มีแหล่งที่อยู่อาศัย นอกจากกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์แล้ว ยังมีการกำหนดกติกาชุมชน นอกจากนั้นยังมีการวางเวรยามไว้คอยสอดส่องดูแล ชาวบ้านเข้ามალะเมิดกฏ กติกา

กฎกติกาชุมชน ที่ทุกคนร่วมกันกำหนดคือ ห้ามมีการซื้อตปลา ระเบิดปลา และลักลอบจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ซึ่งมีการสร้างบังกะโลปลา หากมีการฝ่าฝืนจะตักเตือน หากทำผิดเป็นครั้งที่สองจะมีโทษปรับตั้งแต่ 500-1,000 บาท หากทำผิดครั้งที่สามจะยึดอวน และยึดเรือ นอกจากนั้นยังมีกติกาในการกั๊ยืมกองทุนต่าง ๆ ของหมู่บ้าน และการเข้าไปร่วมงานบุญต่าง ๆ เช่น งานบวช งานศพ งานแต่งงาน หากคนในหมู่บ้านไม่เข้าร่วมสร้างบังกะโลปลาก็จะถูกกีดกันจากสังคมในการไม่ให้กั๊ยืมกองทุนหมู่บ้าน (สะผีอี, สัมภาษณ์วันที่ 2 กันยายน 2550 และ มุฮัมหมัด, สัมภาษณ์วันที่ 2 กันยายน 2555)

การทำบังกะโลปลาชาวบ้านได้สร้างขุ้มปลาในพื้นที่หลังบ้าน จากขุ้มเดียวกลายเป็นสองขุ้ม และสามขุ้มในที่สุดก็รอบหมู่บ้าน โดย

กำหนดพื้นที่อนุรักษ์ในชุมชนหนึ่ง ๆ ประมาณ 90-100 ไร่ ในการสร้าง บังกะโลปลาที่มีวิธีการที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน สามารถใช้วัสดุอุปกรณ์ใน ชุมชนได้ ส่วนหนึ่งกิ่งไม้ที่จะนำมาทำบังกะโลปลาได้จากไม้ผาดและไม้ เสริมที่เกิดขึ้นบริเวณแนวชายฝั่งซึ่งมีอยู่จำนวนมาก โดยเลือกกิ่งไม้ที่แก่ พอสมควร ตัดเอากิ่งไม้บรรทุกเรือออกไปยังบริเวณชายฝั่งทะเล พอถึง จุดที่กำหนดจะสร้างบังกะโลปลาจะปักไม้มีลักษณะเป็นวงกลมมี เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 เมตร ระยะห่างของบังกะโลปลาแต่ละอัน ห่างกันประมาณ 15-20 เมตร ภายในเขตพื้นที่อนุรักษ์จะมีบังกะโลปลา ประมาณ 20 ชุม เมื่อทำบังกะโลปลาขึ้นมา ซึ่งหลาย ๆ ชุมชนได้ทำมา 10 กว่าปีแล้ว พบว่าปลา สัตว์น้ำเพิ่มมากขึ้น จนถึงกับมีหน่วยงาน ภาครัฐมาให้การสนับสนุน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ ตำบลสทิงหม้อ และตำบลหัวเขา รวมถึงตำบลปากรอ และตำบลอื่น ๆ นอกจากนั้นกรมประมงยังได้เข้ามามีส่วนในการส่งเสริมให้จัดตั้งบังกะโล ปลาเป็นเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้ชื่อ “โครงการฟาร์มทะเล” โดย จัดทะเบียนขึ้นตรงกับกรมประมง สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง จังหวัดสงขลาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแจกพันธุ์ปลาเพื่อนำมาปล่อยใน บริเวณนี้ กรมที่ดินได้เข้ามาช่วยเหลือในการวัดพื้นที่เขตอนุรักษ์ การทำ บังกะโลปลาจึงเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่มีองค์ประกอบร่วมระหว่างปัจเจกชน ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานร่วมกันสร้าง และร่วมกัน เป็นเจ้าของ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) จึง ทำให้การจัดการทรัพยากรประมงแบบนี้มีประสิทธิภาพ และมีความเป็น ธรรมสำหรับชุมชนที่มีส่วนร่วมในการสร้างบังกะโลปลา (สมพิศ, สัมภาษณ์ 2 กันยายน 2550)

ผลจากการทำบังกะโลปลานอกจากจะทำให้สัตว์น้ำมีแหล่งที่อยู่ อาศัยจนกว่าจะเจริญเติบโตเต็มวัยแล้ว ส่วนหนึ่งยังถือเป็นการพัฒนา ทรัพยากรประมงอย่างยั่งยืนให้คนรุ่นหลังได้ร่วมใช้ประโยชน์ได้ โดย อาศัยหลักการจัดการการใช้ประโยชน์ในมิติสิทธิเชิงซ้อนในการสร้าง เงื่อนไขภายใต้กติกาชุมชน และกฎระเบียบของรัฐผ่านหน่วยงานต่าง ๆ

ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมง

โฉนดเล : การทำพื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน VS ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม

ใครจะรู้ว่า “ทะเลก็มีโฉนด” ชาวบ้านหลายคนบริเวณเกาะยอ รู้จักโฉนดเล บางคนก็เรียกว่า “โฉนดน้ำ” คณะผู้วิจัยเคยได้ยินแต่โฉนดที่ดิน ซึ่งระบุผู้เป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ แล้วทะเลที่พระเจ้าพรหมให้มาตามความหมายของมุสลิม ใครก็สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประมงได้อย่างเสรีนั้น มีโฉนดได้ด้วย คณะผู้วิจัยจึงได้ค้นหาคำตอบว่า ความเป็นจริงแล้ว โฉนดน้ำเป็นอย่างไร ทั้งหมดได้เดินทางไปยังเกาะยอท่าเสา และหัวเขา ได้พูดคุยกับชาวประมงหลาย ๆ คน พบว่า โฉนดน้ำมันมีอยู่จริง มีชาวประมงท่านหนึ่งได้เล่าให้คณะผู้วิจัยฟังว่า เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีโครงการ Sea Food Bank และหลังจากนั้นในช่วงปี 2549 มีการจัดเวทีติดตามผลการดำเนินโครงการ Sea Food Bank เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2549 ชาวประมงพื้นบ้านรอบทะเลสาบสงขลา ได้นัดประชุมกัน ณ โรงเรียนวัดบ่อทรัพย์ ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา โดยมีเพื่อนสมาชิกในเครือข่ายสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ จากชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสตูล สมาพันธ์ชาวประมงทะเลสาบสงขลา และชาวบ้านจากตำบลหัวเขา ตำบลเกาะยอ ตำบลสทิงหม้อ เข้าร่วมแลกเปลี่ยนประมาณ 60 คน จากกรณีที่ทางรัฐบาลพรรคไทยรักไทยได้มีนโยบายแก้ไขปัญหาความยากจน และได้ให้คนยากจนไปขึ้นบัญชีไว้ นั้น ในส่วนของคนจนที่ประกอบอาชีพทำประมง รัฐบาลได้จัดให้มีโครงการแก้ไขปัญหาความยากจนที่เรียกว่าโครงการ “Sea Food Bank” หรือการจัดทำพื้นที่ในทะเลโดยออกเป็นเอกสารสิทธิ์ ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่า “โฉนดเล” หรือ “โฉนดน้ำ” เพื่อ

เอาไปกู้เงินจากธนาคาร เพื่อให้ได้ทุนมาเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ 2 ปลา 3 หอย (ปลากะพงขาว ปลาเก๋า หอยแมลงภู่ หอยนางรมและหอยแครง)

จากการประชุมสรุปได้ว่า โครงการ Sea Food Bank เป็นโครงการพัฒนาฐานการผลิตอาหารทะเลของประเทศหรือโครงการ Sea Food Bank เป็นหนึ่งในหลายโครงการที่ดำเนินการตามนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน จากสรุปผลการประชุมคณะรัฐมนตรีวันที่ 24 มกราคม 2547 เกี่ยวกับแผนทิศทางในปี 2547 ตามนโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุนที่ทางสำนักงานบริหารการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ควรจะได้ดำเนินการในกิจการสำคัญต่างๆ โดยหนึ่งในแผนคือ มาตรการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชายฝั่งที่มีการเพาะเลี้ยง ดังนี้

“...พื้นที่ชายฝั่งเพื่อการเพาะเลี้ยงโดยหลักพื้นที่ชายฝั่งได้มีการอนุญาตให้มีกิจการเพาะเลี้ยงตราบเท่าที่ไม่มี การกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นพื้นที่ชายฝั่งเหล่านี้ ควรที่จะได้มีการออกเอกสารให้มีความชัดเจน ประกอบกับการจัดการทางด้านการเพาะเลี้ยงให้ถูก สุขลักษณะและสภาพแวดล้อม สามารถที่จะนำมาใช้ในการแปลงเป็นทุนต่อไป...” (น้ำค้าง 2549)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า รัฐต้องการที่จะสร้างเงื่อนไขเพื่อให้พื้นที่ทะเลที่ใครก็สามารถเข้าถึงได้ให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของปัจเจกชน ผ่านวาทกรรมขององค์ประกอบด้านการจัดการที่ถูกสุขลักษณะและสภาพแวดล้อม ทำให้มองเห็นว่า การที่จะทำ ให้กรรมสิทธิ์ที่ปัจเจกชนมีอยู่แล้วตามบรรทัดฐานทางสังคม ถูกต่อย้าย ด้วยหมุดอีกหนึ่งตัวนั่นคือ การทำให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์เอกชนอย่าง แนบแน่น ด้วยมาตรการตามนโยบายการแปลงสินทรัพย์เป็นทุนให้กับ กลุ่มผู้เพาะเลี้ยงปลาในกระชัง และเครื่องมือประมงอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่

ประจำที่ แต่กฎหมายข้อยกเว้นหากเครื่องมือประมงนั้นไม่ถูกขออนุญาต และสภาพแวดล้อม

กรรมสิทธิ์เหล่านี้ถึงแม้รัฐจะมองว่ามีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรประมงก็จริง แต่ในด้านความเป็นธรรมกลับถูกละเลย ชาวประมงหลายคนที่ไม่ได้เลี้ยงปลาในกระชัง ไม่ได้มีเครื่องมือประมงแบบประจำที่ก็จะไม่มีสิทธิ์รับรอง และไม่ออกเอกสารที่เรียกว่า “โฉนดน้ำ” ให้ หากพิจารณาให้ดีจะพบว่า เครื่องมือประมงเหล่านี้ไม่ได้แสดงถึงประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรประมงอันใดเลย ข้าร่ายกลับเป็นเครื่องมือที่ขัดขวางทางไหลของน้ำ ทำให้น้ำเน่าเสีย และตื้นเขิน

ในเรื่องเล่าของโครงการ Sea Food Bank เป็นเรื่องเล่าของการหยิบยกเรื่องของทุนมาผนวกเข้ากับความต้องการแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งประมงและการลดลงของผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำว่ามีความสัมพันธ์และมีผลกระทบต่อกันหรือไม่ หากต้องการดำเนินโครงการ Sea Food Bank ในพื้นที่ดังกล่าว รัฐได้แสดงให้เห็นถึงข้อดีของ Sea food Bank ว่า ชาวประมงสามารถมีที่ทำกิน มีเอกสารสิทธิในการขอกู้เงินต่อสถาบันการเงิน เพื่อเป็นเงินทุนในการประกอบกิจการ

ส่วนข้อเสียรัฐมองว่าไม่สามารถแยกแยะถึงความยากจนที่แท้จริงของคนจนได้ โดยรัฐบาลไม่มีกฎเกณฑ์ในการจัดลำดับความยากจนที่แน่นอนได้ ผู้ที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนคนจน จะไม่สามารถขอกเอกสารสิทธิได้ ต้องเป็นผู้ที่เพาะเลี้ยงสัตว์อยู่เดิมเท่านั้น มีผลกระทบเรื่องบทบัญญัติทางศาสนาในบางศาสนา เช่น ดอกเบี้ย

ข้อเสนอแนะจากที่ประชุมและแนวทางแก้ไขข้อคิดเห็นต่อโครงการ Sea Food Bank พบว่าการเข้ามาของโครงการฯ มีแนวโน้มที่จะทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ขัดแย้งกันในชุมชน เช่น การทะเลาะเรื่องอาณาเขตระหว่างผู้เลี้ยง เนื่องจากมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง การควบคุมอาหาร และระบบการผลิตภายใต้โครงการฯ จะต้องทำให้อยู่ในความสมดุล กรณีที่จะมีโครงการฯ ต้องมีการจัดระบบการสัญจรทางน้ำใหม่สำหรับการสัญจรผ่านในแต่ละ

แปลงของโครงการ ต้องสร้างความชัดเจนทางด้านการเมืองก่อนจะมีการดำเนินโครงการอาจเกิดระบบการจับจองทะเลเพิ่มมากขึ้น หากต้องมีโครงการจะต้องทำผ่านกับระบบธนาคารอิสลามได้ด้วย การซื้อขายผลผลิต องค์กรสะพานปลาเป็นผู้กำหนดราคา ซึ่งควรที่จะให้ชุมชนสามารถเสนอราคาเองได้แนวทางการแก้ไขปัญหาทะเลสาบ และปัญหาความยากจนควรแก้ปัญหาที่ระบบนิเวศที่เป็นอยู่เดิมก่อน เช่น ทะเลสาบต้นเขิน การจุดลอกคูคลองร่องน้ำ ฯลฯ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น แปะข้ามทะเลสาบจากสิงหนครไปเมืองสงขลาเป็นสะพานข้ามที่มั่นคงเนื่องจากเกิดปัญหาบ่อย เพิ่มแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร เช่น ควบคุมเครื่องมือประมงผิดกฎหมาย การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานและชุมชนในอำเภอเมือง จัดระเบียบการสัญจรในทะเลสาบใหม่ทำให้กฎหมายมีความเข้มแข็งสามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ โครงการที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับพื้นที่ทะเลสาบ เช่น ทำเรื่อน้ำลึก เชือกกันทะเลสาบ จะต้องดำเนินการหาข้อมูลให้ชัดเจนก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการอื่นๆ ต่อไป มีการส่งเสริมอาชีพที่มั่นคงและยั่งยืน เช่น สร้างกลุ่มแม่บ้าน สร้างศูนย์จำหน่ายผลผลิตหมู่บ้าน มีการแปรรูปสัตว์น้ำ ทำหัตถกรรม (น้ำค่าง 2549)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับเรื่องเล่าจากชาวประมงหลาย ๆ คนในพื้นที่เกี่ยวกับโดนตน้ำ จากการสัมภาษณ์ของคณะผู้วิจัยมีดังนี้

“...โดนตน้ำมีอยู่จริง ผมมี 5-6 กระชัง เขามาให้วัด กระชังว่าเนื้อที่เท่าไร กว้างเท่าไร ยาวเท่าไร ให้สิทธิไว้แค่นั้น ของคนอื่นก็เหมือนกันผมเพิ่งได้ อยู่ไกล...” (ลุงเฟิน, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“..ใครจะได้มากได้น้อยขึ้นอยู่กับกระชังที่เราเลี้ยงอะ เลี้ยงมากก็ได้มากตามเนื้อที่กระชังบ้านเรานะมัน 4×6 ลูกหนึ่ง...” (บุญเหลือ, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2555)

“...การมีโฉนดมันก็ตีเหมือนกันนะ มีเรือมีอะไรมาโดน กระชังของเรา ทำพังต้องชดใช้ให้เรา เรามีสิทธิบังคับ คนรอบข้างไม่ให้เข้าใกล้กระชังเราได้แบบนั้นแหละ...” (สมนึก, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“...คือกรณีที่ทางประมงเค้าออกคนละ 2 ไร่ นะครับ สำหรับผู้ที่เลี้ยงปลากระพง คือในกรณีที่ว่าแย่งสิทธิที่ทำกินกัน คือเค้าป้องกันต่อไปเหตุการณ์ข้างหน้า เพราะช่วงนั้นตอนที่อาหารปลา กิโล 3.50 หรือ 5 บาท ปรากฏว่ากำไรประมาณ 10% คนก็ขยายเลี้ยงกันเยอะ เริ่มจะไม่มีทางเข้าเรือ เริ่มที่จะไปแย่งที่ทำกิน เริ่มจะทะเลาะกัน...” (สมพิศ, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“...พอตอนหลังนี้ของผมมันกลุ่มพวกเลี้ยงปลากระพง แล้วก็ผมให้สมาชิกของผมไปเสียภาษีเรานิ ในกรณีที่ว่ารัฐช่วยเหลือทางด้านลูกปลาเรา ก็คืนให้กับรัฐบ้าง คือสอนให้กับชาวบ้านเป็นผู้ให้บ้างเสียสละให้กับสังคมบ้าง...” (รอเก็บ, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“...ชาวบ้านเป็นผู้ให้ก็คือการได้เสียภาษีไป 2 ครั้ง เกิดเหตุการณ์วิกฤตทางด้านทะเลนี้แหละครับ...” (รอเก็บ, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“...คือมันเป็นใบรับรองของกรมประมงที่ออกให้กับผู้เลี้ยง เช่น ผู้เลี้ยงปลากะพง ...ว่าเป็นใบรับรองความปลอดภัยทางการเลี้ยง กรมประมงจะออกให้แต่ มันจะนำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง ...มันก็ต้องทำเป็น โฉนดน้ำ แล้วสามารถเอาไปตั้งไว้ แล้วก็กู้เงินหรือเวลา เราขายปลา มันจะได้ราคาดีกว่าคนที่ไม่มีใบรับรองตรง นี้...” (เนียน, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2555)

“...คือเขาให้ใบรับรองว่าของเราถูกสุลักษณะ...สิทธิ ตัวนี้เวลาไปขายที่ไหนเค้ารับหมดแหละ ผ่านจากกรม ประมงไป เค้าจะทำให้ไว้เลยกับกลุ่มเลี้ยงปลากะพง ซึ่ง พวกโครงการโฉนดน้ำ ถ้าออกโฉนดนี้ไปขายที่ไหนก็ ขายได้ แต่ถ้าจุดอื่น เค้าไม่มีมัน ใจนะไปซื้อไม่ได้ไม่รู้ ปลาจะเป็นพิษมั้ย...อะไรอย่างงี้...เค้าจะมาเป็น ระบบเลยของกรมประมงโครงการนี้...” (สมนึก, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

“...อีกอย่างหนึ่งก็ทำเป็นธนาคารปลาเพื่อให้ชุมชนมา เลี้ยงนำไปกู้เงินจากธนาคารเอามาลงทุน แล้วที่ ธนาคารต่อต้านบางกลุ่มนี้เพราะจะทำให้ชาวบ้านเป็น หนี้สินบ้างอะไรก็พอเป็นหนี้สินนี้เดี๋ยวนายทุนจะเข้ามา ยึดสถานที่ต้องขายนายทุนหมดก็ไปได้ นายทุนอีกที่ผม ฟังนะ มันจะออกมาในรูปแบบนี้...” (อภิสิทธิ์, สัมภาษณ์วันที่ 3 กันยายน 2550)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การออกโฉนดน้ำให้ จะต้องมียางสิ่งที่จะต้องแลกลับมาเป็นต้นว่า การจัดการที่ถูกสุลักษณะและ สภาพแวดล้อมในการเลี้ยงปลาในกระชัง การมีสิทธิในการซื้อขาย

เครื่องมือประมงและขายพื้นที่น้ำ การมีสิทธิในการนำไปกู้เงินเพื่อเป็นทุนในการเลี้ยงปลาในกระชังซึ่งรัฐมองว่าเป็นการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งความเป็นธรรมสำหรับผู้มีรายได้น้อย และไม่สามารถเลี้ยงปลาในกระชังได้ก็จะมีสิทธิในการได้รับโฉนดน้ำ จึงทำให้การจัดการแบบนี้บางด้านเกิดความไม่เป็นธรรม หากเสียผลประโยชน์ แต่หากได้รับผลประโยชน์ถือว่าเป็นการจัดการที่เป็นธรรม

ภาพประกอบ 21 การออกไปรับรองการจัดการสุขอนามัยที่ดีของการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยกรมประมง และการเลี้ยงปลากะพงในกระชัง
ที่มา : ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยวันที่ 2 กันยายน 2550

ฟาร์มทะเล : การสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรประมง ของชุมชน

“ฟาร์มทะเล” ฟังดูแล้วมีความรู้สึกว่ายาก ๆ กับการจัดการพื้นที่โดยเอกชนที่ตั้งเป็นฟาร์มปลูกล้วยน้ำว้า หรือฟาร์มปลูกพืชไร่ แต่โดยความเป็นจริงแล้ว ฟาร์มทะเลเป็นโครงการที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐ กรมประมง สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐถูกจัดการให้ซ้อนทับโดยกรรมสิทธิ์ของชุมชน เป็นกลยุทธ์ (tactic) อย่างหนึ่งของหน่วยงานภาครัฐที่จะช่วยเยียวยาและฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา และต่อลมหายใจให้กับผู้คนที่มีความวิตกกังวลอยู่กับทะเล

โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงหรือที่ชาวประมงพื้นบ้านในทะเลสาบรู้จักกันดีในชื่อ ฟาร์มทะเลโดยชุมชน ได้ดำเนินการมาปีนี้ เป็นปีที่ 7 โดยในปี 2547-2548 พบว่า ได้มีการปล่อยลูกกุ้งกุลาดำ รวมทั้งที่ได้รับบริจาคจากฟาร์มกุ้งเอกชนทั้งสิ้น 43.24 ล้านตัว ลงในทะเลสาบสงขลา ชาวประมงสามารถจับกุ้งกุลาดำขนาด 16.5 ซม. (40.8 กรัม) หรือ 25 ตัว/กก. ได้ผลผลิตทั้งสิ้น 137 ตัน คิดเป็นมูลค่า 34.25 ล้านบาท โดยชาวประมงสามารถจับกุ้งได้ทั้งปี มีอัตราการจับคืน 7.83% คิดเป็นผลผลิตกุ้ง/ลูกกุ้งที่ปล่อย 1 ล้านตัว เท่ากับ 3,168.6 กก. ผลตอบแทน 792.2% หมายถึง ลงทุนไป 100 บาท ได้ผลตอบแทนกลับมาเกือบ 800 บาท สูงกว่าฟาร์มทะเลญี่ปุ่นและจีน ที่ให้ผลตอบแทน 200 และ 700% ตามลำดับ อัตราการจับคืนสูงกว่าการทดลองที่ศรีลังกา ที่ได้กลับคืนมาเพียง 3.5% เท่านั้นลองกลับมาดูว่า ทำไมการทำฟาร์มทะเลโดยชุมชนในทะเลสาบสงขลา จึงได้ผลผลิตสูงที่สุดในโลก ประการแรก สภาวะการประมงในทะเลสาบสงขลาถือว่าอยู่ในระดับ การประมงเกินศักยภาพ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า “ภาวะล่มสลาย” การปล่อยพันธุ์กุ้งกุลาดำลงในแหล่งน้ำที่สัตว์น้ำที่เป็นผู้ล่าเหลือน้อย อาหารธรรมชาติมีพอเพียง คุณภาพน้ำเหมาะสม กุ้งกุลาดำที่

ปล่อยลงไป สามารถเติบโตได้ดี โดยกุ้งที่ปล่อยลงไปแต่ละครั้ง สามารถจับได้ตั้งแต่เดือนที่ 3 ถึงเดือนที่ 6 ประการที่ 2 ความเค็มที่เหมาะสมจากการศึกษาพบว่า ที่ระดับความเค็ม 12 ppt. ลูกกุ้งกุลาดำที่ปล่อยไปสามารถโตเต็มที่จนสามารถจับคืนมาได้ 4.7% เมื่อความเค็มสูงขึ้น อัตราการจับคืนจะสูงขึ้น ถ้าความเค็มสูงถึง 20 ppt. อัตราการจับคืนจะสูงถึง 11% ปี 2553 หน้าแล้งที่ผ่านมา เอลนีโญมาเยือน ทำให้ความเค็มในทะเลสาบสูงถึง 15 ppt. ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดพัทลุง ได้ปล่อยพันธุ์กุ้งกุลาดำลงไปบริเวณ อำเภอปากพะยูน ต.เกาะนางคำ ต.เกาะหมาก 20 ล้านตัว หลังจากที่กรมประมงปล่อยลงในฟาร์มทะเลโดยชุมชนไปแล้ว 20 ล้านตัว คาดว่าผลผลิตกุ้งกุลาดำในปีนี้จะสูงกว่าปี 2548 ซึ่งถือเป็นสถิติการทำฟาร์มทะเล กุ้งกุลาดำที่ให้ผลผลิต/การปล่อย ผลตอบแทนที่สูงที่สุดในโลก (ยงยุทธ ปรีดาลัมพะบุตร 2554)

ฟาร์มทะเลโดยชุมชนในพื้นที่อาณาบริเวณทะเลสาบสงขลา เริ่มต้นตั้งแต่ปี 2546 จนถึงปัจจุบันปรากฏว่าสำเร็จด้วยดีตลอดมา ชาวประมงริมทะเลสาบอยู่ดีกินดีขึ้นมา ฟาร์มทะเลโดยชุมชน เป็นการดำเนินการของกรมประมง ได้เริ่มทดลอง ที่ชุมชนบ้านศรีไชย ตำบลคูชุด อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา บอกว่า โครงการฟาร์มทะเลโดยชุมชน เป็นการดำเนินงานของกรมประมง โดยเริ่มผลจากการทดลองปล่อยกุ้งกุลาดำ ขนาด P 15 ประมาณ 300,000 ตัว ลงสู่ฟาร์มทะเลโดยชุมชน ทะเลสาบสงขลา ที่บ้านศรีไชย อำเภอสทิงพระ เนื่องจากสถาบันวิจัยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ได้สำรวจพบว่า บริเวณนี้มีอาหารธรรมชาติของกุ้งอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ เช่น สัตว์หน้าดินขนาดเล็ก สาหร่ายน้ำ ซึ่งใช้เป็นแหล่งหลบซ่อนและอาหารธรรมชาติของลูกกุ้ง หลังจากปล่อยลูกกุ้งประมาณ 3 เดือน พบว่ามีการเติบโตขึ้นมาก โดยไม่มีการจัดการเรื่องอาหาร น้ำและโรค ชาวประมงในชุมชนสามารถพบเห็นกุ้งกุลาดำ ขนาด 30 ตัว ต่อกิโลกรัม

วิธีการดำเนินการฟาร์มทะเลโดยชุมชนคือ ต้องสำรวจดูว่าพื้นที่ไหนเหมาะสมไม่เหมาะสม โดยสำรวจสภาพแวดล้อมทางน้ำ อาหารธรรมชาติ คัดเลือกพันธุ์สัตว์น้ำที่เหมาะสม คัดเลือกสัตว์น้ำที่มีราคาสูง เมื่อทำฟาร์มทะเลแล้ว จะไม่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานไปไกล เช่น กุ้งกุลาดำ "...การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำลงในพื้นที่ฟาร์มทะเล ต้องปล่อยพันธุ์กุ้งกุลาดำขนาด P 15 โดยแต่ละพื้นที่ของฟาร์มทะเล ปล่อยต่อ 3 เดือน 1 ครั้ง เพื่อให้ชุมชนชาวประมง สามารถทำประมงจับกุ้งกุลาดำได้ตลอดทั้งปี..." (ยงยุทธ ปริตาลัมพะบุตร 2554) ในเรื่องของการดูแลควบคุมการประมงในเขตฟาร์มทะเลนั้น ชาวประมงจะต้องกำหนดกันเองเกี่ยวกับตาอวนลอยสามชั้น ไร่ที่ 5 เซนติเมตร เนื่องจากชุมชนมีความเห็นว่าขนาดตาอวนดังกล่าวเหมาะสมในการจับกุ้งกุลาดำ ชุมชนประมงพื้นบ้าน ได้ช่วยกันดูแลการประมงที่กระทำผิดข้อตกลงด้วย พร้อมทั้งมีบทการกำหนดลงโทษกับคนที่กระทำผิดกฏกติการะเบียบ เพื่อจะได้อนุรักษ์ฟาร์มทะเลโดยชุมชน ไว้อย่างยั่งยืนด้วย ที่ผ่านมา "ฟาร์มทะเลโดยชุมชนบ้านศรีไชย" ได้สร้างมิติใหม่ในการทำการประมงไว้หลายอย่าง ประการแรก สามารถสร้างแหล่งประมงกุ้งกุลาดำในหมู่บ้านได้เป็นครั้งแรกของชาวประมง และสามารถจับกุ้งได้ องค์ความรู้ที่ได้จากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในระบบฟาร์มทะเลโดยชุมชน เช่น บทเรียนรู้ขนาดกุ้งที่ปล่อย สภาพแวดล้อม การเจริญเติบโต การไม่อพยพย้ายถิ่นฐานไปหากินที่ไกลของกุ้ง เทคนิคในการจับกุ้งขนาดใหญ่ ตลอดจนแนวทางในการหาหรือทำการข้อตกลง การควบคุม ดูแลกันเอง "...จากการดำเนินการของกรมประมง ทำให้ฟาร์มทะเลเลี้ยงกุ้งโดยชุมชน มีแนวโน้มที่ดีขึ้นตามลำดับ มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้การสนับสนุนด้วยดี ทั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล โดยจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งในการจัดซื้อพันธุ์ลูกกุ้งให้..." ทะเลสาบสงขลา มีเนื้อที่กว่า 600,000 ไร่ ติดต่อกัน 3 จังหวัด ได้แก่ พัทลุง นครศรีธรรมราช และสงขลา ที่สามารถดำเนินการฟาร์มทะเล ได้ประมาณ 235,000 ไร่ ปัจจุบันในทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ทำฟาร์มทะเล

โดยชุมชนประมาณ 7,000 ไร่ อยู่ในพื้นที่เขตทะเลสาบ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา กับอำเภopakพะยูน จังหวัดพัทลุง ฟาร์มทะเลโดยชุมชน กุ้งที่จับได้จะมีคุณภาพดี ไม่มีสารตกค้าง ปลอดภัยแน่นอน และราคาที่สูง (อรัญญา อัครวารีย์ 2554)

สำหรับในปี 2549 โครงการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบสงขลา ได้รับการประเมินจากคณะกรรมการชุมชนว่า มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอยู่ในระดับสูง ความยั่งยืนของโครงการอยู่ในระดับสูง ทางด้านเศรษฐกิจพบว่า ผลผลิตสัตว์น้ำจากการประมงเพิ่มขึ้นร้อยละ 11.8 ส่วนรายได้ชาวประมงเพิ่มขึ้นจาก 8,229 บาท ต่อ เดือน เป็น 10,100 บาท ต่อเดือน เพิ่มขึ้น 22%

ส่วนในปี 2550 ทะเลสาบสงขลา ตามโครงการฟาร์มทะเล จับกุ้งกุลาดำได้กว่า 25 ตัน และกุ้งก้ามกราม 30 ตัน ซึ่งทางสถาบันเพาะเลี้ยงได้ปล่อยกุ้งลงตามโครงการ เดือนมิถุนายน กุ้งกุลาดำ 25 ล้านตัว และกุ้งก้ามกราม 30 ล้านตัว สำหรับราคานั้น กุ้งก้ามกรามได้ราคาดีมีราคา 300 บาท ต่อกิโลกรัม ส่วนกุ้งกุลาดำขนาด 10 ตัว ต่อกิโลกรัม ราคาผันแปรเล็กน้อย ราคา 400 บาท จากปกติ 430-460 บาท ต่อกิโลกรัม “...แต่กุ้งก้ามกราม เริ่มมีปัญหาเรื่องการตลาดส่งไปยังร้านอาหารในอำเภหาดใหญ่...ราคาไม่ดี เนื่องจากนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ เข้ามาไม่มาก อันเนื่องมาจากปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้...ส่วนกุ้งกุลาดำไม่มีปัญหา เพราะส่งออกไปยังประเทศมาเลเซียได้...” (อัสวิน ภัทขวรรณ 2551)

นอกจากนั้นจากการที่คณะผู้วิจัยสนทนากลุ่มกับชาวประมงในพื้นที่ชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา และชุมชนหัวเขาพบว่า มีการทำฟาร์มทะเลของชุมชน มีการตั้งกฎกติกาขึ้นเพื่อดูแล ในชุมชนท่าเสาพบว่าชาวบ้านบางส่วนได้ลักลอบเข้ามาทำประมงในเขตฟาร์มทะเล ทำให้เกิดความขัดแย้งกัน เมื่อจับได้แล้วไม่มีอำนาจในการดำเนินการจะต้องส่งต่อไปยังเจ้าหน้าที่ของรัฐซึ่งก็ไม่ชัดเจนที่จะลงโทษคนทำผิดกติกา ถึงแม้

จะมีการตั้งกติกาเอาไว้แล้วก็ตามส่วนหนึ่งชาวบ้านบอกว่า คนที่ดูแลกฎเองบางครั้งเมื่อเข้าเวรก็จะจับปลาเสียเอง นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงโดยการกันพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์จากการสนทนากลุ่มดังนี้

“...สภาพพื้นที่กะคือ ๆ กันนะครับแต่การจัดการทางทะเลหรือชาวบ้านเรียกว่าเขตอนุรักษ์ คือว่าเขตอนุรักษ์นี้มันเป็นจุดแหล่งที่ได้กันเนื้อที่ ไว้ที่เราตกลงกันในชุมชนแล้วก็แหล่งที่ได้ขอสนับสนุนพันธ์สัตว์น้ำได้มาปล่อยเหมือนที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 เล่าไปนั้นแหละลดเกือบจะไม่มีอยู่แล้วจาก 700 กว่าชนิดที่นี้ผมเล่าตรงนี้เหมือนว่าเอาพร้าวมาขายสวนเพราะว่าพื้ๆ น้อยๆ ของเกาะยอนี้เค้าอยู่กลางทะเลมันมีปลาโคบปลายอดม่วง ปลาหางควาย คือนับแล้ว 700 กว่าชนิด ทุกวันนี้ไม่ค่อยเห็นแล้วครับ ที่ดีที่สุดคือปลาบอก ปลาชี่ตั้งเพราะว่ามันเป็นปลาที่มันกินหอยนะครับ ที่นี้เลยในชุมชนในครั้งหนึ่งในอดีตในเขตอำเภอสิงหนครเราจะได้ประชุมที่น้องชาวบ้านทั้ง 2 หมู่บ้านนะครับ จนกระทั่งทุกวันนี้เราแลกเปลี่ยนข้อมูลต่างๆ ผมยังยืนยันเหมือนเดิมเพราะทางน้องอภิชัยบอกว่าบังช่วยจัดคนทำประมงมา 3-4 คนได้ม้าย ผมกะประสานไปทางหมู่ 2 กะแกนนำเค้าจัดมาให้อีก 2 คน หมู่ 1 สั้งหม้อนิผมมาได้คนเดียวพอมีคนหนึ่งมันติดภารกิจที่มงานกะติดมือปลุกป่าชายเลนนะครับ ครั้งหนึ่งในอดีตเราจะได้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ว่าปัญหาที่สำคัญในบ้านเรา เรืออวนลวนขนาดใหญ่แต่ก่อนนี้ประมาณ 130 กว่าลำ แต่ผมยืนยันว่าข้อมูล สั้งหม้อไม่มี...มีของหมู่ 2 ประมาณ 13 ลำ แล้วกะของพี่น้องคุณเต่า บ้านควน

บ้านไต้ไม้ที่นี่แหละรวมแล้วประมาณ100 กว่าลำน่าจะครับ ผมเลยถูกคิดเป็นประเด็นหลักถ้าเขตสิงหนครเราต่างคนต่างสร้างคนละลำกันและค่าแล้วเรียงหน้ากระดาน ตั้งแต่หน้าเกาะยอไปถึงหน้าปากอ้อมรูนมาจากเขตท่าเสาไปถึงลิ้งตะวันตกคูเต่า อ.หาดใหญ่ รุนมาถึงเขต ตะวัน ออก ทำบ้านผมสิงหนครถึงพระเจ้ามี ความสามารถกะผมว่าสัตว์น้ำกะคงไม่เหลือนะครับ นั่นคือความเป็นมาเลยถูกคิดอันดับแรกแก้ไขปัญหาเรือ อวนรุนขนาดใหญ่ ผมโชคดีพระเจ้าคุ้มครองนะครับ เคยปะทะกับอาวุธหนักคือเอ็ม16 ผมพยายามแก้ทุก รูปแบบแต่ผมสรุปให้ว่าการแก้ปัญหาเหล่านี้มาหยุดพัก แล้วกะนั่งครุ่นคิดว่าจะทำอะไรให้แก้ปัญหานี้ได้ ผม กะพยายามด้วยหลักการต่างๆ ที่ว่าผมเคารพนับถือคือ ศาสนาอิสลามพยายามขอพรจากพระเจ้าด้วยนะครับ การทำงานแต่ละครั้งถ้าพี่น้องพุทธกะพยายามยกมือถึง พระพุทธเจ้าตั้งนะโมไหลไปตามที่เราเชื่อ ที่นี้พอมา หยุดคิดปัญหาเหล่านี้เราทำมาทุกรูปแบบ ผมเริ่มมา ตั้งแต่ปี 2526 ผมเริ่มจะมีข้อคิดที่ตินะครับผมไปประชุม ประจำเดือนของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตอนนั้น ผมกะเดิน มาทางถนนศรีสุตาครับมาเห็นป้ายที่สำนักงานชมรม ประมงขนาดเล็กผมว่ามันอะไรสักที่ด้วยความบังเอิญ กะวันนั้นเค้าประชุมที่สำนักงาน ผมกะมีทีมงานน้อยๆ ที่นี้หลายคนที่เป็นทีมงานตอนนี้เค้ากะเป็นอาวุโสไป แล้ว กะบังเอิญในสำนักงานเค้าถามว่าไปไหนครับผม ว่ามายผมเห็นป้ายหน้าสำนักงาน แต่ก่อนจากนั้นเรา กะพยายามแก้ปัญหาในทีมงานพอสมควรเพราะขนาด นั้นผมเป็นผู้ช่วยฝ่ายปกครอง นะครับ ปี 2526 กะได้ เข้าไปร่วมพอเค้าปิดประชุมปุ๊บผมลงทะเลเบียดเหมือนที่

อาจารย์จัดวันนี้พอถึงรอบเดือนอีกเค้าทำหนังสือเชิญดีใจกะชวนเพื่อนมาด้วยครั้งหนึ่ง ประชุมแต่ละเดือนผมจะไม่ขาดตั้งแต่ปี 26 จนถึงปัจจุบันนี้นะครับถ้าไม่ติดภารกิจอื่นๆ ที่ผมจัดลำดับก่อนหลัง ก่อนที่จะเข้าประเด็นที่อาจารย์ถามว่าทำเขตอนุรักษ์ ประมาณเมื่อใดกะคิดหาวิธีการทุกรูปแบบ กะมีทีมงานบางคนคือบางครั้งพยายามสื่อสารว่าต่อคำวางมายมานั่งคุยบ้านผมสัก 20 คน 30 คน มานั่งคิดวิธีการแก้ปัญหาเรื่องการทำลายทรัพยากรสัตว์น้ำทั้งตัวเล็กตัวอ่อน อวนรุนใหญ่ผมไม่อธิบายแล้วพี่น้องในเลสาบทั้งหมดได้เนื้อกึ่งมาสัก 1 เซ่งเป็นเศษกึ่งทั้งเพ...”

(บังป่าว, สนทนากลุ่มวันที่ 28 สิงหาคม 2550)

“...ผมกะหว่าเหมือนกัน การอนุรักษ์มันช่วยให้เราดีขึ้น..บ้านเรากะทำฟาร์มทะเล...แต่ปัญหามันก็มี...เราไม่ค่อยมีสิทธิ..ถ้าคนบ้านเราไม่ให้ความร่วมมือก็จบ...คนต่างจิตต่างใจ ตกลงกันแล้ววางกติการ่วมกันแล้ว มันก็ยังมีคนละเมียดกฏ...เราอิทำไหรได้นี้....”

(สะพีอี, สนทนากลุ่มวันที่ 28 สิงหาคม 2550)

“...จากเราทำกิจกรรมปล่อยกึ่งตรงนี้ เพราะด้านนอกมันเป็นกลุ่มเลี้ยงปลากระพงนาครับ ถึงการเลี้ยงปลากระพงข้างในกระชังเขตสิงหนครท่าเสา ทิ้งหม้อ มันต่างกับของพี่น้องเกาะยอนิดนึง เค้าจะลงเป็นกลุ่มเป็นคอกใช้โทบไม้ปักกึ่ง ปลามันหลบซ่อนตรงนั้นแหละครับที่สำคัญ พอเราปล่อยปุ๊บมันจะหลบ มันจะรอดชีวิตเลยในเขตอนุรักษ์ตรงนี้เป็นแหล่งกึ่ง ปลาชุกชุม แต่พอมัน

ตัวโตตัวใหญ่มันกระจายไปรอบเล ผมกะไม่เกี่ยวข้อง
ตรงนั้นข้อที่สองใช้เบ็ดตาเดียวได้ ตกเบ็ดคัน...”

(สมพิศ, สนทนากลุ่มวันที่ 28 สิงหาคม 2550)

“...สรุปว่าขอให้ น้ำหมุนเวียนให้ ต้มมันจะดีขึ้นมาเอง คือ
ผมสนใจเรื่องเขตอนุรักษนะ เราเกิดขึ้นตรงนี้เพราะ
พันธุ์สัตว์น้ำลดลง แล้วการเกิดขึ้นตรงนี้รัฐเข้ามา
กระตุ้นเราหรือพวกเราคิดขึ้นมาเอง...” (ผู้วิจัย)

“...คือว่าอันนี้เป็นบางตำบลนะ ตำบลหัวเขานิพวกผมที่
ได้มาอนุรักษตรงนี้ได้เข้ามามูลุมน้ำทะเลสาบคือได้มา
เห็นการพัฒนาของ NGO ที่เค้ารับเงินมาจากหน่วยงาน
ภาครัฐเหมือนกันคือมันเป็นการดีเพื่อให้ช่วยเหลือให้
ชุมชนมีกิจกรรมหรือให้มีการฟื้นฟูสัตว์น้ำ เป็นสิ่งดีของ
ชาวประมงพื้นฐานอยู่แล้วในจุดนี้ แต่ผมทำแล้วอยาก
ให้หน่วยงานของรัฐทำงานต่อเนื่อง มันบางครั้งนี้คือ
งบประมาณให้มาแค่ 18000 ทำงานยังไม่จบที่อะปลุก
ปายังไม่ได้ที่อะเพียงแค่เขตอนุรักษหรือก ถึงส่วนนี้เรา
จะทำงบประมาณจากที่ไหนมาพวกผมเลยคิดตั้งออม
ทรัพย์ขึ้นมาเพื่อสวัสดิการช่วยเหลือตรงนี้รับผม กะ
ตอนนี้สมาชิกได้แค่ 300 คน เงินเข้าประมาณ 7-8
แสนบาท ตั้งมาได้ปี 6 เดือน ปี 7 เดือน...”

(บังหมัด, สนทนากลุ่มวันที่ 28 สิงหาคม 2550)

“...การอนุรักษชาวบ้านก็คิดได้ แต่เราอยากให้มีคนมา
ช่วยกระตุ้นลำพังชาวบ้านจะรวมตัวก็ลำบากหากไม่มี
ผลประโยชน์บางอย่างอยู่ด้วย...บางครั้งก็เสียเวลาทำ
มาหากิน...แต่ถ้าคิดแล้วร่วมกันทำ มันก็ดี ดีกว่าอยู่

เฉยๆ ทำฟาร์มทะเลมันก็ดี...เป็นของชุมชน...ชุมชนทำ
กันเอง ดูแลกันเองมีกฎกติกา แต่มันก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์
เหมือนกฎหมาย...บางครั้งคนก็ยังไม่เคารพกฎ...คิดว่า
หากทุกคนเคารพกันความเป็นธรรมมันก็เกิด...”

(มุฮัมหมัด, สทนากลุ่มวันที่ 28 สิงหาคม 2550)

จากการสนทนากลุ่มดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การตั้งเป็น
เขตอนุรักษ์หรือฟาร์มทะเลเป็นสิ่งที่ดี แต่ก็ต้องการที่จะให้มีการจัดการ
พื้นที่อย่างอื่นด้วย เช่น การขุดลอกคูคลอง ปลูกป่าชายเลนด้วย การกัน
พื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์หรือการตั้งโครงการฟาร์มทะเลชุมชนควรมีส่วน
ร่วมในการกำหนดกติกา และเมื่อกำหนดแล้วควรที่จะเคารพสิทธิในการ
เข้าถึงทรัพยากร ทั้งนี้เนื่องจากการทำงานอนุรักษ์หากชุมชนมีส่วนร่วม
ที่แท้จริงจะมีความรู้สึกในความเป็นเจ้าของ และช่วยกันดูแลรักษา

สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรซึ่งเป็นสิทธิของชุมชนโดยการจัดการ
ดูแลฟาร์มทะเลที่มองว่าทำโดยชุมชนและเพื่อชุมชนจะทำให้เกิดความ
เป็นธรรมกับชุมชน ถึงแม้จะเป็นสิทธิเชิงซ้อนที่มีการซ้อนทับกันระหว่าง
กรรมสิทธิ์รัฐ และปัจเจกชนก็ตาม แต่ก็ยังเป็นการดีที่จะช่วยให้
ทรัพยากรประมงฟื้นคืนสภาพได้อีกครั้งหนึ่งท่ามกลางวิกฤต

สรุป

การจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและ
คุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของ
ชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความ
เป็นธรรมควรมีมิติมุมมองของสิทธิเชิงซ้อนมากกว่าสิทธิเชิงเดียวนั้นคือ
การให้ความสำคัญกับหลักการจัดการการใช้ทรัพยากรประมงบนฐาน
ของสิทธิชุมชน พอสรุปได้ดังนี้

1. เงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมง

พื้นที่ในอาณาบริเวณทะเลสาบสงขลาที่มีการทำประมงแบบล้นเกิน เกิดจากการวางเครื่องมือประมงซึ่งเป็นสิทธิของเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือประมงแบบประจำที่จะเป็นตัวที่กีดขวางการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบสงขลา ส่งผลให้ทะเลสาบสงขลา มีดินตะกอนและตื้นเขิน ในขณะที่เดียวกันทรัพยากรประมงมีการทับซ้อนสิทธิของรัฐ เนื่องจากพระราชบัญญัติการประมง และส่วนหนึ่งได้กันพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์ของชุมชนภายใต้กติกาชุมชนจัดทำบังกะโลปลา และฟาร์มทะเล ซึ่งจัดว่าเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนโดยมีมุมมองสิทธิชุมชน ซึ่งมีหลักการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในมิติสิทธิเชิงซ้อนที่มีทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องอันเป็นเงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมงที่สำคัญ ส่วนโฉนดเลเป็นการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยการทำให้พื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน เป็นการแปลงสินทรัพย์การเลี้ยงปลาในกระชังให้สามารถนำไปสู่การนำไปเป็นหลักทรัพยเพื่อใช้ในการกู้เงินจากสถาบันการเงินมาลงทุน

2. บังกะโลปลา : พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้กติกาชุมชนในฐานะกรรมสิทธิ์ร่วม

บังกะโลปลาหรือซุ้มปลา ที่ชาวบ้านในชุมชนหลายแห่งรอบทะเลสาบสงขลาได้มีส่วนร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหรือเป็นบ้านของสัตว์น้ำแต่ละชนิดได้เป็นอย่างดี รวมทั้งเป็นแหล่งวางไข่ และสามารถเป็นที่กำบังความปลอดภัยให้แก่สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีกฏกติกาของชุมชนว่าจะต้องไม่เข้ามาจับสัตว์น้ำบริเวณบังกะโลปลา เป็นกรรมสิทธิ์ชุมชนซึ่งเป็นการจัดการอย่างมีส่วนร่วม โดยให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรประมง

3. โฉนดเล : การทำให้พื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน VS ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม

การออกโฉนดน้ำให้จะต้องมีบางสิ่งที่จะต้องแลกลับมาเป็นต้นว่า การจัดการที่ถูกสุขลักษณะและสภาพแวดล้อมในการเลี้ยงปลาในกระชัง

การมีสิทธิในการซื้อขายเครื่องมือประมงและขายพื้นที่น้ำ การมีสิทธิในการนำไปกู้เงินเพื่อเป็นทุนในการเลี้ยงปลาในกระชังซึ่งรัฐมองว่าเป็นการจัดการทรัพยากรประมงอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งความเป็นธรรมสำหรับผู้มีรายได้น้อย และไม่สามารถเลี้ยงปลาในกระชังได้ก็ จะไม่มีสิทธิในการได้รับโฉนดน้ำ จึงทำให้การจัดการแบบนี้บางด้านเกิดความไม่เป็นธรรมหากเสียผลประโยชน์ แต่หากได้รับผลประโยชน์ถือว่าเป็นการจัดการที่เป็นธรรม

4. ฟาร์มทะเล : การสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน

ฟาร์มทะเลเป็นโครงการที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐ กรมประมง สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ ถูกจัดการให้ซ้อนทับโดยกรรมสิทธิ์ของชุมชน เป็นกลยุทธ์ (tactic) อย่างหนึ่งของหน่วยงานภาครัฐที่จะช่วยเยียวยาและฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา และต่อลมหายใจให้กับผู้คนที่วิถีชีวิตอยู่กับทะเล ในการสร้างความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงก็คือการที่ชุมชนเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการ มีส่วนร่วมในการวางกฎกติกา และมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากฟาร์มทะเล โดยมีรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนคอยให้ความสนับสนุน

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการของระบบกรรมสิทธิ์ของทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา 2) สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา 3) วิเคราะห์ถึงเงื่อนไข บริบทและระเบียบกฎหมายเกณฑ์ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาถึงประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวม

วิธีการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จาก ผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้ให้ข้อมูลรอง ได้แก่ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กลุ่มผู้เลี้ยงปลาในกระชัง เจ้าหน้าที่รัฐ พ่อค้า จำนวน 34 คน และใช้แบบสอบถามจากชาวประมง 30 ชุด เพื่อทราบข้อมูลทั่วไป นอกจากนี้ยังใช้วิธีสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากกิจกรรมการทำประมง การสร้างบังกะโลปลา โฉนดน้ำ โครงการฟาร์มทะเล ตลอดจนวิถีชีวิต และสภาพภูมินิเวศของชุมชนที่ศึกษา 3 ชุมชน คือชุมชนเกาะยอ ชุมชนท่าเสา ชุมชนหัวเขา และสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ตามประเด็นที่ศึกษา ถอดรหัส ตีความปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษานำเสนอข้อมูลโดยใช้วิธีการพรรณนา บรรยาย กราฟและตาราง ผลการวิจัยพบว่า

1. พัฒนาการระบบกรรมสิทธิ์ของทรัพยากรประมงสามารถแบ่งออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ ๆ คือ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมงเป็นลักษณะของการเปิดเสรีใครก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้ แต่ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทรัพยากรประมงได้ถูกทำให้กลายเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชนโดยการจับ

จองซื้อขายพื้นที่การวางเครื่องมือประมง และเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐเมื่อมีพระราชบัญญัติเพื่อควบคุมการทำประมง ปี 2490 เข้ามาจัดการกับทรัพยากรประมงโดยกันพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และเป็นพื้นที่ว่าประมง

2. สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมงพบว่า มีการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้หลากหลาย ได้แก่ สิทธิการเข้าถึงโดยเทคโนโลยี และทุนซึ่งหากใครมีเทคโนโลยีหรือมีทุนสูงก็จะยังมีความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่าคนอื่น การเข้าถึงโดยอาศัยกลไกตลาดโดยตลาดกำหนดราคาปลา การทำประมง และการซื้อขายสัตว์น้ำผ่านพ่อค้าคนกลางเจ้าของแพปลา การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยอาศัยแรงงานส่วนใหญ่เป็นแรงงานในครัวเรือน ญาติพี่น้อง และคนในชุมชนที่ช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิต การซ่อมแห อวน การเข้าถึงโดยอาศัยความรู้และภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ชาวประมงสั่งสมองค์ความรู้และประสบการณ์อันยาวนานถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นในวิถีการทำประมง การเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยความสัมพันธ์เชิงอำนาจพบว่า อำนาจอาจอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายการจัดการฟาร์มทะเลเป็นการเข้าถึงโดยชุมชนที่จจะต่อรองกับอำนาจรัฐ การเข้าถึงทรัพยากรด้วยอัตลักษณ์ทางสังคมพบว่า กลุ่มชาวประมงต่างร่วมสร้างอัตลักษณ์และนิยามความหมายที่แตกต่างหลากหลายในการเข้าถึงทรัพยากรประมง โดยร่วมนิยามความหมายทรัพยากรประมงให้เป็นพื้นที่ของการอนุรักษ์ การอ้างสิทธิหน้าบ้านหลังบ้านการจับจองวางเครื่องมือประมงถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมสามารถซื้อขายสิทธิได้

3. การจัดการทรัพยากรประมง เพื่อให้รัฐยอมรับ รับรองและคุ้มครองสิทธิชุมชนให้มีบทบาทในการจัดการกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลาเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความเป็นธรรมควรมีมิติมุมมองของสิทธิเชิงซ้อนมากกว่าสิทธิเชิงเดี่ยวนั่นคือ การให้ความสำคัญกับหลักการจัดการการใช้บนฐานของสิทธิชุมชน พอสรุปได้ดังนี้

3.1 เงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมง

พื้นที่ในอาณาบริเวณทะเลสาบสงขลาที่มีการทำประมงแบบล้นเกิน เกิดจากการวางเครื่องมือประมงซึ่งเป็นสิทธิของเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือประมงแบบประจำที่จะเป็นตัวที่กีดขวางการไหลเวียนของน้ำในทะเลสาบสงขลา ส่งผลให้ทะเลสาบสงขลา มีดินตะกอนและตื้นเขิน ในขณะเดียวกันทรัพยากรประมงมีการทับซ้อนสิทธิของรัฐ เนื่องจากพระราชบัญญัติการประมง และส่วนหนึ่งได้กันพื้นที่เป็นเขตอนุรักษ์ของชุมชนภายใต้กติกาชุมชนจัดทำบังกะโลปลา และฟาร์มทะเล ซึ่งจัดว่าเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนโดยมีมุมมองสิทธิชุมชน ซึ่งมีหลักการจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในมิติสิทธิเชิงซ้อนที่มีทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องอันเป็นเงื่อนไขและบริบทในการเข้าถึงทรัพยากรประมงที่สำคัญ ส่วนโฉนดเลเป็นการเข้าถึงทรัพยากรประมงโดยการทำพื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน เป็นการแปลงสินทรัพย์การเลี้ยงปลาในกระชังให้สามารถนำไปสู่การนำไปเป็นหลักทรัพย์เพื่อใช้ในการกู้เงินจากสถาบันการเงินมาลงทุน

3.2 บังกะโลปลา : พื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำภายใต้กติกาชุมชน ในฐานะกรรมสิทธิ์ร่วม

บังกะโลปลาที่ชาวบ้านในชุมชนหลายแห่งรอบทะเลสาบสงขลาได้มีส่วนร่วมกันจัดทำขึ้น เพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหรือเป็นบ้านของสัตว์น้ำแต่ละชนิด รวมทั้งเป็นแหล่งวางไข่ และสามารถเป็นที่กำบังความปลอดภัยให้แก่สัตว์น้ำ ซึ่งเป็นการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ โดยมีกติกาของชุมชน เป็นกรรมสิทธิ์ชุมชนซึ่งได้รับการยอมรับจากรัฐ

3.3 โฉนดเล : การทำพื้นที่ทะเลให้กลายเป็นทุน VS ประสิทธิภาพกับความเป็นธรรม

การจัดทำโฉนดเล หรือโฉนดน้ำ เป็นการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุนเพื่อให้ชาวประมงมีสิทธิในการนำไปกู้เงินเป็นทุนในการเลี้ยงปลาในกระชัง และทำประมงซึ่งรัฐมองว่าเป็นการจัดการทรัพยากรประมงอย่าง

มีประสิทธิภาพ แต่ในอีกด้านหนึ่งไม่เกิดความเป็นธรรมกับผู้มียาได้น้อย ซึ่งไม่สามารถแปลงสินทรัพย์ให้เป็นทุนได้

3.4 ฟาร์มทะเล : การสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน

ฟาร์มทะเลการทำพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นพื้นที่ของชุมชน เป็นโครงการที่เกิดจากการผลักดันของหน่วยงานภาครัฐ กรมประมง สถาบันเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง องค์กรพัฒนาเอกชน และชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในการวางกฎกติกา และมีส่วนร่วมในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากฟาร์มทะเล

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าในอดีตระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรประมงในอดีตถือเป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ (open-access resources) ซึ่งเป็นทรัพยากรประมงที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีลักษณะเปิดเสรีไม่มีบุคคลหรือกลุ่มบุคคลผู้ใดเป็นเจ้าของ ดังนั้น กรรมสิทธิ์และการครอบครองจึงไม่จำกัดอยู่ที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ การเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จึงเป็นไปได้ในลักษณะมือใครยาวสาวได้สาวเอา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Hardin (1968, 162, 1243 – 1248) และสอดคล้องกับหลักการของศาสนาอิสลามซึ่งได้บัญญัติไว้ในอัลกุรอานที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนทุกคน ใครก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ จึงทำให้ชาวประมงไม่ว่าจะเป็นชาวประมงขนาดเล็กหรือชาวประมงขนาดใหญ่ต่างใช้เครื่องมือประมงเข้ามาจับสัตว์น้ำเป็นจำนวนมาก ทำให้ทรัพยากรประมงเกิดความเสื่อมโทรมยิ่งขึ้น จนกระทั่งรัฐได้ยื่นมือเข้ามาจัดการโดยออกเป็นพระราชบัญญัติการประมงเพื่อกันพื้นที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐในการแบ่งเป็นเขตอนุรักษ์

นอกจากนั้นแล้วการที่รัฐออกพระราชบัญญัติขึ้นมาเพื่อควบคุมและจัดการพื้นที่ทางทะเลก็เพื่อให้ง่ายต่อการจัดการ แต่บางครั้งก็อาจ

ขาดซึ่งความเป็นธรรม เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้ที่มิมีฐานะทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และความรู้ สูงกว่าให้สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่า ในขณะที่ชาวประมงขนาดเล็กที่มีทุนน้อย โอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรก็ยังมีน้อย ซึ่งทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกัน เช่นเดียวกัน โอกาสในการทำลายสิ่งแวดล้อมของผู้ที่มีทุนสูงก็ยังมีมากกว่า จึงทำให้มองเห็นว่ารัฐเปิดโอกาสให้บุคคลเหล่านี้สามารถเข้าถึงทรัพยากรประมงได้มากกว่า ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดในเรื่องสิทธิอำนาจของ Max Weber ที่ได้อธิบายถึงสิทธิอำนาจตามกฎหมาย (legal authority) โดยมีมุมมองว่า การออกพระราชบัญญัติการประมง รัฐต้องการใช้สิทธิในส่วนของรัฐจัดการทรัพยากรประมง โดยใช้หลักกฎหมายบังคับทุกคนในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อที่จะควบคุมการทำลายล้าง หรือกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ แต่ในความเป็นจริงกฎหมายกลับทำอะไรไม่ได้มากอย่างที่คิด

ในขณะที่ในงานของนุศจี ทวีวงศ์ (2552) มองว่าการที่กฎหมายได้นิยามกรรมสิทธิ์ของรัฐเหนือทรัพยากรทั้งหมดหรือการจัดทำแผนที่อ้างเขตแดนอำนาจอรัฐ ตามมาด้วยการจัดตั้งกลไกของรัฐเข้าควบคุมทรัพยากร และถ่ายโอนหรือเปิดช่องให้เอกชนเข้าใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่รัฐช่วงชิงมาจากชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างระบบกรรมสิทธิ์เอกชน (private property rights) เหนือทรัพยากร เช่น เอกสารสิทธิ์ที่ดิน โฉนดน้ำ หรือการให้เอกชนเข้าทรัพยากร ส่งผลให้เกิดการบริโภคทรัพยากรอย่างล้างผลาญ และมีความรุนแรงมากขึ้น ในสมัยรัฐบาลเปรม ติณสูลานนท์ ได้ดำเนินนโยบายเร่งรัดการเติบโตเศรษฐกิจส่งออก ทำให้การเติบโตของเมืองและอุตสาหกรรมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม มีการใช้ทรัพยากรจากชนบทอย่างมหาศาล จนทำให้ฐานทรัพยากรอันเปรียบเสมือนทุนชีวิตของชุมชนท้องถิ่นเสื่อมสูญ และส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเองของท้องถิ่นต้องพึ่งทลายลง เปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจพึ่งพิงกับภาคเมือง กลไกรัฐได้เข้าควบคุมจัดการกับวิถีชีวิตของผู้คนในนามของ “นโยบายรัฐ” วัฒนธรรมหลักได้

ปรับเปลี่ยนวิถีคุณค่า วิธีคิด และทำลายกระบวนการเรียนรู้ในท้องถิ่น ทำลายอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (ethnic identity) อย่างรุนแรง

นอกจากนั้นในงานของนุสซี ทวีวงศ์ (2552) ยังอธิบายให้เห็นว่า จากแนวทางการพัฒนาประเทศภายใต้ยุคกระแสโลกาภิวัตน์ มีปัญหาที่เกิดขึ้นมากมายในสังคมสิทธิชุมชนปัญหาความยากจน และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลประเทศโดยเน้นแต่การเติบโตของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมเป็นหลัก เหนือภาคเศรษฐกิจสังคมอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคเกษตรและชนบท และการที่รัฐเป็นผู้กุมอำนาจในการตัดสินใจในเรื่องนโยบายการพัฒนาประเทศอยู่ฝ่ายเดียว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการทำลายต้นทุนทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมหากนำเอาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมไปให้เอกชนสัมปทาน นั่นก็หมายความว่า สิทธินั้นจะตกเป็นสิทธิเด็ดขาดของเอกชน ซึ่งทำให้คนท้องถิ่นที่มีสิทธิตามจารีตจะกลายเป็นคนไม่มีสิทธิ และหากผู้ที่ครอบครองสัมปทานเป็น ‘คนในท้องถิ่น’ จะยอมรับสิทธิตามจารีตของคนท้องถิ่น แต่หากเป็น ‘คนต่างถิ่น’ หรือต่างชาติจะกีดกันสิทธิคนท้องถิ่นออก ทำให้เกิดข้อพิพาทตามมา

ส่วนการได้มาซึ่งระบบกรรมสิทธิ์ของชาวประมงได้มาโดยการจับจองพื้นที่วางเครื่องมือประมง และสามารถสืบทอดหรือซื้อขายสิทธิได้ ทั้งนี้เนื่องจากชาวประมงถือว่าการวางเครื่องมือประมงเป็นระบบกรรมสิทธิ์ของเอกชน ซึ่งรัฐได้เปิดโอกาสให้เข้าถึงโดยเสรีในขั้นแรก เมื่อจับจองได้แล้วจึงกลายเป็นสิทธิของเอกชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Max Weber ที่มีมุมมองในเรื่องการเกิดอำนาจที่ชอบธรรมว่า เกิดจากพื้นฐานของการบังคับให้เกิดการยอมรับ (domination) ซึ่งเป็นสิทธิอำนาจตามประเพณี (traditional authority) หมายถึง อำนาจที่ชอบธรรมตามความเชื่อที่ดำรงอยู่เดิมในสังคม ผู้ใช้อำนาจมีความชอบธรรมในฐานะผู้สืบทอดอำนาจตามประเพณี สิทธิอำนาจประเภทนี้มักจะเป็นลักษณะของรัฐจารีตที่พบในสังคมไทย การเกิดสิทธิอำนาจขึ้นอยู่บนฐาน

ความผูกพันกันแบบเครือญาติ เช่น อำนาจของเจ้าของเครื่องมือประมงที่วางไว้ เมื่อจะขายสิทธิหรือสืบทอดจากพ่อสู่ลูกก็ถือเป็นอำนาจอันชอบธรรมของผู้ที่สืบทอด และทุกคนต่างรู้ว่า เครื่องมือประมงหรือพื้นที่แห่งนี้ เป็นสิทธิของใคร แสดงให้เห็นว่าความชอบธรรมในการใช้อำนาจของคนในสังคม และชุมชนมีพื้นฐานมาจากประเพณีที่สืบทอดกันมาจนกลายมาเป็นความคุ้นเคยในสังคม

แม้แต่การวางกฎ กติกาในการจัดการฟาร์มทะเลโดยชุมชน เพื่อชุมชน ถึงแม้รัฐจะออกมาบอกว่า รัฐได้รับรองสิทธิให้ชุมชนเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ให้มีความคิดใช้ร่วมกัน ให้มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันก็ตาม แต่ในความเป็นจริงแล้วสิทธิอำนาจเหล่านี้ไม่ได้ศักดิ์สิทธิ์เหมือนกฎหมาย แม้จะจับผู้ที่กระทำความผิดที่ลักลอบเข้ามาจับปลาในพื้นที่อนุรักษ์ แต่ชุมชนก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะไม่มีอำนาจกฎหมาย แต่ในขณะเดียวกันบางชุมชนสามารถใช้สิทธิอำนาจทางสังคมได้ โดย Max Weber มองว่าสิทธิอำนาจดังกล่าวมาจากการสำนึกของผู้คนในกลุ่มว่าระบบคุณค่าที่กลุ่มกำหนดเป็นอุดมคติร่วมกันนั้น มีคุณค่าดีเหนือกว่าระบบอื่นๆ การสำนึกหรือรับรู้นี้ นอกจากจะต้องอบรมปลูกฝังกันแล้ว ยังต้องควบคุมกดดันกันอย่างรัดกุมอีกด้วย” ดังที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งที่ตั้งสร้างบังกะโลปลาแล้วหากชาวบ้านไม่ยอมรับหรือไม่ให้ความร่วมมือก็จะถูกกีดกันออกจากสังคม ไม่ให้เข้าร่วมในการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน หรือชาวบ้านไม่ไปร่วมงานต่าง ๆ ของคน ๆ นั้น ไม่ว่าจะป็นงานบวช งานแต่งงาน หรือแม้แต่งงานศพ

สรุปได้ว่า สิทธิชุมชนมิใช่เป็นสิทธิที่ชุมชนใช้ปกป้องรักษาทรัพยากร หรือตัวตนของตนเองเท่านั้น แต่ยังเป็นสิทธิที่ชุมชนจะสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น และอื่น ๆ อันสอดคล้อง กับหลักการของการสร้างสิทธิที่ว่า สิทธิที่เจ้าของจะอ้างความชอบธรรมของตนเองได้ หากเป็นสิ่งที่เป็นที่เจ้าตัวกำหนดฝ่ายเดียว แต่ต้องเป็นการยอมรับจากสังคมไปพร้อมกับการสร้างการยอมรับโดยขบวนการเคลื่อนไหวผลักดันเชิงนโยบาย การต่อสู้

ทางวาทกรรมก็เป็นหนทางที่สำคัญ ซึ่งหากขบวนการสิทธิชุมชนได้ทำให้สังคมเห็นถึงผลประโยชน์ ที่จะได้รับ หรือผนวก (inclusion) สังคมได้ร่วมรับผลประโยชน์จากชุมชนบนพื้นฐานที่ไม่ไปละเมิดสิทธิชุมชน ขณะเดียวกันสังคมก็มีหน้าที่ที่จะสนับสนุนความเข้มแข็งชุมชนด้วย ก็จะทำให้สิทธิชุมชนจะมีความยั่งยืน อันจะเป็นหลักประกันสำคัญของสิทธิมนุษยชนในสังคม

ข้อเสนอแนะของการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 เนื่องจากระบบกรรมสิทธิ์และการเข้าถึงในทรัพยากรประมงจัดเป็นสิทธิเชิงซ้อน ซึ่งรัฐ เอกชน และชุมชนต่างอ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าของผ่านกลไกบางอย่าง จึงทำให้เห็นว่า การที่จะจัดการฟื้นฟูทรัพยากรประมงมีความเป็นไปได้ไปอย่างยากลำบาก ดังนั้นการที่จะฟื้นฟูทรัพยากรประมงควรทำงานกันเป็นแบบภาคี ซึ่งหลายฝ่ายควรหาแนวทางในการมีส่วนร่วมและเป็นประเด็นร้อนที่จะต้องแก้ไขปัญหากันอย่างจริงจัง

1.2 การที่ชาวประมงมีวิธีการเข้าถึงสิทธิทรัพยากรประมงที่แตกต่างกัน โดยที่รัฐ เอกชน และชุมชนใช้กลไกบางอย่างเป็นตัวกำหนด เราจะพบว่า แต่ละวิธีการมีจุดอ่อนจุดแข็งที่แตกต่างกัน ดังนั้นการที่รัฐสามารถเข้าถึงสิทธิโดยการออกพระราชบัญญัติการประมง เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการทรัพยากรประมงให้เกิดประสิทธิภาพ แต่ในขณะเดียวกันหากมีการจัดการโดยชุมชน พบว่าชุมชนยังมีจุดอ่อนในเรื่องของกฎหมายที่วางร่วมกันบางครั้งไม่ศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นรัฐ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ควรเข้ามาเสริมพลังอำนาจชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับชุมชน และเกิดการยอมรับในกฎหมายของชุมชน และยิ่งกฎหมายนั้นได้รับการรับรองจาก

รัฐก็จะเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับการจัดการของชุมชน ให้สามารถจัดสรรทรัพยากรประมงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาระบบกรรมสิทธิ์และการเข้าถึงทรัพยากรประมงด้วยวัฒนธรรมชุมชน เพื่อจะได้เสริมความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมง

บรรณานุกรม

- กมลทิพย์ อักษรวงศ์ พงศ์วรตัญญ์ จินต์นุพงษ์ และอุมาพร บุญรัตน์ง.
(2555) *บังกะโลปลา : วิถีอนุรักษ์ของชุมชนบ้านแหลม ตำบล
ปากกร อําเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา*. โครงการงานศิลปศาสตร์
บัณฑิต สาขาวิชาชุมชนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์.
- กั้ววาล จันทรโชติ. (2541) *การจัดการประมงโดยชุมชน*. กรุงเทพฯ:
ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์.
- เจิมขวัญ ศรีสวัสดิ์. (2546) *สิทธิและพื้นที่ของชุมชนประมงน้ำอึ่งใน
อําเภอเทิง จังหวัดเชียงราย*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณ
ทิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. (2547) *สิทธิการกำหนดเขตจำนองตนเอง :
ข้อเสนอเชิงนโยบายต่อการจัดการปัญหาสิทธิชุมชนท้องถิ่นทั่ว
ประเทศ, ใน สิทธิชุมชนท้องถิ่นภาคอีสาน*. (หน้า 26-27)
กรุงเทพฯ : นิตยธรรม.
- ชูศักดิ์ วิทยากัด (2542, กุมภาพันธ์) *วิจารณ์หนังสือของ Bryant,
Raymon L. and Bailey, Sinead Third World Political
Ecology London : Routuedge สังคมศาสตร์ 11, 2 :
241-249*
- ชูศักดิ์ วิทยากัด. (2543) *แนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง,
ใน สถานภาพไทยศึกษาการสำรวจเชิงวิพากษ์*. ฉัตรทิพย์ นาถ
สุภา และคณะ (บรรณาธิการ, หน้า 247-251) เชียงใหม่ : ชिल्ค
วอร์มบุ๊ก.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2529) มิเชล พูโกต์: ปัญญาชน ความจริงและ
อำนาจ, *เศรษฐศาสตร์การเมือง*. 5 (หน้า 1-2) : 142-154.

- นฤทธิ ดวงสุวรรณ. (2545ก) *คนพื้นทะเลสาบ*. สงขลา : โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้
- . (2545ข) *คนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา : ชีวิตที่อยู่ใต้มุมกลางกระแสความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. สงขลา : โครงการจัดการทรัพยากรชายฝั่งภาคใต้
- น้ำค้าง. (2549, 23 พฤษภาคม) *โฉนดน้ำ : โครงการ Sea Food Bank*. สืบค้นเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2549 :[http://fridaycollege.org/index.php?file=right&obj=forum.View\(cat_id=ri_general,id=8\)](http://fridaycollege.org/index.php?file=right&obj=forum.View(cat_id=ri_general,id=8))
- นิพล แสงศรี. (2554, 10 มีนาคม) *ทรัพยากรน้ำ...ในอัลอิสลาม*. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2554 จาก :<http://www.islammore.com/main/content.php?page=sub&category=50&id=2372>
- นุศจี ทวีวงศ์. (บรรณาธิการ, 2552) *สิทธิชุมชนมิติประมงพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน.
- ประวัติศาสตร์สมัยเมืองสงขลาฝั่งเมืองหัวเขาแดง*. (2550, 15 สิงหาคม) สืบค้นเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2550 <http://th.wikipedia.org/wiki/>
- พรพนา ก้วยเจริญ. (2546) ระบบสิทธิทรัพยากรสินส่วนรวม : พลวัตการจัดการทรัพยากรประมงน้ำจืดในกรณีลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง, ใน *พลวัตสิทธิชุมชน : กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา*. ชลธิรา สัตยวัฒนา (บรรณาธิการ, หน้า 257-258) กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- พระราชบัญญัติการประมง (2490) *ราชกิจจานุเบกษา*. กรุงเทพฯ : กรมประมง.

- ฟาร์มทะเลทางเล็อกหนึ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงในทะเลสาบ
สงขลา (2554, 15 กันยายน) สืบค้นวันที่ 15 กันยายน
2554 : <http://www.sklonline.com/seafarm1.html>
- ยงยุทธ ปรีดาลัมพะบุตร. (2554) ฟาร์มทะเลโดยชุมชนในทะเลสาบ
ได้ผลผลิตกึ่งกุลาดำ/การปล่อยสูงสุดในโลก-ผลตอบแทน 792%.
สงขลา : สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง.
- ยศ สันตสมบัติ. (2533) อำนาจ บุคลิกภาพ และผู้นำทางการเมืองไทย.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2542) ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญา
ท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- ราชบัณฑิตยสถาน (2538) พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ.
2525. (พิมพ์ครั้งที่ 5) กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532) พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ-ไทย
ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. (พิมพ์ครั้งที่ 2) กรุงเทพฯ: อมรินทร์พ
ริ่งติ้งกรุ๊ป.
- เลิศชาย ศิริชัย. (2546) สิทธิชุมชนและปัญหาสิทธิชุมชนท้องถิ่น
ภาคใต้, ใน พลวัตสิทธิชุมชน: กระบวนทัศน์ทางมานุษยวิทยา.
ชลธิรา สัตยวัฒนา (บรรณาธิการ, หน้า 390-391) กรุงเทพฯ :
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- วิชัย กาญจนสุวรรณ และดุสิตา แก้วสมบูรณ์. (2546) ความขัดแย้ง
ของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในลุ่มน้ำ
ทะเลสาบสงขลา. สงขลา: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัย
สงขลา นครินทร์.
- สนธิ อักษรแก้ว. (2545) ประชากรและทรัพยากรชายฝั่ง. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2530) *เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนักหนังสือรวมบทความทางวิชาการเพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สันจิตา กาญจนพันธ์. (2543ก) สถานภาพความรู้เกี่ยวกับชุมชนและแบบแผนการจัดการทรัพยากร, ใน *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย*. อานันท์ กาญจนพันธ์ (บรรณาธิการ, หน้า 280) กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักนายกรัฐมนตรื. (2515) *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 3*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรื.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2543) แนวคิดด้านเศรษฐศาสตร์นิเวศ, ใน *สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์*. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ (บรรณาธิการ, หน้า 272-278) เชียงใหม่ : ตรีสวิน.

สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2542) *ชีววิทยาเศรษฐศาสตร์ว่าด้วยเรื่องสิทธิ (Property Rights): ความสัมพันธ์เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน, ใน จากวิกฤติเศรษฐกิจสู่ประชาสังคม หนังสือที่ระลึกครบรอบ 60 ปี อาจารย์อัมมาร สยามวาลา 29 พฤษภาคม 2542*. นิพนธ์พัชพงศ์กร (บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรียา สมุทคุปดี และคณะ (2536) *จากยอดห้วยถึงบุญบึง : สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวลุ่มน้ำชี*. นครราชสีมา : โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

- หัวเขาแดง. (2551, 20 กันยายน) สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2551 :
<http://www.gimyong.com/travel/songkhla/huakaodang.php>
- องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะยอ. (2551) ข้อมูลทั่วไปตำบลเกาะยอ
 อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2551:
www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=900106
- องค์การบริหารส่วนตำบลสิงหน้อ. (2551) ข้อมูลทั่วไปตำบลสิง
 หน้อ. สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2551 : <http://www.thaitambon.com/tambon/ttambon.asp?ID=901502>
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2545) รายงานการวิจัยโครงการวิจัยสิทธิมนุษยชน
 ไทยในสถานการณ์สากล สิทธิเกษตรกรในประเทศไทย :
 กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาเกษตรกรรม. กรุงเทพฯ:
 สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย .
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2547) ขบวนการสิทธิเหนือทรัพยากรส่วนรวมใน
 สังคมไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์.
- อรัญญา อัครอารีย์. (2554) ฟาร์มทะเลโดยชุมชน.....กับสิ่งที่เดิมเดิม
 จากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา. สืบค้นวันที่ 2 กุมภาพันธ์
 2554 :<http://www.nicaonline.com/webboard/index.php?topic=5560.0;wap2>
- อัสวิน ภัคฆารวรรณ. (2551, 20 มีนาคม) ฟาร์มทะเล. สืบค้นเมื่อวันที่
 20 มีนาคม 2551 :<http://info.matichon.co.th/techno/techno.php?srctag=05106011050&srcday=2007/10/01&search=no>
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544ก) วิถีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน:
 พลวัตและศักยภาพของชุมชนพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
 กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- อานันท์ กาญจนพันธ์. (บรรณาธิการ, 2543ก) *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย* กรุงเทพฯ ฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (บรรณาธิการ, 2543ข) *พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร สถานการณ์ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544ข) *มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิอำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อำนาจ แทนทอง. (2530) *กฎหมายว่าด้วยการประมง*. (ภาค 1) กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สยามรัฐ
- Acheson, James M. (1989) Management of Common – Property Resources, In *Economic Anthropology*. Plattner, M. Stuart (ed., pp. 368-370) California : Stanford University Press
- Begossi, A. (1998) Property Rights for Fisheries at Different Scales: Application for Conservation in Brazil, *Fisheries Reseach* 34 (3) 269 – 278.
- Bourdieu, Pierre (1993) The Field of Cultural Production, In *The Field of Cultural Production : Essays on art and Literature*. (pp.39-73) New York : Columbia University Press.
- Bromley, D.W. (1991) *Environment and Economy: Property Rights and Policy*. Oxford.UK. Cambridge, USA.: Basil Blackwell.

- Chiep Piseth (2001) *Contested Legitimation of Access to Fisheries : A Case Study of Everyday Practices Among Fishers in Tonle Sap Lake, Cambodia*. M.A. Thesis Chiang Mai University.
- Chusak Wittayapak (1994) *Local Institutions in Common Property Resources : A Case Study of Community-Based Watershed Management in Northern Thailand*. Ph. D. Dissertation University of Victoria. .
- Durrenbeger, E. Paul and Palsson, G. (1987) Ownership at Sea : Fishing Territories and Access to Sea Resources, *American Ethnologist* 14 : 508 –522.
- Hardin, G. (1968) The Tragedy of The Commons, *Science* 162 : 1243 – 1248.
- Olomola, A.S. (1998) Nigerian Artisanal Fishries, *Society and Natural Resourec* 11(2) 121 – 135.
- Rambo, Terry A. (1991) *The Human Ecology of RuRal Resource Management in Northeast Thailand Khon Kaen, Thailand* Research Project, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University.
- Ribot C. Jesse, Peluso, Nancy Lee. (2003) A Theory of Access, *Rural Sociology* 68(2): 153 – 173.
- Schlager, Edella. Blomquist, William. And Tang, Shui Yan. (1992) Mobile Flows, Storage, and Self Organized Institution for Governing Common-Pool Resource, *Land Economics*, 70(3): 294-317.
- Tomas, D.H.L. (1996) Fisheries Tenure in an African Floodplain Village and The Implications for Management *Human Ecology*. 24(3) : 287-313.

- Vandergeest, P. (1997) Rethinking Property. The Common Property Resource Digest 41: 4-6.
- Waraporn Prompoj. (1994) *Planning of sustainable Reservoir Fisheries in Thailand*_ Unpublished Ph. D. Dissertation. University of Waterloo.

บุคลากรกรม

- เกต หมดหมืด (2550, 21 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- คอนิเยาะ (2550, 14 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- จिरายูท หละดำ (2551, 16 กุมภาพันธ์) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- ทิน (2551, 6 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- เนียน (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- บังบัว (2550, 14, 21 กรกฎาคม, 18, 28 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- บังมู (2550, 28 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- บังรือ (2551, 6 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- บังลอน (2550, 25 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- บังเลาะ (2550, 10 มิถุนายน, 18 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- บังเสน (2550, 10 มิถุนายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- บังเสาะ (2550, 10 มิถุนายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- บังหมัด (2550, 28 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.

- บังหมุด (2550, 10 มิถุนายน, 18 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชน
เกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- บังหีม (2551, 6 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัว
เขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- บุญเหลือ (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบล
เกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- ประยูร (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัว
เขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- ป้าซาชะ (2550, 14 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบล
สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- พิเชษฐ (2551, 16 กุมภาพันธ์) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบล
สทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- มุฮัมหมัด (2550, 28 สิงหาคม, 2 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชน
ท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- โมง (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะ
ยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- รอเก็บ (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัว
เขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- ลุงเผิน (2550, 28 สิงหาคม 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะ
ยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- วิชาญ (2550, 25 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบล
เกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- สมนึก (2550, 18 สิงหาคม 3 กันยายน 2550) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่
ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- สมพิศ (2550, 28 สิงหาคม, 2 - 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชน
เกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- สะผีอี, (2550, 28 สิงหาคม, 2 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา
ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร

- สุโกด หมดหมืด (2550, 21 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- สุคนธ์ (2550, 25 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- หมาดหลี (2550, 14 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนท่าเสา ตำบลสทิงหม้อ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- อภิสิทธิ์ (2550, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- อลี (2550, 18 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.
- อาแว (2551, 16 กุมภาพันธ์, 6 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนหัวเขา ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา.
- อาหมาด (2550, 28 สิงหาคม, 3 กันยายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ชุมชนเกาะยอ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา.

ภาคผนวก ก
ข้อมูลทั่วไปของชาวประมงพื้นบ้าน

ตาราง 3 ข้อมูลทั่วไปของชาวประมงพื้นบ้านที่ตอบแบบสอบถาม

(n = 90)

รายการ	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เพศ						
ชาย	6	60	8	80	10	100
หญิง	4	40	2	20	-	-
อายุเฉลี่ย 38 ปี						
ศาสนา						
อิสลาม	10	100	4	40	6	60
พุทธ	-	-	6	60	4	40
คริสต์	-	-	-	-	-	-
ระดับการศึกษา						
ประถมศึกษา	8	80	6	60	4	40
มัธยมศึกษา	2	20	4	40	4	40
ปริญญาตรี	-	-	-	-	2	20
อาชีพ						
ประมง	8	80	7	70	6	60
ค้าขาย	1	10	1	10	1	10
รับจ้าง	1	10	-	-	1	10
ข้าราชการ	-	-	1	10	2	20
ระยะเวลาที่อาศัย ในชุมชน						
ต่ำกว่า 20 ปี	1	10	1	10	1	10
21-30 ปี	2	20	3	30	4	40
31-40 ปี	4	40	4	40	3	30
41 ปีขึ้นไป	3	30	2	20	2	20
ท่านประกอบ อาชีพประมงเป็น เวลากี่ปี						
ต่ำกว่า 10 ปี	2	20	1	10	3	30
11-20 ปี	3	30	2	20	3	30
21-30 ปี	3	30	4	40	2	20

รายการ	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
31-40 ปี	2	20	3	30	2	20
ท่านมีเรือประมงหรือไม่						
มี	10	100	10	100	10	100
ไม่มี	-	-	-	-	-	-
ท่านใช้เครื่องมือประมงอะไรบ้าง						
โพงพาง	10	100	8	80	6	60
อวนลอย	8	80	10	100	10	100
ลอบปู	6	60	5	50	5	50
ไซนั่ง	10	100	10	100	10	100
เบ็ดราว	2	20	-	-	-	-
ยอ	-	-	3	30	4	40
(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)						

ตาราง 4 กรรมสิทธิ์ในการวางเครื่องมือประมงในทะเลสาบสงขลา
ของชุมชนที่ศึกษา (n = 90)

กรรมสิทธิ์ในการวางเครื่องมือประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การซื้อขายพื้นที่ในการวางเครื่องมือประมงบริเวณทะเลสาบสงขลา						
ต่ำกว่า สุกละ 1,500 บาท	5	16.67	4	13.33	2	6.67
สุกละ 1,501-2,500 บาท	7	23.33	5	16.67	8	26.67
สุกละ 2,501-	10	33.33	7	23.33	4	13.33

กรรมสิทธิ์ ในการวาง เครื่องมือประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3,500 บาท						
ลูกละ 3,501- 4,500 บาท	5	16.67	12	40.00	15	50.00
สูงกว่า ลูกละ 4,500 บาท ขึ้นไป	3	10.00	2	6.67	1	3.33
ขนาดพื้นที่ที่ใช้ใน การวาง เครื่องมือประมง						
ต่ำกว่า 100 เมตร	4	13.33	4	13.33	4	13.33
101-200 เมตร	5	16.67	5	16.67	6	20.00
201-300 เมตร	4	13.33	4	13.33	6	20.00
301-400 เมตร	6	20.00	4	13.33	4	13.33
401-500 เมตร	6	20.00	6	20.00	4	13.33
500 เมตร ขึ้นไป	5	16.67	7	23.33	6	20.00
ชนิดของเครื่องมือ ประมง (ตอบได้ มากกว่า 1 ข้อ)						
โพงพาง	30	100.00	28	93.33	26	86.68
อวนลอย	28	93.33	30	100.00	30	100.00
ลอบปลา/ ลอบปู	26	86.67	25	83.33	25	83.33
ไชนั่ง	30	100.00	30	100.00	30	100.00
เบ็ดราว	12	40.00	-	-	-	-
ยอคันซ้อ	-	-	13	43.33	14	46.67
ชนิดของสัตว์น้ำที่ จับได้						
ปลา	30	100.00	30	100.00	30	100.00
กุ้ง	25	83.33	26	86.67	24	80.00
ปู	28	93.33	30	100.00	30	100.00
หอย	12	40.00	12	40.00	11	36.67
(ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)						

กรรมสิทธิ์ ในการวาง เครื่องมือประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การนำสัตว์น้ำที่ จับได้ไปใช้ ประโยชน์ใน ครัวเรือน เป็นอาหาร	28	93.33	22	73.33	23	76.67
ขายปลีก	30	100.00	30	100.00	30	100.00
ขายส่ง	26	86.67	25	83.33	27	90.00
แปรรูป (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	25	83.33	24	80.00	23	76.67
สถานที่ ชาวประมงนำ สัตว์น้ำไป จำหน่าย						
ตลาดนัดในชุมชน	30	100.00	30	100.00	30	100.00
ตลาดนัดชุมชนอื่น	30	100.00	30	100.00	30	100.00
มีคนมารับซื้อที่ บ้าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	26	86.67	25	83.33	27	90.00
ความเพียงพอ ของรายได้ จากการทำประมง						
เพียงพอ	14	46.67	16	53.33	15	50.00
ไม่เพียงพอ	16	53.33	14	46.67	15	50.00

ตาราง 5 การเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ (n = 90)

การปรับเปลี่ยน การดำรงชีพ	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ความต้องการในการเปลี่ยนอาชีพประมงเป็นอย่างอื่น ต้องการเปลี่ยนอาชีพ ไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ	4	13.33	12	40.00	13	43.33
	26	86.67	18	60.00	17	56.67
สาเหตุที่ทำให้เปลี่ยนอาชีพ	น้ำมันแพง	100.00	30	100.00	30	100.00
	รายได้ไม่เพียงพอ	100.00	30	100.00	30	100.00
	สัตว์น้ำที่จับได้น้อยลง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)	100.00	30	100.00	30	100.00
ความต้องการในการเปลี่ยนอาชีพประมงเป็นอาชีพอื่น ทำงานรับจ้างในโรงงาน/สถานบริการ ทำสวน/ค้าขาย	4	13.33	12	40.00	13	43.33
	26	86.67	18	60.00	17	56.67

ตาราง 6 การจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน (n = 90)

การจัดการ ทรัพยากรประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
แหล่งข่าวที่ รับทราบข้อมูล เกี่ยวกับการ จัดการ ทรัพยากร ประมง						
ญาติ	30	100.00	30	100.00	30	100.00
เพื่อนบ้าน	30	100.00	30	100.00	30	100.00
ผู้นำทางการ	30	100.00	30	100.00	30	100.00
แกนนำในชุมชน	28	93.33	-	-	-	-
เจ้าหน้าที่ของรัฐ	27	90.00	30	100.00	30	100.00
เจ้าหน้าที่องค์กร เอกชน	-	-	-	-	-	-
หนังสือพิมพ์	-	-	-	-	-	-
วิทยุ	-	-	-	-	-	-
โทรทัศน์	30	100.00	28	93.33	28	93.33
หน่วยงานที่มี ส่วนร่วมใน กิจกรรมประมง ของชุมชน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)						
เจ้าหน้าที่ประมง	30	100.00	30	100.00	30	100.00
อบต.	10	33.33	15	50.00	18	60.00
กำนัน/ ผู้ใหญ่บ้าน	10	33.33	12	40.00	20	66.67
แกนนำชุมชน	20	66.67	11	36.67	-	-
นักวิชาการจาก สถาบัน	14	46.67	3	10.00	12	40.00
การศึกษา	2	6.67	-	-	-	-

การจัดการ ทรัพยากรประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เจ้าหน้าที่ NGO						
การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม ประมงของ ประมงจังหวัด ประมงอำเภอ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)						
ปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ	30	100.00	30	100.00	30	100.00
วางระเบียบ กฎเกณฑ์ในการ ทำประมง	30	100.00	30	100.00	30	100.00
กำหนดการใช้ เครื่องมือประมง	30	100.00	30	100.00	30	100.00
กำหนดเขต อนุรักษ์	30	100.00	30	100.00	30	100.00
การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม ประมงของกลุ่ม แกนนำชุมชน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)						
กำหนดกติกา ชุมชน	30	100.00	30	100.00	30	100.00
รณรงค์ปลุกป่า ชายเลน	10	33.33	-	-	30	100.00
จับคนที่เข้ามาทำ ประมงในเขต อนุรักษ์	20	66.67	-	-	-	-

การจัดการ ทรัพยากรประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม ประมงของ นักวิชาการจาก สถาบัน การศึกษา(ตอบ ได้มากกว่า 1 ข้อ) ให้ความรู้ ข่าวสาร ข้อมูล การทำประมง รณรงค์ปลุกป่า ชายเลน ทำวิจัย ให้คำปรึกษา แนะนำการทำ ประมง	30	100.00	30	100.00	30	100.00
	5	16.67	-	-	30	100.00
	30	100.00	30	100.00	30	100.00
	20	66.67	25	83.33	20	66.67
การมีส่วนร่วม ในกิจกรรม ประมงของ เจ้าหน้าที่ NGO (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ) ปล่อยพันธุ์สัตว์ น้ำ ให้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารการทำ ประมง รณรงค์ปลุกป่า ชายเลน ทำวิจัย กำหนดกติกา ร่วมกับชุมชน	-	-	-	-	-	-
	20	66.67	15	50.00	30	100.00
	10	33.33	-	-	30	100.00
	20	66.67	10	33.33	30	100.00
	10	33.33	-	-	-	-

การจัดการ ทรัพยากรประมง	ชุมชนท่าเสา		ชุมชนเกาะยอ		ชุมชนหัวเขา	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ผู้นำชุมชน กำนัน/ ผู้ใหญ่บ้าน/ อบต.มีส่วนร่วม ในการดูแลการ ทำประมงใน ชุมชนอย่างไร (ตอบได้ มากกว่า 1 ข้อ)						
ปล่อยพันธุ์สัตว์ น้ำ	30	100.00	30	100.00	30	100.00
ให้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารการทำ ประมง	20	66.67	30	100.00	30	100.00
รณรงค์ปลูกป่า ชายเลน	10	33.33	-	-	20	66.67
ทำวิจัย	-	-	-	-	-	-
กำหนดกติกา ร่วมกับชุมชน	10	33.33	20	66.67	20	66.67

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรมการลงภาคสนามและการสนทนากลุ่ม

ภาพประกอบ 22 สัมภาษณ์ชุมชนประมงเกาะยอเรื่องระบบกรรมสิทธิ์
ทรัพยากรประมง

ภาพประกอบ 23 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนเกาะยอ

ภาพประกอบ 24 สัมภาษณ์ชุมชนท่าเสาเรื่องระบบกรรมสิทธิ์
ทรัพยากรประมง

ภาพประกอบ 25 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนท่าเสา

ภาพประกอบ 26 สัมภาษณ์ชาวประมงชุมชนหัวเขาเรื่องระบบ
กรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง

ภาพประกอบ 27 การเข้าถึงทรัพยากรประมงของชุมชนหัวเขา

ภาพประกอบ 28 ลงทะเบียนประชุมสนทนากลุ่มของชุมชนประมง
ที่บ้านที่สถาบันทักษิณคดี

ภาพประกอบ 29 สนทนากลุ่ม เรื่องระบบกรรมสิทธิ์ทรัพยากรประมง
ที่สถาบันทักษิณคดีเกาะยอ